

**T.C.
BALIKESİR ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İKTİSAT ANABİLİM DALI
İKTİSAT TEORİSİ BİLİM DALI**

**KÜLTÜR EKONOMİSİ İLE EKONOMİK BÜYÜME
ARASINDAKİ İLİŞKİ: TÜRKİYE ÖRNEĞİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Hikmet YORULMAZ

Balıkesir, 2018

**T.C.
BALIKESİR ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İKTİSAT ANABİLİM DALI
İKTİSAT TEORİSİ BİLİM DALI**

**KÜLTÜR EKONOMİSİ İLE EKONOMİK
BÜYÜME ARASINDAKİ İLİŞKİ: TÜRKİYE
ÖRNEĞİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Hikmet YORULMAZ

Balıkesir, 2018

YÜKSEK LİSANS TEZİ

2018

BAUN

H. YORULMAZ

**T.C.
BALIKESİR ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İKTİSAT ANABİLİM DALI
İKTİSAT TEORİSİ BİLİM DALI**

**KÜLTÜR EKONOMİSİ İLE EKONOMİK BÜYÜME
ARASINDAKİ İLİŞKİ: TÜRKİYE ÖRNEĞİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Hikmet YORULMAZ

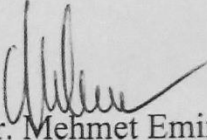
**Tez Danışmanı
Doç. Dr. Mustafa Cem Kirankabeş**

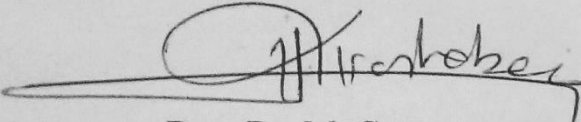
Balıkesir, 2018

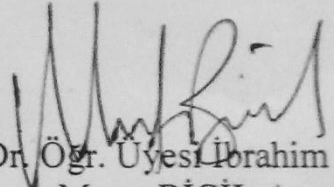
T.C.
BALIKESİR ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TEZ ONAYI

Enstitümüzün İktisat Anabilim Dalı'nda 201412551004 numaralı Hikmet YORULMAZ'ın hazırladığı "Kültür Ekonomisi İle Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişki: Türkiye Örneği" konulu YÜKSEK LİSANS tezi ile ilgili TEZ SAVUNMA SİNAVI, Lisansüstü Öğretim ve Sınav Yönetmeliği uyarınca 06.07.2018 tarihinde yapılmış, sorular sorulara alınan cevaplar sonunda tezin onayına OY BİRLİĞİ ile karar verilmiştir.

Doç. Dr. Mehmet Emin
ERÇAKAR
Başkan

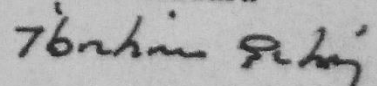

Doç. Dr. M. Cem
KIRANKABEŞ
Üye (Danışman)

Dr. Öğr. Üyesi İbrahim
Murat BİCİL
Üye

Yukarıdaki imzaların adı geçen öğretim üyelerine ait olduklarını onaylarım.

31.07.2018

Enstitü Müdürü

Doç. Dr. Halil İbrahim ŞAHİN
Müdür

ÖNSÖZ

Kültür ekonomisi, bir ülkenin tarihi ve manevi mirasının ekonomik boyutlarını incelemekte ve kültüre sahip çıkmanın ekonomik anlamda da önemli olduğunu nicel olarak ortaya koymaktadır. Yüksek lisans tezi olarak hazırlamış olduğumuz bu çalışma Türkiye’de şimdiye kadar kültür ekonomisi konusunda yapılmış olan genelde kavramsal çalışmalardan farklı olarak ekonometrik bir çalışma olarak literatüre katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Tabii ki de ilk olarak teşekkür edeceğim kişi bana hem tez hem de başka çalışmalarında yol gösteren beni cesaretlendiren, bu yolda ilerlememi sağlayan, bana değerli vaktini harcayan saygıdeğer danışman hocam Doç. Dr. M. Cem Kırankabeş’tir. Eğitim hayatım boyunca bana her yardıma ihtiyaç duyduğumda destek olan Yrd. Dr. Ömer Faruk Biçen hocama, veri bulma konusunda yol gösteren Arş. Gör. Abdullah Erkul’a, tezin analiz kısmındaki fikirlerini sunup beni büyük bir dertten kurtaran Yrd. Doç. Dr. İ. Murat Bicil hocama, konuyu yıllar önce bulduğumda buradan iyi bir çalışma çıkacağı şeklindeki geri bildirimde bulunan ve üzerimde hakkı olan Prof. Dr. Hakan Çetintaş hocama, samimiyeti ve benimle tecrübelerini paylaşan Yrd. Doç. Aysun Yılmaztürk hocama teşekkürlerimi bir borç bilirim.

Tezimin en önemli kısmındaki büyük desteklerinden dolayı kuzenim Enes Yurtsever ve Arş. Gör. F. Merve Yurtsever’e teşekkürü bir borç bilirim.

Tezimi okuyarak gerekli düzeltmeleri yapmamı sağlayan, eleştirilerde bulunan, bana vaktini harcayan değerli arkadaşlarım; Ayşenur Bayrak, Günnur Işık, Murat Aydoğan, Büşra Uçar, K. Melek Gülcü’ye ve Ayşenur Söylemez’e şükranlarımı sunuyorum.

Ayrıca tez aşamasının başında ve sonunda tecrübelerini ve bu konudaki bilgilerini paylaşan değerli hocam ve arkadaşım Demirhan Özüdoğru’ya, özellikle her zaman benim yanında olan ve yalnız bırakmayan yüksek lisans sınıfımdaki çok yakın arkadaşlarıma, benim yanımda olan akrabalarım, hocalarım, arkadaşlarım, Sürekli Eğitim ve Merkez Kütüphane personeline sonsuz teşekkürler.

Asıl teŖekkürüm en kıymetlilerim annem, babam ve kız kardeŖlerime... Beni her düŖtüğümde kaldırdıkları bana güç verdikleri ve bu sayfalara sığdıramadığım kadar emekleri oldukları için... Onlar olmasaydı asla yazamazdım.

Bu tezi aileme, tüm sanatçılara ve sanata gönül verenlere adıyorum...

Hikmet Yorulmaz

ÖZET

KÜLTÜR EKONOMİSİ İLE EKONOMİK BÜYÜME ARASINDAKİ İLİŞKİ: TÜRKİYE ÖRNEĞİ

YORULMAZ, Hikmet

Yüksek Lisans, İktisat Ana Bilim Dalı-İktisat Teorisi Bilim Dalı

Tez Danışmanı: Doç. Dr. Mustafa Cem Kırankabeş

2018, 148 Sayfa

Son yıllarda Dünya gündeminde olan “Kültür Ekonomisi” diğer adıyla “Yaratıcı Ekonomi” giderek büyüyen bir piyasa haline gelmiştir. Kültür ekonomisinin hacminin EUROSTAT verilerine göre istikrarlı bir şekilde artış göstermesi bunun en somut göstergesidir. Bu artışın ülkeler bazında ve dünya genelinde ekonomik büyümeyle paralellik gösterdiği de düşünülmektedir. Bu durum tezimizin ana konusu olan kültür ekonomisinin, ekonomik büyümeyle olan ilişkisinin irdelenmesine neden olmuştur. Çalışmamızın diğer bir amacı da ekonomik büyümenin mi kültür ekonomisini yoksa kültür ekonomisinin mi ekonomik büyümeyi arttıracığı sorusunu cevaplandırmaktır.

Lisansüstü tez olarak hazırlanan kültür ekonomisiyle ekonomik büyüme ilişkisi ülkemizde genellikle bölgesel düzeyde ve kavramsal şekilde incelenmiştir. Çalışmamızın bir diğer amacı da bu konunun Türkiye genelinde ve ekonometrik olarak değerlendirilmesidir.

Bu çalışmada ilk olarak kültür ekonomisi, ekonomik büyüme teorileri çerçevesinde incelenmiştir. Daha sonra kültür ekonomisinin dünya ölçeğinde tek bir tanımlaması olmadığı için farklı kurumların tanımlamalarına göre alt sektör ayrımları verilmiştir. Çalışmamızda temel olarak EUROSTAT’ın kültür ekonomisi tanımlaması ve alt sektör bileşenleri dikkate alınmıştır. Çalışmamızda son olarak kültür ekonomisi ile ekonomik büyüme arasındaki ilişki ekonometrik olarak

incelenmiştir. Analiz kısmı iki bölümden oluşmaktadır. İlk olarak kültür ekonomisinin ekonomik büyümeyle arasındaki ilişki 1998-2016 dönemindeki çeyreklik verilerle analiz edilmiştir. Bu değişkenler arasında çift yönlü nedensellik bulunduğundan sonra FMOLS analizi yapılmıştır. Uzun dönemde pozitif ve anlamlı sonuç bulunmuş ancak kısa dönemde sadece kültür ekonomisinin ekonomik büyümeyi etkilediği sonucuna ulaşılmıştır. Çalışmanın ikinci kısmında ekonomik büyümeyle yayıncılık, gösteri sanatları, kütüphane-müze ve sinema faaliyetleriyle ilişkisine bakılmıştır. 1981-2016 dönemine ait yıllık verilerin kullanıldığı bu bölümde kişi başı gelirle halk kütüphanelerinde bulunan kişi başı kitap sayısı, ülkemizde kişi başı satılan gazete dergi sayıları ve kişi başı izlenen gösteri sanatları arasında pozitif ve anlamlı bir ilişki bulunmuştur.

Anahtar Kelimeler: Kültür ekonomisi, Ekonomik büyüme, FMOLS analizi

ABTRACT

RELATIONSHIP BETWEEN CULTURAL ECONOMY AND ECONOMIC GROWTH: THE CASE OF TURKEY

YORULMAZ, Hikmet

**Master Degree With Thesis, Department of Economics-
Field of Economic Theory**

Adviser: Doç. Dr. Mustafa Cem Kırankabeş

2018, 148 Pages

"The Culture Economics," *i.e.*, "Creative Economy," - which is on the world's agenda in recent years- has become a growing market. According to EUROSTAT data, steadily increase in the volume of cultural economy is the concrete indication of this. It is thought that this increase is parallel to economic growth. That is why we analyze the relationship between the Culture Economy and economic growth, which is the main topic of our thesis. Another aim of our study is to answer the question whether economic growth increases the culture economy or culture economy will boost economic growth. Even is master theses had been written about the connection between the culture economy and economic growth in our country, this has always been limited mostly as a regional and conceptual issue Another aim of this study was to evaluate this issue throughout Turkey and regarding econometrics.

In this study, culture economy is studied within the scope of economic growth theories. It is also expressed that how it was differed sub-sectors according to the definitions of different institutions as there is no single definition of the culture economy. In our work, EUROSTAT's cultural economy definition and sub-sectors are considered. Lastly, the relationship between cultural economics and economic growth has been examined econometrically in the study. The analysis part consists of

two parts. First, the relationship between culture economy and economic growth has been analyzed quarterly data from the 1998-2016 period. After finding two-way causality between these variables, FMOLS analysis was performed. In long- term positive and meaningful results were found, but in the short term, we only conclude of that culture economy effect economic growth .

The second part of the study, we looked at the connection between the economic growth publishing, performing arts, library-museum and cinema activities. In this section where the annual data from the period of 1981-2016 was used, a positive and meaningful relationship was found between the per capita income and the number of books per capita in the public libraries, the number of newspapers sold per person in our country and the performing arts per person.

Keywords : Cultural Economy, Economic Growth, FMOLS Analysis

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ	İİİ
ÖZET	İV
ABSTRACT	Vİ
İÇİNDEKİLER.....	Vİİİ
TABLolar LİSTESİ.....	Xİ
ŞEKİLLER LİSTESİ.....	XİV
KISALTMALAR.....	XV
1. GİRİŞ.....	1
2. EKONOMİK BÜYÜME VE BÜYÜME TEORİLERİ	4
2. 1. Ekonomik Büyüme	4
2. 2. Ekonomik Büyüme Teorileri	6
2. 2. 1. Klasik Büyüme Teorileri	8
2. 2. 1. 1. Adam Smith'in Görüşleri	9
2. 2. 1. 2. Thomas R.Malthus'un Görüşleri.....	11
2. 2. 1. 3. David Ricardo'nun Görüşleri	14
2. 2. 2. Marksist Büyüme(Karl Marx ve Büyüme)	17
2. 2. 3. Keynesyen Büyüme Teorisi(Harrod-Domar Modeli).....	21
2. 2. 4. Neoklasik Büyüme Teorisi(Solow Modeli).....	23
2. 2. 5. İçsel Büyüme Modelleri	26
2. 2. 5. 1. ARGE'ye Dayalı Büyüme Modelleri	27
2. 2. 5. 2. AK Modeli	30
2. 2. 5. 3. Arrow-Romer Modeli	31
2. 2. 5. 4. Lucas Modeli	33
2. 2. 5. 5. Kamu Politikası Modeli	36
3. KÜLTÜR VE KÜLTÜR EKONOMİSİ	38
3. 1. Kültür	38
3. 1. 1. Kültür Aktörleri	39
3. 1. 2. Kültür Döngüsü	41
3. 1. 3. Kültür-Yaratıcılık İlişkisi	42
3. 1. 4. Kültürün Ekonomik Etkileri	44

3. 2. Kültür Ekonomisi	46
3. 2. 1. Kültür Ekonomisi Sınıflandırmaları	46
3. 2. 1. 1. UNESCO	46
3. 2. 1. 2. WİPO	49
3. 2. 1. 3. UNCTAD	50
3. 2. 1. 4. EUROSTAT	53
3. 2. 1. 5. Diğer Sınıflandırmalar	54
3. 2. 2. AB ve Aday Ülkelerde Kültür Ekonomisinin Boyutu	56
4. TÜRKİYE’DE KÜLTÜR EKONOMİSİ	61
4. 1. Türkiye’de Kültür Ekonomisinin Boyutu	61
4. 2. TÜİK EUROSTAT Sınıflandırmasına Göre Türkiye’de Kültür Ekonomisinin Alt Sektörleri	63
4. 2. 1. Yayımcılık Faaliyetleri	63
4. 2. 1. 1. Kitap Yayımları	64
4. 2. 1. 2. Gazetelerin Yayımlanması	65
4. 2. 1. 3. Dergi ve Süreli Yayınların Yayımlanması	68
4. 2. 2. Sinema Filmi, Video ve TV Programları Yapımcılığı, Ses Kaydı ve Müzik Yayımlama	71
4. 2. 3. Yaratıcı Sanatlar, Gösteri Sanatları ve Eğlence Faaliyetleri	75
4. 2. 4. Kütüphaneler, Arşivler, Müzeler ve Diğer Kültürel Hizmetler	80
5. EKONOMETRİK ANALİZ	87
5. 1. Literatür	87
5. 2. Analiz	90
5. 2. 1. Kültür Ekonomisi-Ekonomik Büyüme	90
5. 2. 1. 1. Veri Seti ve Model	91
5. 2. 1. 2. Birim Kök Testleri ve Durağanlık	91
5. 2. 1. 3. Granger Nedensellik Analizi	95
5. 2. 1. 4. Eş Bütünleşme Analizi	98
5. 2. 1. 5. Uzun ve Kısa Dönem Analizleri	100
5. 2. 2. EUROSTAT (TÜİK) Sınıflandırmasına Göre Kültür Ekonomisi Alt Sektörleri ve Kişi Başı Gelir İlişkisi	104
5. 2. 2. 1. Veri Seti ve Model	104
5. 2. 2. 2. Yayımcılık Faaliyetleri	106
5. 2. 2. 3. Sinema Faaliyetleri	112

5. 2. 2. 4. Gösteri Sanatları Faaliyetleri	116
5. 2. 2. 5. Kütüphane –Müze Faaliyetleri	123
6. SONUÇ VE ÖNERİLER	126
KAYNAKÇA	132
EKLER	147

TABLolar LİSTESİ

	Sayfa
Tablo 1. Nüfus ve Büyüme Hızları Uyumsuzluğu	11
Tablo 2. EUROSTAT Kültür Ekonomisi Sınıflandırması	54
Tablo 3. Diğer Sınıflandırmalar	55
Tablo 4. Ülkelerin Kültür Ekonomisi ve Ekonomik Büyüme'nin Yıllara Göre Değişim Oranları	56
Tablo 5. Ülkelerin Kültür Ekonomisindeki İstihdamı ve Toplam İstihdam İçindeki Payı	58
Tablo 6. Yayımcılık Faaliyetlerinin NACE 2 Kriterine Göre Sınıflandırılması	63
Tablo 7. Sinema Filmi, Video ve TV Programları Yapımcılığı, Ses Kaydı ve Müzik Yayımlama Faaliyetleri NACE 2 Kriterine Göre Sınıflandırılması.....	72
Tablo 8. Yaratıcı Sanatlar, Gösteri Sanatları ve Eğlence Faaliyetlerinin NACE 2 Kriterine Göre Sınıflandırılması	76
Tablo 9. Kütüphaneler, Arşivler, Müzeler ve Diğer Kültürel Hizmetler NACE 2 Kriterine Göre Sınıflandırılması	80
Tablo 10. Kültür Ekonomisi-Ekonomik Büyüme ADF ve PP Birim Kök Testleri Sonuçları	94
Tablo 11. Kültür Ekonomisi-Ekonomik Büyüme KPSS Birim Kök Testi Sonuçları	94
Tablo 12. Kültür Ekonomisi-Ekonomik Büyüme Granger Nedensellik Analizi	96
Tablo 13. Kültür Ekonomisi-Ekonomik Büyüme Uygun Lag Uzunluğu	97
Tablo 14. Model 1 Engle-Granger Eş-Bütünleşme Testi Sonuçları	99
Tablo 15. Model 2 Engle-Granger Eş-Bütünleşme Testi Sonuçları	99
Tablo 16. Kültür Ekonomisi-Ekonomik Büyüme Uzun Dönem Analizi	101
Tablo 17. Model 1 Kısa Dönem Analizi	102
Tablo 18. Model 2 Kısa Dönem Analizi	103
Tablo 19. Yayımcılık Faaliyetleri Birim Kök Testi Sonuçları	107
Tablo 20. Yayımcılık Faaliyetleri KPSS Birim Kök Testi Sonuçları	107
Tablo 21. Yayımcılık Faaliyetleri Gecikme Uzunluğu Tespiti	108

Tablo 22. Yayımcılık Faaliyetleri (Kitap Sayısı) Granger Nedensellik Analizi	108
Tablo 23. Yayımcılık Faaliyetleri (Gazete-Dergi) Granger Nedensellik Analizi ...	109
Tablo 24. Engle-Granger Eş-Bütünleşme Testi Sonuçları(Gazete Dergi Oranı-Kişi Başı Gelir).....	110
Tablo 25. Engle-Granger Eş-Bütünleşme Testi Sonuçları(Kitap Oranı-Kişi Başı Gelir)	110
Tablo 26. Uzun Dönem Analizi (Yayımcılık Faaliyetleri).....	111
Tablo 27. Kısa Dönem Analizi (Kitap Sayısı Oranı-Kişi Başı Gelir)	112
Tablo 28. Sinema Faaliyetleri Birim Kök Testi Sonuçları	113
Tablo 29. Sinema Faaliyetleri KPSS Birim Kök Testi Sonuçları	113
Tablo 30. Sinema Faaliyetleri Gecikme Uzunluğu Tespiti	114
Tablo 31. Sinema Faaliyetleri (Sinema Salonu) Granger Nedensellik Analizi.....	115
Tablo 32. Sinema Faaliyetleri (Film Sayısı) Granger Nedensellik Analizi.....	115
Tablo 33. Sinema Faaliyetleri (Film Seyirci) Granger Nedensellik Analizi	115
Tablo 34. Gösteri Sanatları Faaliyetleri Birim Kök Testi Sonuçları	116
Tablo 35. Gösteri Sanatları Faaliyetleri KPSS Birim Kök Testi Sonuçları	117
Tablo 36. Gösteri Sanatları Faaliyetleri Gecikme Uzunluğu Tespiti	118
Tablo 37. Gösteri Sanatları Faaliyetleri (Opera-Bale Eser) Granger Nedensellik Analizi	118
Tablo 38. Gösteri Sanatları Faaliyetleri (Opera Bale Seyirci) Granger Nedensellik Analizi	119
Tablo 39. Gösteri Sanatları Faaliyetleri (Tiyatro Eser) Granger Nedensellik Analizi	119
Tablo 40. Engle-Granger Eş-Bütünleşme Testi Sonuçları(Opera Bale Eser-Kişi Başı Gelir)	120
Tablo 41. Engle-Granger Eş-Bütünleşme Testi Sonuçları(Kişi Başı Gelir-Tiyatro Eser Oranı)	120
Tablo 42. Uzun Dönem Analizi (Opera-Bale Eser-Kişi Başı Gelir).....	121
Tablo 43. Uzun Dönem Analizi (Tiyatro Eser Oranı-Kişi Başı Gelir).....	122
Tablo 44. Kısa Dönem Analizi (Opera Bale –Kişi Başı Gelir).....	122
Tablo 45. Kısa Dönem Analizi (Kişi Başı Gelir-Tiyatro Eser Sayısı)	123
Tablo 46. Kütüphane –Müze Faaliyetleri Birim Kök Testi Sonuçları	123

Tablo 47. Kütüphane –Müze Faaliyetleri KPSS Birim Kök Testi Sonuçlar.....	124
Tablo 48. Kütüphane-Müze Faaliyetleri Gecikme Uzunluğu Tespiti.....	125
Tablo 49. Kütüphane-Müze Faaliyetleri (Kütüphane Sayısı) Granger Nedensellik Analizi	125
Tablo 50. Kütüphane Müze Faaliyetleri (Müze Ören Sayısı) Granger Nedensellik Analizi).....	125

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil 1. Ekonomik Büyüme Teorilerinin Kronolojisi.....	7
Şekil 2. İşbölümü ve Büyüme.....	10
Şekil 3. Nüfusun Büyüme Üzerindeki Etkisi.....	12
Şekil 4. Minimum Yaşama Düzeyi ve Denge Gelir Seviyesi İle Büyüme İlişkisi	13
Şekil 5. Büyüme ve Durağan Durum.....	16
Şekil 6. Durağan Durum ve Sermaye Hasıla Düzeyleri.....	25
Şekil 7. Günümüzdeki Yaratıcılık	43
Şekil 8. UNESCO Kültür Ekonomisi Sınıflandırması	48
Şekil 9. WIPO'nun Kültür Ekonomisi	50
Şekil 10. UNCTAD Yaratıcı Endüstri Sınıflandırması	52
Şekil 11. Türkiye Kültür Ekonomisi 2007-2015 Yılları Arasındaki Durumu	62
Şekil 12. Türkiye'de Gazete Tirajlarının (Ulusal, Bölgesel ve Yerel) % Dağılımları	67
Şekil 13. Türkiye 2012-2016 Yılları Toplam Gazete Tirajları	68
Şekil 14. Türkiye'de Dergi Tirajlarının (Ulusal, Bölgesel ve Yerel) % Dağılımları	70
Şekil 15. Türkiye 2012-2016 Yılları Toplam Dergi Tirajları	71
Şekil 16. Türkiye'de 2006-2015 Yılları Arasındaki Toplam Film Sayısı	74
Şekil 17. Türkiye'de 2006-2015 Yılları Arasındaki Toplam Film Seyirci Sayısı	75
Şekil 18. Türkiye'deki Opera ve Bale Seyirci Sayısı (2006-2015)	77
Şekil 19. Türkiye'deki Opera ve Bale Eser Sayısı (2006-2015)	78
Şekil 20. Türkiye'deki Tiyatro Eser Sayısı (2006-2015).....	79
Şekil 21. Türkiye'de 2017-2016 Yılları Arasındaki Kütüphane Sayıları	82
Şekil 22. Türkiye'de 2017-2016 Yılları Arasındaki Kitap Sayıları(Milyon)	83
Şekil 23. 2006-2014 Türkiye'deki Müze Ziyaretçi Sayısı	85
Şekil 24. 2006-2014 Türkiye'deki Müze Sayısı	86

KISALTMALAR LİSTESİ

ADF	Genişletilmiş Dickey Fuller
AR-GE	Araştırma- Geliştirme
EVDS	Elektronik Veri Dağıtım Sistemi
GSYİH	Gayrisafi Yurtiçi Hasıla
TÜİK	Türkiye İstatistik Kurumu
UNCTAD	United Nations Conference on Trade and Development
YKS	Yaratıcı ve Kültür Sektörleri
UNESCO	United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization
WIPO	World Intellectual Property Organization
EUROSTAT	European Community Statistical Office
DCMS	Department for Digital, Culture, Media & Sport -
NACE	Statistical Classification of Economic Activities in The European Community
FMOLS	Fully Modified Ordinary Least Squares
TDK	Türk Dil Kurumu
M.Ö.	Milattan Önce
TAVAK	Türkiye Avrupa Eğitim ve Bilimsel Araştırmalar Vakfı
BİT	Bilgi İletişim Teknolojileri

1. GİRİŞ

Ekonomik büyüme, en genel tanımıyla “üretim faktörlerinin artırılması” olup, kişi başı gelirdeki artışla birlikte kendini göstermektedir. Ekonomik büyümeyi arttırmak, ülkelerin vazgeçilmez amaçlarından biridir. Bu sebeple, tarih boyunca ekonomik büyümeyi arttırabilmek için çareler aranmış ve çeşitli teoriler üretilmiştir.

Lucas’ın beşeri sermaye teorisinde; kişinin edindiği bilgi, eğitim ve tecrübelerinin (beşeri sermayesinin) ekonomik büyümeyi arttıracakı ifade edilmiştir. Kültür de kişinin kendini eğitmesi, yeni yerler ve bilgiler öğrenmesi; bir bakıma kendini yetiştirme gibi özellikleri taşıdığından kişinin beşeri sermayesini arttıran unsurlardan sayılmaktadır.

Kültür, bir toplumun tarihi, turistik ve doğal güzellikleri, sanatsal faaliyetleri bunların eğitimi, yayılması, arşivlenmesi gibi içinde birçok öğeyi barındıran temel yapı taşlarından biridir. Yüzyıllar boyunca tarihi, arkeolojik ve sosyolojik boyutlarıyla incelenen kültür, ekonomik açıdan da önem arz etmektedir. Kültürün dünyadaki hacmi son yıllarda giderek artmıştır. Bunun sonucunda kültür ekonomisi (yaratıcı ekonomi) olarak yeni bir kavram gündeme gelmiştir.

Kültür ekonomisi UNCTAD, UNESCO, EUROSTAT, WIPO gibi uluslararası örgüt ve organizasyonlar tarafından alt sektörler şeklinde sınıflandırılmıştır. Bunlar kendi aralarında ticari, kültürel, istatistiksel ve telif haklarına göre bölümlendirme yapmışlardır. Fakat görülen o ki dünya çapında standardize edilmiş bir sınıflandırma söz konusu değildir.

Kültür ekonomisi konusunda EUROSTAT düzenli veri sağlamaktadır. Yayınlamış olduğu kültür istatistiklerine göre aralarında Türkiye ve Euro-28 ve üye ülkelerin olduğu 33 ülkenin ekonomileri 2011’den 2014’e kadar ortalama olarak 1.3, kültür ekonomileri ise 1.4 büyümüştür (EUROSTAT, 2016). Bu durum

ekonomik büyümeyle kültür ekonomisinin aynı yönde ilerlediğini göstermekle birlikte birbirini etkileyeceği konusunda da bize kaynaklık etmektedir.

Ekonomik büyüme mi kültür ekonomisini yoksa kültür ekonomisi mi ekonomik büyümeyi etkilemektedir? Tezimizde cevaplamaya çalıştığımız temel konulardan biri de budur.

Ülkemizde kültür ekonomisinin GSYİH içindeki payı son yıllarda giderek artmıştır. Örneğin 2015 yılında kültür ekonomisinin GSYİH içindeki payı %7.1'dir (TAVAK, 2016: 11). Bu anlamda, tarihsel ve zengin bir kültürel geçmişe sahip olan Türkiye'de kültür ekonomisi incelenmeye değer bir konu olarak görülmektedir. Buna rağmen ekonomi içerisindeki payı bu denli önemli olan kültür ekonomisi hakkında hem yeni bir konu olduğundan hem de veri ve kaynak eksiklikleri olduğundan çok fazla çalışma yapılamamıştır. Bu çalışmanın diğer bir amacı da şimdiye kadar ülkemizde yerel düzeyde çalışma yapılan kültür ekonomisinin ülke bazındaki durumunun resmedilmesidir. Ayrıca bu çalışmanın, kültür sektörlerinin ayrıntılı bir şekilde tanıtılmasına imkân sağlayacağı düşünülmektedir.

Çalışmamızla birlikte ülkemizde "kültür ekonomisi" ilk kez ekonometrik olarak analiz edilmiş olacaktır. Bunun için ilk olarak kültür ekonomisi ile ekonomik büyüme arasındaki ilişki ele alınacak daha sonra da kültür faaliyetlerinden olan yayıncılık, gösteri sanatları, sinema ve kütüphane-müze faaliyetlerinin ekonomik büyümeyle ilişkisi incelenecektir. Yapılan analizler sonucunda hangi sektörlerin ekonomik büyüme açısından daha önemli olduğu, hangi sektörlerin yetersiz olduğu ve hangilerine daha çok ağırlık verilmesi gerektiği ortaya çıkacaktır. Dolayısıyla kültür ekonomisinin ülke ekonomisini etkileyip etkilemediği de saptanmış olacaktır.

Bu araştırmanın yapılabilmesi için internet veri tabanları, lisansüstü tezler, makaleler, ulusal ve uluslararası raporlar ile kitaplar kaynak olarak kullanılmıştır. Ampirik analiz için ise TCMB, EVDS, TÜİK, Dünya Bankası veri tabanlarındaki verilerden yararlanılmıştır.

Birinci bölümde ekonomik büyümenin tanımı, Klasik büyüme teorileri öncesine bir bakış, Klasik, Neoklasik ve İçsel Büyüme teorileri açıklanmıştır.

İkinci bölümde kültürün tanımı, kültür ekonomisinin AB üye ve aday ülkelerdeki durumu ve kültür ekonomisi sınıflandırma yöntemlerine yer verilmiştir.

Üçüncü bölümde Türkiye’de kültür ekonomisinin GSYİH içindeki payı incelenmiş ve TÜİK’in de yararlandığı EUROSTAT’ın bölümlendirmesinden yola çıkılarak kültür sektörlerinin tanıtımı yapılmıştır.

Dördüncü bölümde literatür taramasından sonra kültür sektörlerinin ekonomik büyümeyle olan ilişkisi ekonometrik olarak analiz edilmiştir. Son olarak da konuyla ilgili sonuç ve öneriler sıralanmıştır. Çalışmamızın yerli literatürde çok da incelenmemiş olan bu konuyla önemli bir boşluğu dolduracağı düşünülmektedir.

2. EKONOMİK BÜYÜME VE BÜYÜME TEORİLERİ

2. 1. Ekonomik Büyüme

Ekonomik büyümenin dar anlamdaki tanımı, bir ekonomideki üretim kapasitesinin ve üretim hacminin büyümesidir. Daha geniş ve somut şekliyle ekonomik büyüme, Reel GSYH (Reel Gayri Safi Yurtiçi Hâsıla) ve yahut Reel GSMH (Reel Gayri Safi Milli Hâsıla)'deki artışı ifade etmektedir.

Genel ismiyle reel büyüme, mal ve hizmetlerin üretimindeki artışın enflasyondan arındırılmasıyla beraber, kişi başına düşen gelirin büyümesi yani mal ve hizmet tüketiminde artış olması, dolayısıyla da refah seviyesinin iyileşmesidir. Bununla birlikte reel ekonomik büyümenin ikame yatırımlarını içermesi söz konusu değildir. Örneğin; 5 katı olan harap olmuş bir binanın yıkılması suretiyle onun yerine 5 katlı yeni bir binanın yapılması ekonomik büyüme değildir. Fakat eski binanın yerine 10 katlı bir bina inşa edilseydi, o ilave 5 kat, ekonomik büyümeyi gerçekleştirmiş olacaktır (Önal, 2009: 4).

Bir ülkenin ekonomik büyümesinin ne durumda olduğunu belirlemek amacıyla hem yıllık büyüme hızının hem de ortalama büyüme hızının hesaplanması gerekmektedir.

Ekonomik büyümeyi saptamak için kullanılan üretim imkânları eğrisi; bir ülkedeki teknoloji ile üretim faktöründeki miktarın ulaşabileceği azami üretim düzeyidir. Üretim imkânları eğrisinin sağa doğru kayması o ülkede ekonomik büyümenin olduğunu göstermektedir.

Ekonomik büyümeyi açıklayan 4 ana bileşen vardır bunlar: Doğal kaynakların kalitesi ve miktarı, işgücünün kalitesi ve miktarı, reel sermayenin kalitesi ve miktarı ile toplumun teknolojik seviyede gösterdiği başarıdır. Bu faktörler bir ekonomiye ait üretim potansiyellerini oluşturmaktadır (Balaban, 2007: 2). Yani bu faktörlerde meydana gelen artışlar ekonomideki üretken kapasiteyi arttırmaktadır (Bayraktar, 2009: 16).

Kişi başı gelirden meydana gelen artış, ekonomik büyümenin temel göstergesidir. Eğitimli insan, doğal kaynaklar, teknolojik imkâna sahip olmak gibi faktörler ekonomik büyüme açısından gerekli olsalar dahi kişi başı geliri arttırmada yeterli olamamaktadırlar. Çünkü ekonomik büyüme olabilmesi için hem reel hem de nicel artış gereklidir. Ekonomik büyüme kavramı uzun dönemli nihai ürün artışını ifade etmektedir (Çinkılıç, 2016: 41). Bu yüzden makroekonomik unsurlar uzun dönemde genellikle arz cephesi tarafından belirlenmektedir. Kısa dönemde, eğer girdiler tam ve etkin bir şekilde istihdam edilemezse, ülkedeki mal ve hizmet piyasalarında toplam talep artışı sonucu kişi başı reel gelir artabilmektedir. Bunda hükümetlerin uyguladıkları genişletici maliye, para, dış ticaret ve döviz kuru politikaları etkili olmaktadır. Kısa vadede fiziki cari hâsılda üretim ölçeğinden bağımsız olarak gerçekleşen dalgalanmalar büyümenin değil konjonktür dalgalanmalarının konusudur (İnce, 2006: 4).

İnsani gelişimin maddesel yönünün artırılması açısından ekonomik kaynaklarda gerçekleşen büyüme önemlidir. Gelir dağılımı, yatırım oranı, insani gelişimin karakteristiği ve seviyesi üzerinde etki eden ekonomik büyüme iki şekilde ortaya çıkmaktadır (Kapar, 2009: 37).

Ekonomik büyüme; ilk olarak **üretim faktörlerinin artırılması** şeklinde ortaya çıkar. Nüfus miktarının artması sonucu nitelikli olmayan işgücünde artış bunlardan birisidir. Bir diğeri ise sermaye birikimini arttırmaktır. Diğer faktörler; ülkedeki yeni hammaddelerin ve doğal kaynakların miktarının artırılması ile girişimcilerin cesaretlendirilmesidir.

Ekonomik büyüme ikinci olarak **üretim faktörlerinin niteliğinin artırılması** şeklinde karşımıza çıkar. Teknolojinin gelişmesi sonucu işgücü verimi arttığından, üretim kapasitesi de artmaktadır (Yavuz, 2016: 14). Benzer şekilde beşeri sermayenin niteliğinin artırılması da bu kapsamda değerlendirilmektedir.

Ekonomik büyüme konusu hem gelişmiş ülkelerde hem de gelişmekte olan ülkelerde gündemini korumaktadır. Gelişmekte olan ülkeler daha çok fiziksel sermaye birikimi ile ilgili çalışmalar yaparken, gelişmiş ülkeler beşeri sermayeye yönelik büyüme konusuyla ilgilenmektedir. Gelişmekte olan ülkelerdeki kalkınmaya finansman sağlamak ne kadar önemliyse, gelişmiş ülkeler açısından

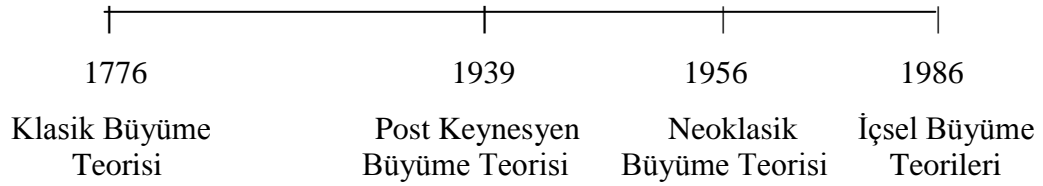
refahın sürdürülmesi aynı derecede önemlidir (Yakışık ve Çetin, 2014: 171). Gelişmiş olan ülkeler ekonomik büyümeye (reel GSYİH'nın değişmesi) ağırlık vermekte, gelişmekte olan ülkeler ise ekonomik kalkınma konusunda yoğunlaşmaktadırlar. Ekonomik kalkınma konusu ekonomik büyümeyi içine almakla beraber, gelir adaletsizlikleri, işsizlik, sosyal ve ekonomik kurumları modernize etmek gibi konuları da kapsamaktadır (Gültekin, 2015: 88).

Daha önce de belirtildiği gibi ekonomik büyümenin devamlılığının sağlanabilmesi için tasarruf ve yeni sermaye yatırımlarının artırılması, beşeri sermaye yatırımlarının artırılması ve yeni teknolojilerin bulunması gerekmektedir. Çünkü tasarrufların artması, yeni sermaye mallarına yönelik yatırımların artmasına imkân tanıyarak sermaye stokunun büyümesine neden olacaktır. Bu şekilde birim emek başına düşen sermaye miktarı artacağından birim emek daha verimli hale gelecektir. Aynı şekilde yetenek ve bilgi birikimi anlamına gelen beşeri sermayeye yapılan yatırımlar da hem verimliliğin hem de teknolojinin ilerlemesini sağlayacaktır. Yeni teknolojilerin bulunup yeni ürünlerin uygulamaya koyulması verimlilik ve üretim artışını da beraberinde getirecektir.

1. 2. Ekonomik Büyüme Teorileri

Büyüme teorilerinin tam olarak ne zaman çıktığı konusunda literatürde bir fikir birliği yoktur. Barro, Martin, Aghion, Howitt ve Kibritçioğlu gibi bazı iktisatçılar büyüme teorilerinin Klasiklerle, Solow ve Bulutay gibi iktisatçılar ise Post Keynesyenlerle birlikte başladığını kabul etmişlerdir. Dornbusch, Fisher ve Jones gibi iktisatçılar ise Neoklasiklerle beraber başladığını varsaymaktadırlar. Aşağıdaki şekilde ekonomik büyümenin kronolojisi verilmiştir (Şen, 2007: 2).

Şekil 1. Ekonomik Büyüme Teorilerinin Kronolojisi (Parasız, 1997: 133)

Klasik büyüme teorilerinde yatırımın gelir etkisinden ziyade üretim kapasitesindeki etkisine ağırlık verilmektedir. Keynesyen büyüme teorisinde tam tersine yatırımın gelir etkisi incelenmekte, üretim kapasitesindeki etkisi önemsenmemektedir. Harrod-Domar Modeli'nde yatırımın gelir etkisinin yanında kapasite genişletici etkisi de ön plandadır. Neoklasik büyüme teorisinde ekonomik büyümeyle alakalı bazı unsurlar açıklanmış olsa da teknolojik gelişme (büyüme kaynağı) dışsal kabul edildiği için bu teoriye eleştiriler söz konusu olmuştur. İçsel büyüme teorilerine göre; ekonomik büyüme kendi ekonomik güçleriyle içsel olarak belirlenmektedir (Sinay, 2010: 16).

Solow'un sınıflandırmasına bakıldığında son 60 yıldaki büyüme teorileri üç döneme ayrılmaktadır: Bunlardan birincisi Keynesyen'in dinamik analizi olan Harrod-Domar modelidir. İkincisi Neoklasik büyüme modeli olan Solow modeli ve son olarak Neoklasik modele tepki olarak doğan İçsel Büyüme modelidir (Korkmaz, 2012: 73).

1900'lü yıllardan itibaren ekonomik büyüme teorilerinde sermaye birikimi önemli bir etmendir. Ancak 1900'lü yılların sonuna gelindiğinde sermaye birikimine dayalı teoriler uzun dönem ilişkilerini açıklamakta yetersiz kalmıştır. Bu teoriler yerini beşeri sermaye, bilgi birikimi, teknoloji ağırlıklı teorilere bırakmıştır (Çöğürçü ve Çoban, 2011: 59).

Geliştirilmiş olan tüm bu büyüme teorileri içinde bulunulan dönemdeki sosyal ve ekonomik olaylardan etkilenmiş olup özellikle ekonomik konularda devlete önemli görevler düşmektedir. Devlet, ekonomik büyüme konusunda bazı dönemlerde aktifken bazı dönemlerde pasif kalmış ve ekonomiye müdahale etmemiştir. Bu sebepten ekonomi üzerinde devletin rolü inişli çıkışlı bir şekilde devam etmektedir (Yediparmak, 2014: 57).

2. 2. 1. Klasik Büyüme Teorileri

Klasik büyüme teorilerinin Adam Smith’le başlamış olduğu kabul edilse de Merkantilizm ve Fizyokrazi akımlarının klasik teorilerin oluşumunda katkıda buldukları aşikârdır. Bu yüzden Klasik teorilere geçilmeden evvel bu akımların incelenmesinde yarar vardır.

Merkantilizm düşüncesi 1400’lü senelerin ikinci yarısında başlamış, 1776 yılına kadar devam etmiş ve “Ulus Devletlerin Ekonomi Politikası” olarak nitelendirilmiştir. Merkantilizm; altın, gümüş vb. değerli metallerin bolluğunu servet ve güç kaynağı olarak görmektedir. Ekonomik aktörler arasındaki çıkarların uyumunu değil, çıkar çatışmaları varsayımını kabul etmiştir. Temel hedefi ise ithalatı kısıtlamak, ihracat artışını teşvik etmek suretiyle dış ticaret fazlası vermek ve kıymetli madenleri arttırmaktır (Erdoğan, 2016: 55).

Ayrıca devletin aktif bir biçimde müdahalesi şarttır. Bunun sonucunda kıymetli metallerin yurt dışına çıkması durdurulmuş olacaktır. Nüfus artışının desteklenmesi ise işgücü miktarını arttırarak ihracatı pozitif yönde etkileyecektir (Tosun, 2016: 3).

Dış ticaretin amacı ülkeye daha fazla kıymetli metalin girmesini sağlamaktır. Çünkü bir ülkenin büyüme ve zenginliğini bu metaller ölçmektedir.

Merkantalizm’in sanayileşme anlayışı nüfus artışını sağlamaktadır. Çünkü emek arzı ücretleri düşürmektedir. Bunun sonucunda maliyetler ve mal fiyatları düşecek, talep ise artacaktır. Talep arttığında ise sanayi üretimi ve ihracat artacaktır (Savrul, 2014: 27).

Fizyokratlar ise Merkantilizm’de olduğu gibi servetin mübadele yoluyla değil de üretimden kaynaklandığını savunmuşlardır. Üründeki artışın tek kaynağı tarımdır. Bunun sebebi ise net artış sağlayan verimli alanın toprak olmasıdır. Toprağa harcanan emeğin kat be katını ürün olarak elde etmek mümkündür, fakat diğer faaliyetlerde böyle bir avantaj yoktur. Sanayide hammaddeler yalnızca ağırlık, nitelik, fayda ve renk olarak değişmektedir. Bu sebepten büyüme faktörünün dinamik sektörü tarımdır. Büyüme sağlayan sermaye birikiminin

temeli tarım sektörüdür. Kullanılan hammaddeden daha fazla ürün üretilmesi “artık değer” olarak ifade edilmiştir (Özsağır, 2008: 335).

Fizyokratlara göre, ekonomik büyümeyi gerçekleştirmek yalnızca tarımdaki üretimi arttırmakla mümkündür. Ayrıca Merkantilizm’de olduğu gibi ekonomik faaliyetlerin serbest bırakılmasının daha iyi olacağı görüşündedirler (Balaban, 2007: 4).

Klasik iktisatçılar aralarında farklılıklar olmasına karşın, genelde parayı ikinci plana koyarak Merkantilizm’in temel felsefesi bulyonizme ¹ karşı çıkmışlardır. Bunun yanında devletin ekonomiye karışmasına da şiddetle karşı çıkarak piyasa ekonomisinin yerleştirilmesinden yana olmuşlardır. Klasik ekonomi teorisi ekonominin arz yönüne ağırlık vermiş ve genel yaklaşımını arz yönlü öneriler çerçevesinde oluşturmuşlardır (Eğilmez ve Kumcu, 2004: 23).

2. 2. 1. 1. Adam Smith’in Görüşleri

1776 yılında yayınlanan “Ulusların Zenginliği’nin Tabiatı ve Nedenleri Üzerine Bir Araştırma” adlı eseri adından da anlaşılacağı üzere Adam Smith’in ekonomik büyüme analizinin odak noktasıdır (Özdemir, 2005: 157). Smith’in büyüme süreci içinde işbölümü ve uzmanlaşma, uluslararası ticaret ve sermaye birikimi bulunmaktadır.

İşbölümü; farklı firmalarda farklı malların üretilmesi ve/veya aynı firmadaki işçiler tarafından bir malın farklı kısımlarının üretilmesidir. Bu işbölümü emek verimliliğini belirlemektedir. (Ünsal, 2007: 39-40). Adam Smith’e göre işbölümü uzmanlaşmayı sağlamaktadır. İşbölümü ve uzmanlaşma sonucunda beraber üretilen iş miktarındaki artışın 3 sebebi vardır. Bunlar;

1- Kişi yaptığı işi uğraş haline getirdiğinde el yatkınlığı geliştiği için verim artacaktır.

2- Bir iş kolundan diğerine geçerken, kaybedilen zaman tasarruf edinilecektir.

3- Uygun makine kullanıldığında emek verimliliği artacak, üretim süresi kısılacaktır (Murteza, 2012: 151).

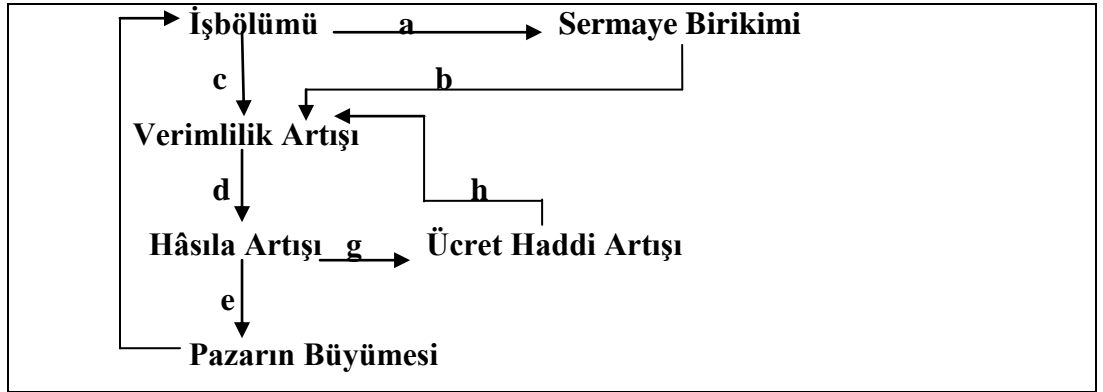
---

¹ Bulyonizm: Değerli madenleri elde ederek zenginliği artırma düşüncesi

İşbölümü, mübadele etme eğilimi sonucunda oluşmaktadır. Çünkü yapılan fazladan üretim, başkalarının fazladan üretimiyle mübadele edilebilecektir. Dolayısıyla her kişi kendini yetiştirip uzmanlaşmaya, zekâsını kullanmaya gayret göstermektedir. Mübadele etmekteki amaç; kişisel çıkarlardır.

İşbölümünün düzeyi ise piyasanın büyüklüğe bağlanmaktadır. Eğer piyasa-pazar büyürse işbölümü de artacaktır. Bunun iki sebebi bulunmaktadır: biri ulaşım diğeri ise paradır. Bunlar sayesinde piyasa büyüyecektir (Ünsal, 2007: 43-44)

Adam Smith'in işbölümü temelli ekonomik büyüme modeli Şekil 2'de gösterilmiştir. İşbölümü ilk olarak teknolojik ilerleme sağlar (a). İşbölümü ve teknolojik ilerlemeyle beraber emek verimliliği artar. Bu da hâsılayı arttırarak ülkeyi zenginleştirir. Hâsıla arttığında pazar büyümeye başlar. Pazarın büyümesi de tekrardan işbölümüne yol açar.

Şekil 2. İşbölümü ve Büyüme (Ünsal, 2007: 45)

Smith'e göre her birey kendi çıkarını gözetirse toplumsal çıkar da elde edilmiş olacaktır. Smith, tam rekabet koşullarını kabul etmiştir. Yatırımları karlı alanlara yöneltebilmek için fiyat mekanizmasının geçerli olması ve piyasanın serbest bırakılması gerekmektedir. Fiyat mekanizmasının işliyor olması ekonomik büyüme açısından uygun bir liberal ekonomiyi temsil etmektedir. Bilakis devlet müdahalesi sonucunda kar etme güdüsü kırılacağından yatırımlar azalacak ve kaynak dağılımında etkinsizlik olacaktır (Bilgin, 2012: 6-7). Serbest ticaret sayesinde işbölümü artacak, ekonomik büyüme bundan olumlu etkilenecektir. Kurumsal yapıya sahip bir ülke Adam Smith'in durağan durumuna ulaşmayacak yani sürekli zenginleşecektir (Ünsal, 2007: 48-49).

Mutlak Üstünlük Teorisi klasik akımın en önemli teorilerinden biri olup Adam Smith'in dış ticaretle ilgili görüşlerini yansıtmaktadır. Buna göre; bir ülke hangi malı düşük maliyetle üretiyorsa o mal konusunda uzmanlaşmalı, bu malları ihraç etmelidir. Aynı şekilde pahalıya mal ettiği ürünleri ise başka ülkelere ithal etmelidir (Ergün, 2010: 47).

Adam Smith, Alfred Marshall ve John S. Mill ile birlikte beşeri sermaye birikiminden bahseden ilk iktisatçılardan biridir. Fakat modern beşeri sermaye kuramını bu iktisatçıların görüşleri çok az etkilemiştir. Smith beşeri sermayeye yatırımın ekonomik büyüme için önemini azımsarken, Marshall ve Mill eğitimin hem kişilerin öz çıkarlarını hem de yatırımlarını anlamlı olarak etkilemeyeceğini savunmuşlardır (Telatar ve Terzi, 2010: 202).

1. 2. 1. 2. Thomas Malthus'un Görüşleri

Malthus'un 1798 yılında yayınladığı “ Nüfusun Prensipleri Üzerine Bir Deneme” adlı eserinde ekonomik büyüme modeli, nüfus ve büyüme hızları arasındaki uyumsuzluk üzerine kurulmuştur. Malthus modelinde nüfusun 1,2,4,8,16.... şeklinde geometrik oran olarak arttığını, hasıla düzeyinin ise 1,2,3,4,... şeklinde aritmetik olarak ifade edildiğini söyleyebiliriz. Üretim, emeğe göre azalan ortalama verimleri içerdiğinden teknoloji ve toprak miktarı sabit olan bir ekonominin nüfusu arttığında üretim artışı nüfus artışına nazaran daha azdır (Bilgin, 2002: 8).

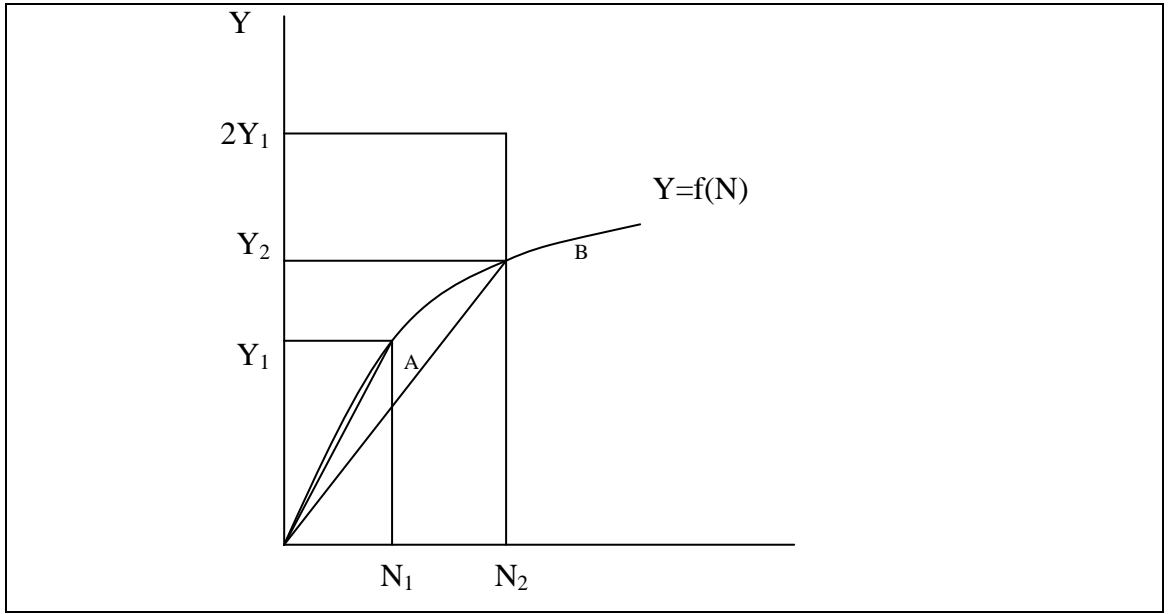
Tablo 1. Nüfus ve Büyüme Hızları Uyumsuzluğu

	1798	1823	1848	1873	1898	1923	1948
Çıktı(Y)	Y	2Y	3Y	4Y	5Y	6Y	7Y
Nüfus(N)	N	2N	4N	8N	16N	32N	64N
Fert Başına Çıktı(y=Y/N)	y	y	0.75y	0.5y	0.31y	0.19y	0.11y

Kaynak: Ünsal, 2007: 51

Tablo 1’de görüldüğü üzere fert başına çıktı miktarı toplam çıktının nüfusa oranlanmasıyla elde edilir. 1823 yılında fert başına çıktı değişmemiş ancak bu yıldan sonra giderek azalmıştır. Ancak 0’a yaklaşması mümkün değildir.

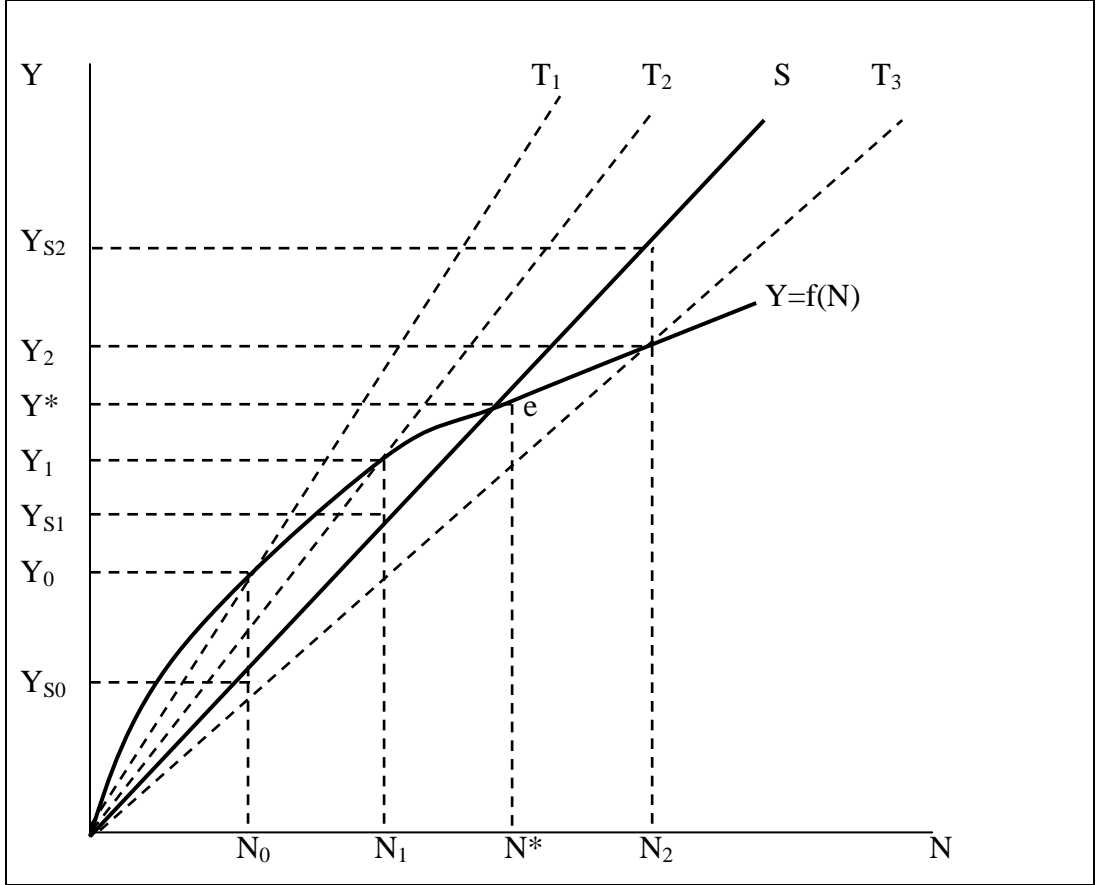
Nüfustaki artış hızı eğer çok yüksekse kişi başı gelir azalır; buna bağlı olarak da tasarruf miktarı ve büyüme hızı azalır. Nüfus artışının gelirle doğrusal bir ilişkisi bulunmazken, kişisel gelir azaldığında nüfus artış hızı da düşer (Yılmaz, 2005: 65).

Şekil 3. Nüfusun Büyüme Üzerindeki Etkisi (Ünsal, 2007: 53-54)

Şekil 3’e göre Y reel hâsıla-çıkıtıyı, N nüfusu ifade etmektedir. Reel hâsıla-çıkıtı; işgücü ve toprağın kullanılmasıyla üretilmektedir. Toprak miktarı sabit olduğu için Y işgücünün (yani nüfusun) değişen bir fonksiyondur. $Y=f(N)$ bu durumu göstermektedir. Üretim (emeğe göre) azalan ortalama verimlere tabi olmuştur. Toprak miktarı ve teknoloji düzeyi sabitken nüfus artarsa çıktı aynı oranda değil daha az artar.

Başlangıçta nüfus N_1 iken fert başı çıktı $y_1=Y_1/N_1=AN_1/ON_1$ yani OA doğrusunun eğimi kadardır. Nüfus N_1 ’den N_2 ’ye (2 katı) yükseldiğinde fert başı çıktı $y_2=Y_2/N_2=AN_2/ON_2$, yani OB doğrusunun eğimi kadardır. $OB < OA$ olması nüfus attıkça fert başı çıktının azaldığını vurgulamaktadır.

Şekil 4. Minimum Yaşama Düzeyi ve Denge Gelir Seviyesi ile Büyüme İlişkisi (Ünsal, 2007: 53-54)

Nüfus N_0 iken çıktı Y_0 , nüfus büyüme haddini 0 yapan çıktı seviyesi Y_{s0} 'dır. Fert başına hâsıla, nüfus büyüme haddini 0 yapan fert başına hâsıladan büyüktür. Doğum haddi ölüm haddinden daha dik olduğu için nüfus artacaktır. Bu durum N^* 'a kadar devam edecektir. Aynı şekilde nüfus N_2 iken çıktı Y_2 , nüfus büyüme haddini 0 yapan çıktı seviyesi Y_{s2} 'dir. Fert başına hâsıla, nüfus büyüme haddini 0 yapan fert başına hâsıladan küçüktür. Doğum haddi ölüm haddinden daha yatık olduğu için nüfus azalacak ve N^* seviyesine kadar gerilecektir. N^* (denge nüfus) ve Y^* (denge gelir) seviyesinde doğum haddiyle ölüm haddi birbirine eşittir.

Modelin politika önermeleri ise şu şekildedir: Bir ülkedeki sağlık hizmetleri yaygınlaşırsa, yaygın hastalıkları tedavi eden ilaçlar bulunursa, ölüm haddi düşecektir. Bunun tam tersini savunan Malthus'a göre sağlık hizmetlerinin yaygınlaştırılması ve yaygın hastalıkları tedavi eden ilaçları bulunması daha fazla insanı fakirleştirmekten başka bir işe yaramayacaktır. Gelir adaletsizliğini

azaltmak amacıyla toprak sahiplerinden işçilere kaynak aktarmak yine daha çok insanı fakirleştirecektir (Ünsal, 2007: 56-58).

Malthus'un modeli 19. yy ekonomistlerinde etki bırakmış olmasına rağmen, dünyanın batısı ve diğer bölgelerinde 150 sene boyunca gelirden artışlar meydana gelmiş ancak, beklenenin aksine doğurganlık azalmıştır. Malthus'un ekonomik büyümeye özgü yaptığı bu öngörü iktisat biliminin kasvetli bir bilim olarak algılanmasına yol açmıştır (Altıntaş ve Çetintaş, 2010: 35).

2. 2. 1. 3. David Ricardo'nun Görüşleri

Klasik büyüme modeline en büyük katkıyı David Ricardo yapmıştır. "Politik İktisadın ve Vergilendirmenin Prensipleri" adlı eseri 1823 yılında yayımlanmış olup ekonomik büyüme modelini azalan verimler, fonksiyonel gelir dağılımı ve gelir dağılımı üzerine kurmuştur. Diğer bir ifadeyle bölüşüm ve ekonomik büyüme konuları iç içe girmiştir (Apaydın, 2013: 25).

Ücret Teorisi

Ricardo, emeğin iki ayrı fiyatı olduğunu savunmuştur. Bunlar; emeğin piyasa fiyatı ve doğal fiyatıdır. İşçiye ödenen ücret (emek arz ve talebi belirler), piyasa ücret haddini ifade etmektedir. İşçilerin nesillerini muhafaza etmek ve nesillerinin devamını sağlamak gibi etkilere sahip olan ücret ise doğal ücret haddidir.

Uzun dönemde piyasa ücret haddiyle doğal ücret haddi birbirine eşit olacaktır. Eğer piyasa ücret haddi doğal ücret haddini aşarsa nüfus artacaktır. Nüfusun artması da emek arzını arttıracaktır. Bu şekilde piyasa ücret haddi düşecek ve doğal ücret haddine yönelecektir. Tam tersi bir durumda önce nüfus sonra emek arzı azalacak ve piyasa ücret haddi yükselerek doğal ücret haddine eşitlenecektir (Ünsal, 2007: 60).

Rant Teorisi

Ricardo'nun rant teorisine göre; bir ülkenin arazisi, farklı kalitelilerdeki arazi parçalarından meydana gelmektedir. 1. kalite arazi en verimli araziye 2. kalite arazi onun bir alt kalitesidir. Marjinal arazi ise en az verimli arazidir.

Araziler arasındaki bu kalite farkı rantı oluşturmuştur. Rant; arazi sahibine bu arazinin kullanılması için ödenen ücrettir.

Ekonomik büyüme süreci daha az kalitedeki arazide yapılan üretimle başlamaktadır. Örneğin; bir miktar emekle (işçi) 1. kalite arazide 10 kilogram buğday üretilmişse, 2. kalite arazide 9 kilogram buğday üretilmektedir. Yani tarımsal üretimi (daha çok arazi kullanarak) arttırmak için toprak verimliliği azaltılmış olacaktır. Bu duruma **yaygın azalan verimler** denir. 1. Kalite arazide üretim yapan kapitalistler toprak sahibine, $10-9=1$ kilogram buğday (marjinal rant) kadar ödeme yaparlar. Eğer bunu reddeden kapitalist olursa 1 kilogram buğdayın altında ve üstünde ödeme yapacak başka kapitalistler olacaktır. Bu rekabet sonucunda rant 1 kilogram buğday olacaktır. Kalite düştükçe her kalitedeki arazi parçasının rantı da artacaktır.

Aynı kalitede arazide daha çok emek kullanılarak tarımsal üretimi arttırmak mümkündür. Örneğin; 1. Kalite arazide 1 birim emek kullanılarak 10 kilogram buğday üretilsin. Bu durumda 2. Birim emekle 9 kilogram buğday üretilir. Toprağın yoğun olarak kullanılması haline **yoğun azalan verimler** denir. 1. ve 2. Birim arasındaki farkın kapitalist tarafından kira sahibine ödenmesi gerekmektedir (Ünsal, 2007: 61-62).

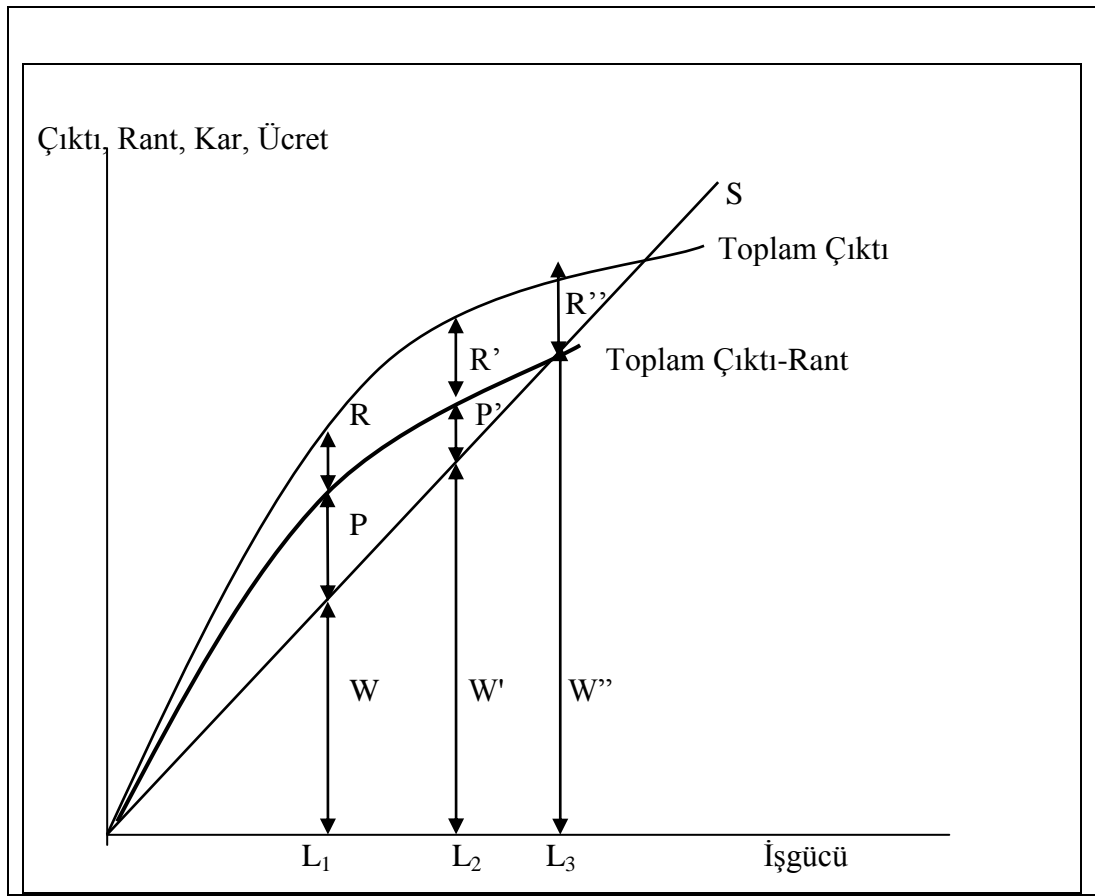
K (fiziksel sermaye stoku) ve L (işgücü) üretim faktörleri değişken fakat N (toprak) faktörü kıttır. Bu kıtlık, ekonomik büyümenin belirleyicisi olan fiziksel sermaye stoku birikimini sınırlandırmaktadır. Yalnızca toprak sahibi kazanmakta, sermaye birikimi elde eden kapitalistler ile ücret karşılığı çalışıp ücret artışıyla beraber çocuk sayısını çoğaltan emekçiler kaybetmektedirler. İçinde bulunulan bu kısır döngü sadece serbest ticaretle kırılacaktır. Karşılaştırmalı üstünlüğe sahip olunan mallar ihraç edilecek, üstün olunmayan mallar ise ithal edilecektir. Bu şekilde maliyet avantajı kullanılarak ekonomik gelişme yaşanacaktır. Gelişmenin yaşanabilmesi için yapılan yatırımlar da karı yükseltecektir (Çinkilınc, 2016: 44-45).

Bölüşüm

Ricardo'ya göre üretim üç gelir grubu arasında paylaşmakta ve bunda üç faktör etkili olmaktadır. Bunlar dolaylı yoldan şu şekilde belirtilmiştir;

müteşebbis- sermayedar (kar), toprak sahibi (rant), emek sahibi (ücret) elde etmektedir (Özsağır, 2008: 36).

Ricardo'nun Adam Smith'ten farkı ise emek ve sermaye için azalan verim kanununu kabul etmesidir. Büyüme konusundan çok, uzun dönemdeki gelir bölüşümünü (üretim faktörleri payları) incelemiştir. Analizlerini İngiltere üzerinden yapan Ricardo'ya göre; tarımda azalan verim ekonomiyi etkilemekte, üretimle beraber toprak sahibi ve emekçilere düşen pay arttığından sermaye sahibinin payı azalmaktadır. Duran yatırımlar haliyle ekonominin genelinde durgunluk yaratmaktadır (Eser, 2012: 19).

Şekil 5. Büyüme ve Durağan Durum (Ünsal, 2007: 64)

Şekil 5'e göre S toplam ücret ödemelerini ifade etmektedir. L_1 işgücü düzeyinde rant R, ücret W ve kar P kadardır. Kapitalist daha çok işçi çalıştırmak isterse piyasa reel ücret haddi doğal ücret haddinden büyük olacaktır. Bu durumda rant ve ücret ödemeleri artar, kar ise azalır. Kardaki azalma toplam hasıla (rant) ile

ücret haddi birbirine eşit oluncaya kadar yani toplam kar sıfırlanıncaya kadar devam eder (Ünsal, 2007: 64-65).

2. 2. 2. Marksist Büyüme (Karl Marx ve Büyüme)

1847-1848'de "Komünist Manifesto"yu 1867'de "Kapital"i yazan Karl Marx bu eserlerde klasik ekonomiyi eleştirerek kapitalizmi incelemektedir. Fakat Ricardo'nun emek-değer çalışmasını tekrardan ele almış ve klasik teoriden de etkilenmiştir (Önal, 2009: 19).

Emek-Değer Teorisi

Marx'a göre malın değerini emek gücü belirlemekte ve emek gücünü bireyin sahip olduğu toplam zihinsel ve fiziksel becerilerden oluşturmaktadır.

Marx'a göre emek şu şekilde standartlaştırılacaktır; Malların değeri, sosyal bakımdan zorunlu emekle, yani bir malı üretmek için gerekli normal emek miktarı ile ölçülür. Bir toplumda, herhangi bir malın üretiminde kullanılan çeşitli üretim teknikleri varsa, o malın değerini belirlemede esas üretim tekniğini almak şarttır. Hem elle hem de makineyle üretilebilen bir mal olan ayakkabının değerini hesaplamada makine üretim tekniği esas alınarak fiyat belirlenmelidir.

Marx'a göre kapitalizm dinamik bir sistemdir. Sistemin kendi bünyesi ve kapitalistler arasındaki rekabet sebebiyle hızlı bir teknik gelişme yaşanır bu da sermaye birikimini oluşturur. Yeni teknikler uygulandıkça kar hadleri düşecektir. Kar hadleri yükseltilmeye çalışıldıkça sermaye merkezi hale gelir, işsizlik ve sefalet artar. Bunun yanında konjonktür dalgalanmaları ve buhranları giderek şiddetlenir.

Emek miktarı piyasadaki mübadele değerinin belirlenmesi sağlar. Fakat kapitalistler işçiye piyasadaki gerçek değeri değil de asgari fizyolojik geçim seviyesindeki ücreti ödemektedirler. Bu şekilde işçiler sömürülür, kapitalistler ise kar elde ederler (Kıraçlar, 2005: 35-36)

Artı-Değer Teorisi

Kapitalist üretim süreci içinde kapitalist ile işçi arasındaki ilişkinin belirlenmesini sağlayan üretim koşulları **artı-değeri** doğuracaktır. Artı-değer

teorisini **dolaşım** ve **üretim süreci** olmak üzere iki şekilde ayırt etmek mümkündür.

Dolaşım sürecinde kapitalist-işçi ilişkisi devre dışı bırakılarak yalnızca üreticiyle piyasa arasında mal dolaşımı gerçekleşecektir. Basit özellikteki mal (M) - elde edilen para (P) - tüketim malları (M) şeklinde bir mübadele gerçekleşecektir. Para sermaye değil yalnızca dönüşüm aracıdır. Üretimin amacı ise gereksinim duyulan malların satın alınması (kullanım değeri) için güç yaratmaktır. Buna **basit meta dolaşımı** da denir.

Üretim sürecinde kapitalist-işçi ilişkisi üzerinde yoğunlaşma söz konusudur. Para değişim aracı değil de sermaye niteliğindedir. Sahip olunan sermaye (P) - tekrar satmak üzere alınan mallar (M) - daha yüksek bedel (P') şeklinde bir dolaşım olacaktır. Burada dolaşımın her iki ucunda para yer almaktadır. Kapitalistin amacı dolaşım sonunda elde ettiği paranın dolaşıma koyduğu paradan büyük olmasıdır.

Emeği satan kişi açısından bir mübadele değeri, alan kişi açısından ise kullanım değeri vardır. Kullanım değeri mübadele değerinden büyük olursa kapitalist emeği satın almak için ek bir değer elde eder. Buna Marx, parasal manda artı değer adını vermiştir (Berber, 2011: 70-72).

Kapitalist sistemde baz alınan ücret, işgücünün kendini yeniden üretmesi için yeterli sayılan para miktarıdır. Temel ihtiyaçların karşılanması için gerekli olan miktardır. Fakat piyasalarda istihdam edilen işgücü, kendisini yeniden üretecek olan ücret kadar çalıştıktan sonra da çalışmaya zorlanır. İşgücünün yerine geçebilecek işsizler ordusu olduğundan dolayı, işgücü çalıştığı fazla saatleri reddedebilecek pozisyonda değildir.

Fazladan çalışılan saatler işgücünün oluşturduğu fazla değerdir. Bu fazla değerler direkt olarak kapitalist üreticinin sermaye birikimine yapılan ilave anlamını taşımaktadır. Fazla değer almak isteyen sermaye sahibi üreticiler ya çalışma saatlerini arttıracaklardır ya da emeğin verimliliğini arttırmaya çalışacaklardır. Üretimde emeğin verimliliğinin arttırılmaya gidilmesi üretimdeki sermaye unsurlarını arttıracak, üretilen malı daha çok sermaye yoğun bir hale getirecektir.

Kar Teorisi

Karl Marx'a göre kar; değişken sermaye ve sabit sermayeden oluşmaktadır. C , sabit sermayeyi (makine, bina ve hammadde) ifade etmektedir. V ise değişken sermayedir (belli bir dönemde işçilere verilen ücret ödemeleri toplamı). Bu sabit ve değişken sermaye toplamı toplam sermayeyi vermektedir.

- Üretilen ürünün satışından elde edilen gayrisafî hâsılattan sabit ve değişken sermaye masraflarını çıkartırsak S (artı değer) ortaya çıkar.
- Malın bir değeri ya da fiyatı vardır. $(P) = C + V + S$
- a (artı değer oranı) S ile V arasındaki orandır ($\alpha = S/V$).
- Artı değerin toplam sermayeye oranı K 'yı (kar oranını) vermektedir. ($K = S/(V + C)$)
- b (sermayenin organik bileşimi), kapitalistin makineleşme derecesidir. Sabit sermayenin değişken sermayeye oranıdır. ($b = C/V$)

Sermayenin organik bileşimi arttığında işgücü masraflarının toplam sermaye içindeki payı daha fazla düşecektir. Bu sebeple V 'nin büyüklüğü (toplam yatırılan sermaye içindeki ücret fonu), C 'nin büyüklüğünden (makine maliyeti) daha önemsiz bir hale gelecektir.

$K = S/(V + C)$ eşitliği V ile bölüldüğünde kar oranı $K = S/V / 1 + (C/V)$ şeklinde olacaktır.

Ortalama kar, sermayenin organik bileşimi ile artı değer oranına bağlanmıştır. Dolayısıyla artı değer oranıyla kar oranı doğru orantılıdır. C/V oranı sabitken, S/V oranı ne kadar yüksek olursa kar oranı da o derece yüksek olacaktır. Sermayenin organik bileşimiyle kar oranı arasında ise ters orantılı bir ilişki söz konusudur. Artı değer oranı sabitken sermayenin organik bileşiminde artış meydana gelirse kar oranı o oranda düşecektir (Savrul, 2014: 41-42).

Modelin İşleyişi

Serbest rekabet koşullar altında sermaye, sabit sermaye payı düşük olan sektörden, sabit sermaye payı yüksek olan sektöre doğru kayma eğilimi içerisinde olacaktır. Sermayenin, sabit sermayenin daha yoğun olduğu sektörlerle kayması bu sektörlerde fiyatların ve karların düşmesine neden olurken, sermaye çekilen sektörlerde üretimin azalması, mal kıtlığını doğuracak ve bundan dolayı da bu sektörlerde fiyatlar ve karlar yükselecektir. Sermaye ve mal rekabeti sonucunda

bütün sektörlerde ortalama bir kar oranı sağlanacak, tüm sektörlerde kar oranları eşitlenecektir.

Sermaye ve mal rekabeti, verimliliğin düşük olduğu sektörlerden verimliliğin yüksek olduğu sektörlerle doğru, bir değer ve artı değer transferi oluşturur. Değer transferi artı değerler arasında dağılımı, yani kar oranlarının eşitlenmesi şeklinde gerçekleşir. Kar oranlarının eşitlenmesi, yüksek verimlilik seviyesine sahip olan işletmelerin yararına, ortalama ürün fiyatlarının üstünde üretim fiyatlarıyla çalışan işletmelerin ise zararına olmuştur. Sermayenin organik bileşimi, ortalama kar oranının eşitlenmesi ve artı değerler işletmeler arasında dağılımı ile sermayesini organik bileşimi daha yüksek olan işletmelerin lehine değiştirmiştir.

Rekabetten galip çıkabilmek için, işgücü verimliliğinin artırılması, sabit sermaye kullanılması yani sermayenin organik bileşiminin artırılması gerekmektedir. İşgücü verimin arttırmak bireysel olarak işletmenin yararına olacak fakat bütün işletmelerin aynı yolu izlemesi sermayenin organik bileşiminin artmasına neden olur. Sermayenin organik bileşiminin artması da karların azalmasına sebep olur. Marx bu olayı **Azalan Kar Oranı Yasası** olarak adlandırmıştır.

Kar oranlarında meydana gelen azalma rekabeti arttıracak ve piyasada yalnızca büyük işletmeler kalacaktır. Bu yolla kapitalist sistemin kökeninde var olan mülksüzleşme süreci gerçekleşecektir. Piyasadan ayrılmak zorunda kalan küçük işletmelerin sahipleri, sermayeleri olmadığı için kendi firmalarında ücret karşılığı çalışan işçi durumuna gelecektir.

Piyasada zaman içinde sermayenin organik bileşiminin büyümesiyle işgücü daha fazla sermaye ile donatılacaktır. Daha fazla sermaye işgücü verimliliğini yükseltecek ve işletmelerin emek talebini azaltacaktır. Daha az sayıda işgücü ile daha verimli çalışan işletmeler karlarını maksimum yaparlar. Bu yolla üretimin dışına itilen işgücü Marx tarafından **Yedek Sanayi Ordusu** olarak adlandırılır. Bu sanayi ordusu giderek daha düşük ücretlerde çalışmaya razı olacaklardır.

Sermaye birikiminin hızlanması, piyasayı kontrol eden işletmelerin giderek daha zengin duruma gelmesi ve işsizliğin artması eşanlı gelişecektir. Yani

üretimde emeğin payı azalacak, bunu takiben karın payı artacak ve bu durum piyasada talep yetersizliğine neden olacaktır. Stokların artması, iflaslar ve işsizlik kapitalizmin çöküşünü hazırlayan ve sistemi çöküntüye götüren faktörler olacaktır (akademik.ahievran.edu.tr).

2. 2. 3. Keynesyen Büyüme Teorisi (Harrod-Domar Modeli)

Keynesyen büyüme teorisinin en yaygını olan Harrod-Domar modeli Roy F. Harrod'un 1939 ve Evsey D. Domar'ın 1946 yıllarında yaptıkları iki ayrı çalışmayla doğmuştur. Yapılan bu iki çalışmadaki benzerlikler, farklılıklarından çok olduğu için modelin adı Harrod-Domar olarak bilinmektedir.

Domar Modeli

Domar, bir ekonomideki yatırım harcamalarının iki farklı etkiden oluştuğunu savunmaktadır. Kapasite arttırıcı etki; ekonominin arz yönünü ilgilendirirken, gelir arttırıcı etki; ekonominin talep yönünü ilgilendirmektedir.

Yatırım harcamaları neticesinde, yatırım mallarının miktarı (makine teçhizat vb.) ve/veya alt yapı kuruluşları sayısı (liman, yol, köprü, baraj) artacaktır. Yapılan bu yatırımlar ekonominin üretim kapasitesi yoluyla potansiyel arz miktarını arttırır. Buna **yatırımların kapasite arttırıcı etkisi** denir.

Yatırımların olgunlaşma zamanında yapılan harcamalar çarpan mekanizmasıyla birlikte gelir artışına sebep olur. Bu etki uzun dönemde tam istihdamı belirlemektedir.

Gelirden tüketim harcamaları çıktığında tasarruf elde edilir. Tasarruf eğilimi ise S/Y (ortalama tasarruf eğilimi) ve $\Delta S/\Delta Y$ (marjinal tasarruf eğilimi) olmak üzere ikiye ayrılır. Yatırım miktarının tespitinde, ortalama tasarruf eğiliminden, yatırım harcamalarından doğan gelir artışının tespitinde marjinal tasarruf eğiliminden yararlanılmaktadır. Bunları belirleyen ise $k=1/\alpha$ (çarpan katsayısıdır).

Sermaye-hasıla oranı ise (sermaye katsayısı olarak da bilinir) K 'nın (eldeki sermaye stoku) Y 'ye (tam istihdam üretim miktarı) oranlanmasıyla bulunmaktadır. Ortalama sermaye hâsıla oranı 1 birim sermaye için gerekli

sermaye ihtiyacıdır. Marjinal sermaye oranı ise $\Delta K/\Delta Y$ ile bulunmaktadır. ΔY (üretimi 1 birim arttırabilmek için gereken) yatırım miktarı ($I=\Delta K$)'dır.

Denge büyüme oranı da yatırımların gelir arttırıcı etkisiyle kapasite arttırıcı etkisinin birbirine eşitlenmesiyle bulunmaktadır.

Dengeli büyüme koşulu;

$$\Delta Y_a = \Delta Y_t \quad , \quad \Delta Y_t = I \times \sigma \quad \text{ve} \quad \Delta Y_t = \Delta I \times 1/\alpha$$

$$I \times \sigma = \Delta I \times 1/\alpha$$

$$\Delta I/I = \alpha \times \sigma$$

(ΔI = yatırımlarda meydana gelen artış, I =yatırım hacmi, α = marjinal tasarruf eğilimi, σ = sermayenin ortalama verimi)

Buradan büyüme hızı ise;

$g = \Delta Y/Y = \Delta I/I = \alpha \times \sigma$ şeklinde hesaplanmaktadır. Hesaplanan büyüme hızından farklı olan bir büyüme hızı ekonomiyi deflasyonist ve enflasyonist açığa sürükleyecektir.

Harrod Modeli

Harrod'a göre kalkınmanın temel problemi gelirin mevcut tasarrufları masnetmeye yetecek bir yatırım artışına imkân verecek bir düzeye çıkıp çıkmayacağıdır. Bu sorunu çözmek için hızlandırıcı katsayısını kullanmıştır:

Hızlandırıcı prensibi ise

$$I_p = k(Y_t - Y_{t-1})$$

Burada I_p planlanan yatırım, k hızlandırıcı katsayısıdır.

Temel Harrod modeli ise;

$$k = \Delta K/\Delta Y \quad (\text{sermaye-hasıla katsayısı})$$

$$\Delta K = I \quad (\text{yatırım sermaye stokundaki net artış}), \quad I = S \quad \text{ve} \quad S = sY \quad \text{ise}$$

$$k = \Delta K/\Delta Y \rightarrow k = I/\Delta Y \rightarrow k = sY/\Delta Y \rightarrow \Delta Y/Y = s/k \quad \text{ise} \quad g = s/k \quad \text{olur.}$$

Modelde tasarruf ve yatırım olmak üzere iki değişken vardır. Modelin denge şartları bu iki değişkenin dönem başında ve sonunda sahip olduğu değerler üzerine kurulmaktadır.

Harrod'a göre planlanan tasarruflar planlanan yatırımlardan büyükse ekonomide haddinden fazla yatırım yapılmış demektir. Bu durum arz fazlası ya da talep yetersizliğine yol açacaktır (Berber, 2011: 103-105).

Büyüme sürekli olarak net yatırımların yapılmasını gerektirmektedir. Yatırımlar gelir artışı tarafından yapıldığına göre büyüme süreci içinde yatırımlar çıktı kapasitesini ve çıktıyı arttıracaktır. Bu da yeni yatırımların yapılmasına yol açmaktadır. Bu sürecin kesintisiz sürebilmesi için, yatırımın ortaya çıkardığı çıktı artışının (arzın) talep tarafından emilmesi gerekmektedir. Yatırımların sağladığı kapasite artışı, çoğaltan sonucunda ortaya çıkan talep ile dengelendiği zaman, gelir ve talep bekleyişleri gerçekleşmiş olacaktır. Planlanan miktardan ne fazlasının ne de eksisinin üretildiği ve satıldığı, arz-talep ve yatırım-tasarruf dengesinin sağlandığı bir büyüme süreci olarak ortaya çıkacaktır. Buna ilaveten işgücü piyasasında sürekli olarak arz-talep dengesi sağlanıyorsa: istihdam, gelir düzeyi, işgücü arzı ve üretim kapasitesi gibi makro bütüncül değişkenler sürekli olarak belli ve sabit bir oranda artacaktır. Ekonomi, uzun dönem durağan durum dengesine oturarak sabit bir hızda genişleyecektir. Bu koşullar altında uzun dönem dengesi bir büyüme dengesi haline gelecektir. Bu ideal bir denge durumudur.

Modelin eleştiri alan yönleri bulunmaktadır. Bunların ilki hesaplanması zor ve soyut kavramları içermesidir. İkincisi; sermaye-hasıla katsayısı hesaplanırken sektörel ayrıma gidilmemesidir. Üçüncüsü; modellerin genel nitelikte olmasıdır. Bu yüzden kantitatif inceleme yapılamamaktadır. Dördüncüsü; bölgesel ve yapısal anlamdaki sorunların açıklanmasında modelin başarısının düşük olmasıdır. Beşincisi; tasarruf eğilimi ile sermaye/hâsıla oranının uzun dönemde ve kısa dönemde birbirlerine eşit ve sabit olması varsayımının yanlış olmasıdır. Sonuncusu ise ekonomik büyümenin teknik bir sorun şeklinde nitelendirilmesidir (Çöğür, 2011: 88-89).

2. 2. 4. Neoklasik Büyüme Teorisi (Solow Modeli)

1956'da "İktisadi Büyüme Teorisine Bir Katkı" adlı eserini yayınlayan Robert Solow, ekonomik büyümeye ve kalkınmaya önemli katkılarda bulunmuştur (Çiçek vd, 2010: 143). Bu çalışmayla Nobel Ödülü'nü almış olan Solow, kendinden sonraki 30 senelik dönemde ortaya çıkacak olan iktisadi büyüme çalışmalarının temelini oluşturmuştur (Çoban, 2010: 9).

Neoklasik büyüme teorisi içerisinde yer alan teknoloji, iktisadi büyümede en yüksek payı elinde tutmasına rağmen “artık-bakiye” olarak değerlendirilmiştir. Solow, Amerikan ekonomisi için yaptığı çalışmasında 50 yıllık süreci inceleyerek iktisadi büyümenin sermaye ve emek girdileriyle açıklayamadığı kısmı teknolojik ilerlemeyle açıklamıştır. Ancak bu teknolojinin model içerisinde ne şekilde üretildiği konusu muallâktadır (Gülmez ve Akpolat, 2014: 4).

Teoride ele alınan varsayımlar,

1) Tasarruf oranında artış olduğunda durağan büyüme hızı bundan etkilenmemektedir.

2) Beşeri sermayede yer alan üretkenlikte meydana gelen değişimler önemsizdir.

3) Devletin ekonomiye ettiği müdahale minimum denilecek düzeydedir.

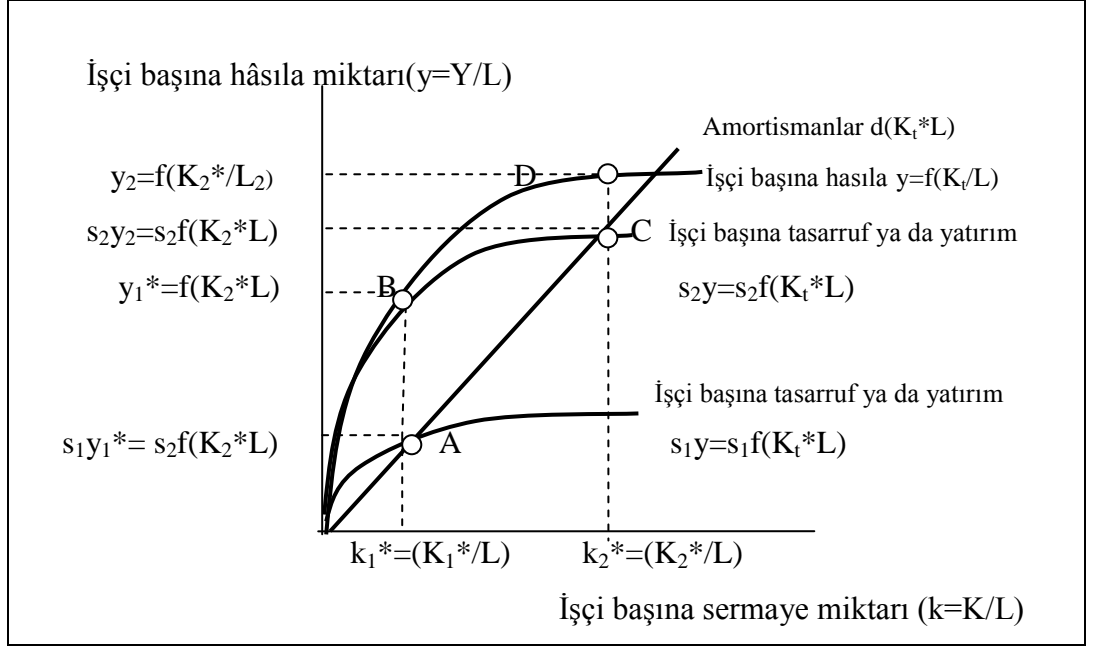
4) Üretim faktörleri açısından ölçeğe göre azalan verim söz konusudur. Üretim fonksiyonunda ise sabit verime sahip bir üretim teknolojisi kullanılmaktadır.

5) Ekonomi dışı kapalıdır.

6) Teknolojik gelişme model içinde dışsal kabul edilmektedir.

7) Nüfustaki artış hızının sabit olması ve dışsal şekilde modele eklenmesi gerekmektedir (Atamtürk, 2007: 91).

Modele göre, kişi başına çıktı düzeyinin korunması için, sermayenin nüfus artış oranıyla aynı oranda büyümesi gerekir. Teknolojik gelişmenin olmadığı bir durumda ($\Delta A/A=0$) toplam çıktı, sermaye stoku ve işgücü aynı oranda büyür;

Şekil 6. Durağan Durum ve Sermaye Hasıla Düzeyleri (Yıldırım vd, 2013: 509)

Şekil 6'ya göre “tasarruf oranındaki artış tasarruf fonksiyonunu yukarı kaldırır. Tasarruftaki bu artış işçi başı sermaye düzeyini korumak için gerekli miktardan daha fazla tasarruf ve yatırım yapılmasına yol açarak işçi başı sermayeyi arttırır. Sonuç olarak tasarruf oranının artması, ekonomiyi durağan durum dengesinden işçi başı sermaye ve hâsılanın daha büyük olduğu başka bir durağan durum dengesine ulaştırmaktadır (Yıldırım vd, 2013: 509).

$y=f(k)$ eğrisi, kişi başına düşen çıktının (sermayenin) bir fonksiyonudur. Bu eğri üzerinde yer alan noktaların tümü kişi başı sermaye oranını göstermektedir. Durağan bir durum söz konusuysa teknolojik düzey veridir. Kişi başı sermaye sabitse işgücü başına çıktı düzeyi de sabit kalacaktır. ($\Delta A/A=0$; $\Delta k/k=0$; $\Delta y/y=0$).

$$\Delta Y/Y = \Delta N/N = \Delta K/K = n$$

Nüfus artış oranı, sermaye stoku artış oranına eşit olup durgun bir durumu göstermektedir (s). Böyle bir durumda “Sermaye stokunun belirlenmesini sağlayan tasarruflar hangi seviyede oluşacaktır?” sorusu gündeme gelecektir. Brüt yatırımlardan yani tasarruflardan amortismanlar çıkarıldığında sermaye stokundaki net artış elde edilir;

$$\Delta K = \text{Tasarruf} - \text{Amortismanlar}$$

Bir ekonomideki tasarruf oranı (s) gelirin (Y) sabit bir oranıdır. sY ise durağan durumda bulunan tasarruflardır. Amortismanlar, sermaye stokunun (K) sabit bir oranıdır (d). Denklem aşağıda gösterildiği gibidir:

$$\Delta K = sY - dK$$

Yukarıdaki denklemin her iki yanı da K değişkenine bölünür, $\Delta K/K = n$ şeklinde yerine yazılırsa:

$$sY = (n+d)K$$

Bu denklem; işgücüne yeni dâhil olanları (nK) donatan ve (dK) amortismanı telafi eden tasarruf oranını açıklamaktadır. Tasarruflar yatırımlara eşit olduğunda denge sağlanmaktadır. Eşitlik sağlandığı takdirde bu durum “sermayenin durgun durum düzeyi” adını almaktadır (Akdemir,2010;39-40).

Sermaye stokunda değişme ise;

$$\Delta K = I - dK \rightarrow \Delta K/L = I/L - dK/L \rightarrow \Delta K/L = i - dk \rightarrow \Delta K/L = sy - dk$$

Büyüme hızı;

$$k = K/L \rightarrow \Delta k/k = \Delta K/K - \Delta L/L \rightarrow \Delta k = (\Delta K/K)k - nk \quad (n = \Delta L/L) \rightarrow$$

$$\Delta k = (\Delta K/K)(K/L) - nk \rightarrow \Delta k = (\Delta K/L) - nk$$

$$\Delta k = sy - dk - nk \rightarrow \Delta k = sy - (d+n)k$$

Sonuç itibariyle $\Delta k = sy - (d+n)k$ denklemi **Solow denklemi** olarak adlandırılır. Bu denklemde sy işçi başına yatırım-işçi başı sermayedeki yatırım nedeniyle artışı, dk işçi başına düşen sermayedeki nüfus artışı nedeniyle azalmayı ifade eder. Eğer ekonomide $sy > (d+n)k$ ise sermaye değişmesi vardır. Bu ikisi birbirine eşitse durağan durum söz konusudur (Ünsal, 2007: 120-122).

2. 2. 5. İçsel Büyüme Modelleri

1950’li yıllarda başlayıp 1980’li yıllara kadar etkisi devam eden Neoklasik akım, iktisadi büyümenin dışsal faktörler tarafından belirlendiğini esas almaktaydı. 1980’li yılların başlangıcından itibaren iktisadi büyüme alanındaki çalışmalar ilerleme kaydetmiştir. **İçsel Büyüme Modelleri** olarak tanımlanan bu modellerde AR-GE, teknolojik yenilikler, eğitim ve devletin ekonomi üzerindeki katkıları keşfedilerek ekonomik büyüme kavramının ve belirleyicilerinin yeniden ele alındığı görülmüştür (Birinci, 2015: 25).

İçsel büyüme teorilerinin öncüleri ise P.Romer ve R.Lucas'tır. İçsel büyüme modelinde sermaye, hem fiziki sermayeyi hem de emek girdisinin var olan sermayesini yani beşeri sermayeyi kapsamaktadır. Farklı bir deyişle içsel büyüme teorisi beşeri sermaye ve bilgiyi ön planda tutan bir modeldir (Yılmaz, 2005: 67).

İçsel Büyüme modellerinin ortak yönleri şöyle sıralanabilir:

- 1-Teknolojik gelişmenin içsel ele alınması,
  - 2-Sermaye tanımının geniş bir şekilde yorumlanması,
  - 3-Firma olarak sabit verim varsayımı yapılırsa da makroekonomik anlamda ölçeğe göre artan verim varsayımının yapılması,
  - 4-Tam rekabet konusunun dışına çıkılması,
  - 5-Pozitif dışsallıkların iktisadi büyüme kaynağı haline gelmesi,
  - 6-Teknolojik gelişmeyle, fiziksel ve beşeri sermaye yatırımı arasında ilişkinin varlığının kabul edilmesi,
  - 7-Beşeri sermaye konusuna hususi olarak önem gösterilmesi,
- Şeklinde sıralanabilmektedir (Sağlam, 2008: 35).

2. 2. 5. 1. ARGE'ye Dayalı Büyüme Modelleri

Kar elde etmek isteyen firmalar, yenilik yaratmakta veya AR-GE aracılığıyla teknoloji üretiminde bulunmaktadırlar. AR-GE, uzun dönemde verimlilik ve tüketici refahını göstermektedir. **Grossman ve Helpman** (1991), teknolojik gelişmeyi, yeni üretilen bir ürünün icadı veya hali hazırda olan bir ürünün kalitesindeki ve verimliliğindeki ilerleme olarak tanımlar (Doğan,2006;61). AR-GE modeli dinamik bir yapıya sahip olup ekonomiyi üç sektöre böler. Bunlardan birincisi; geleneksel ürün üreten sektör, ikincisi AR-GE'ye dayalı ürünlerin üretildiği sanayi sektörü ve son olarak da AR-GE; diğer bir adıyla ürün geliştirmenin olduğu sektördür. İçsel büyüme; malların niteliğinde meydana gelen iyileştirmeler sonucunda oluşan ekonomik büyümeyle ve AR-GE'nin devamlı olarak yeni teknolojiler üretilmesiyle gerçekleşir. Bu şekilde AR-GE sektörü, dış ticaret aracılığıyla ülke ekonomisini karşılaştırmalı üstünlüğe

kavuşturacak ve ekonomik büyümeyi itici güç haline getirecektir (Önal, 2009: 27).

Rivera-Batiz ile Romer'in 1991 yılındaki çalışmasına göre imalat ve AR-GE sektörlerindeki çıktı, bu sektörlerdeki L (vasıfsız emek), H (beşeri sermaye), A (bilgi düzeyi) ve K (fiziki sermaye) gibi faktörlerin bir fonksiyonudur. Denklemden C (tüketim) olarak ele alınmış olup imalat sektöründeki çıktı fonksiyonları şu şekildedir:

$$Y = C + K = F(H_y, L_y, K_y, A) \quad \square$$

AR-GE sektörüne bakıldığında zaman ise çıktı fonksiyonu:

$$A = R(H_A, L_A, K_A, A)$$

Fonksiyonlarda A'nın dışındaki girdiler aynı anda yalnızca tek bir sektör içinde kullanılmaktadır. Ancak A aynı anda iki sektör için de kullanabilmektedir. Bu yüzden azalan verim durumu ortaya çıkmamış ve gelişmiş ülkelerin durağan durumda bulunmadığı görülmüştür. Dolayısıyla da az gelişmiş ülkelerin gelişmiş ülkeleri yakalayamama durumu söz konusudur. Benzer gelişmişlikte olan iki ülkenin olduğu bir piyasada, uluslararası ticaretin bilgi akışını engellemesiyle birlikte; bu iki ülkedeki yenilikçilerin aynı yeniliği gerçekleştirmek için aynı AR-GE faaliyetlerini yapması, yenilik sonucunda gelen ödüllerin azalması, teknolojik gelişmelerin yavaşlaması, daha fazla yenilikçi kişi çalışmasına rağmen fırsatlara ulaşım ve büyümenin azalması gibi durumlar gündeme gelecektir (Bilgi, 2009: 14).

Romer'e göre yaratıcı fikirlerin en can alıcı özelliği rekabetçi olmamasıdır. Rekabetçi olmama durumu ölçeğe göre artan verimin olduğunu göstermektedir. Bir amaç dâhilinde araştırmaların yapıldığı bir ortamda, ölçeğe göre artan getiri modelde ifade edilirse eksik rekabet durumu gündeme gelmektedir. Yaratıcı fikirlerin diğer mallardan farklı olması görüşünü Romer 1990 yılındaki eserinde vurgulamıştır. Avukatlık hizmetleri ve CD çalarlar rekabetçi mal ve hizmetlere örnektir. Mal veya hizmet bir kişi aracılığıyla kullanılırsa, diğer kişi aynı malı ve hizmeti kullanamaz. Bir kişinin CD çaları kullanması o CD çaların başkası tarafından kullanmasını engellemektedir. Ya da bir kişinin 13:00-14:00 saatleri arasında avukatla görüşmesi, başka bir kişinin aynı avukatla o saatte görüşme hakkını elinden almıştır. Yaratıcı bir fikrin üretilmesi demek bu bilgiye sahip olan

kişilerin bunun avantajını ellerinde tutması demektir. Örnek olarak Toyota'nın kullandığı just-in-time yönteminin avantajlı olması General Motors' un bu yöntemi kullanmayacağı anlamına gelmez.

Yaratıcı fikirlerin bir diğer ortak özelliği ise bir miktar dışlanabilmeleridir. Bir malın dışlanma seviyesi, malın sahibi tarafından o malı kullanana yüklediği ücrettir. Yeni bir bilgisayar yazılımı keşfeden firmanın, en azından bir müddet planlarının güvenliğini sağlamak ve diğer firmaların bu yeni keşfe erişimini sınırlandırmak gibi hakları vardır. Patent ve telif hakları alan yatırımcılara, bilgi kullanımı halinde ücret alma hakkı doğmaktadır (İnce, 2006: 48-49).

AR-GE harcamaları ürün piyasaya çıkmadan evvel yapılmaktadır. Ancak bu çalışmaların başarılı olup olmayacağı belli değildir. Bunun anlamı; firmaların AR-GE harcamasını yaparken batık maliyet ihtimalini düşünmeleri gerektiğidir. Fakat üretim yaptıktan sonra bir kez daha aynı üretim teknolojisine para ödemeleri gerekmez. Firma, çıkacak olan ek maliyete, ancak monopollü rekabet piyasasında katlanabilir (Bolcan, 2011: 20).

Aghion ve Howitt'in 1992 yılında yapmış oldukları çalışmaya göre; faaliyetler rekabetçi bir araştırma grubuyla yürütülmekte ve dikey teknolojik yenilikler ekonomik büyümenin itici kuvveti kabul edilmektedir. Ürün çeşitlendirme modellerindeki durumun tam tersine eski ürünlerin modası geçmediği varsayımıyla yeni ürünler eski ürünlerin yerine geçmektedir. İki başarılı yenilik arasında geçen süre bir dönemdir ve modelde toplam iki dönem yer almaktadır. Yenilik süreci stokastik (olasılıklı) yapısı sebebiyle her iki dönem de rassal olarak bölünmektedir. Başarılı dönemlerin araştırma seviyeleri arasındaki ilişkiler, belirleyici konumdadır. İncelenen dönemin araştırma seviyesi ise ilerleyen dönemlerde beklenen düzey açısından negatif anlamda iki etkiyle bağlanmıştır: Birinci etki yaratıcı yıkımdır. Bu dönemde araştırmanın elde edeceği getiri, bir sonraki dönemdeki monopol rant beklentisidir. Sözü geçen rantlar daha sonraki yeniliğin gerçekleşeceği veya rantların temeli olan bilginin kullanışsız hale geleceği döneme kadar etkinliğini sürdürecektir. Diğer etki; hem araştırma hem de imalat sektörlerinde çalışan nitelikli emeğin elde ettiği ücreti esas alan genel denge etkisidir (Çoban, 2010: 45-46).

2. 2. 5. 2. AK Modeli

Rebelo, 1991 yılında sermayenin azalan marjinal getirisi varsayımını kaldırarak, dışsal teknolojik gelişmenin var olmadığı durumda bile uzun dönemde kişi başına büyümenin sürdürülebileceğini en basit biçimde gösteren bir model geliştirmiştir. AK modeli olarak bilinen bu yapı, Romer (1986) ve Lucas (1988) tarafından da benimsenmiştir (Ay ve Yardımcı, 2008: 42).

AK tipi modelde; fiziksel sermaye birikimiyle beraber yatırımlar ekonomik büyümeyi uzun dönemde arttıracaktır. Ekonomideki büyüme oranı yatırımların bir fonksiyonu kabul edilmektedir. Bu nedenle yatırım oranlarını arttırmaya yönelik ekonomi politikaları büyüme oranını devamlı arttırmaktadır (Güder, 2013: 31).

Neo-klasik modeldeki yatırım ve tasarruf hipotezlerini kullanan AK modelinde işçi başına çıktı (sermaye);

$$y=Ak$$

Yukarıdaki denklemde Solow modelindeki gibi k terimi K/L'yi temsil etmektedir ama K terimi sermayenin ve emeğin bileşimi olup sermayeyi geniş bir biçimde ele almaktadır. Üretim, ölçüğe göre sabit getiriyle çalışmasına rağmen sermaye faktörü azalan marjinal getiriyle çalışmamaktadır. Bunun sebebi ise makinelerdeki kalite ve çeşitliliğin artmasıdır. Başka bir ifadeyle sermayedeki marjinal verimliliğin azalması, sermaye mallarında meydana gelen kalite artışıyla telafi edilebilmektedir. Kalite ve çeşitlilikteki artış AR-GE çalışmalarına bağlanmakta ve firmaların monopolcü rekabet piyasası altında çalıştıkları varsayılmaktadır. Bu yüzden AR-GE çalışmalarıyla sermaye stoku arasında yakın bir ilişki olduğu sonucuna varılmıştır. AK modelindeki işçi başı sermaye artışının gösterimi;

$$gy=gk=sA-n$$

Şeklinde. Bu denkleme göre sabit tasarrufun nüfus artışından büyük olması durumunda ($sA > n$) işçi başı çıktının (sermayenin) sınırsız büyümesi mümkün hale gelecektir. AK modelinin Solow modelinden başka bir farkı da sermayenin marjinal verimliliğinin azalmaması görüşünü savunmasıdır. Ayrıca teknolojik gelişme olmamasına rağmen ekonomik büyüme süreklilik

göstermektedir. Solow modelinde bulunan nüfus artışı ve tasarruf oranındaki değişimler yalnızca düzey etkisine sebep olmaktadır. AK modelindeki oranların değişmesi ise uzun dönemde ekonomik büyüme oranlarını etkileyecektir (Akbat, 2006: 72). Genel anlamda sermaye birikimine bakıldığında Solow modeliyle AK modeli aynı yapıdadır. Fakat AK modelindeki ekonomik büyüme sürecinde kurumsal faktörler önemli görülmemiştir (Erdoğan, 2016: 77).

AK modelindeki en önemli eksiklik; sermayenin marjinal ürününü sabit kabul etmesi ancak bunun sebebini açıklayamamasıdır. Eğer sermaye yalnızca fiziki sermayeden oluşuyorsa fiziksel sermaye marjinal ürünün azalan verimlerine tabidir. Fakat fiziki sermayeye beşeri sermaye eklenerek genişletilirse toplam sermayedeki marjinal verim sabit olacaktır (Akpolat, 2012: 34).

2. 2. 5. 3. Arrow-Romer Modeli

Fiziksel sermaye yatırımlarına ve yaparak öğrenme modeline dayalı olan içsel büyüme modelleri, Solow'un büyüme modeli ile Arrow'un yaparak öğrenme yaklaşımının bir sentezidir. Romer, içsel büyüme modellerinin öncülüğünü yapmış olup, temelde Arrow'un yaparak öğrenme modelini örnek almıştır. Arrow'un görüşüne göre zaman geçtikçe bazı sektörlerdeki maliyetler düşmekte kalite yükselmekte ve üretim hızlanmaktadır. Bunun nedeni de bilgide meydana gelen birikimlerdir. Buna 'yaparak öğrenme' modeli denilmektedir. Romer'in bu düşünceyle vardığı sonuçlar ise; yatırım ve üretim süreci içerisinde yan ürün olarak kabul edilen teknik bilginin üretilmesi, bu bilginin yeni üretimde yer alan bedava bir girdi olması ve yeni üretimin daha yüksek kalite daha düşük maliyetle yapılmasıdır. Bununla beraber 'bilgide taşmalar' sonucunda diğer şirketler de bu bilgiyi kullanacaklardır (Birinci, 2015: 29-30).

Yıllanma modeli şeklinde kurulan Arrow modeline göre; teknolojik gelişmeyi toplam brüt yatırımlar ölçmektedir. Bu modelde ekonomi içerisindeki tüm firmalarda yaparak öğrenme dışsal kabul edilerek bilgi düzeyini arttıran bir unsur olarak görülmektedir. Bilgi birikimi yeni mallar içerisinde var olarak üretilmiştir. Bu durumda 'dışsallık zamanlar arasındır yani tek dönemli etkiye sahiptir' diyebiliriz (Ateş, 1998: 94).

Arrow'a göre; yaparak öğrenme ve dağılma sonucunda bilgi üretiminde meydana gelen artışla birlikte ekonomiye sağlanan katkı, firmanın kazanımlarından daha büyüktür. Romer, dış ticareti serbest hale getirmenin ve sermayesi yüksek olan ülkelerle ekonomik bütünleşme sağlamanın büyüme için pozitif etkileyeceği görüşündedir (Özel, 2012: 69).

Romer'e göre teknolojik ilerleme ekonomik büyümenin kaynağı olup bunun iki etkisi vardır. Birinci etki; yeni bilimsel bulguların sıralamaya tabi tutulmaksızın bütün araştırmacı ve üreticilere bedelsiz kullanımları için izin verilmesidir. İkinci etki ise yeni icatlar aracılığıyla yatırım malları çeşitlenecek ve verimlilik artışları söz konusu olacaktır.

Romer, ekonomi içinde üretilen bilgi kriteri olarak sermaye stokunu kabul etmiştir. Eğer daha önce ne ölçüde yatırım yapıldıysa sermaye stoku da o doğrultuda artacak ve daha fazla ekonomik bilgi üretilecektir. Bu ekonomik bilgi üretimi öteki firmalara aktararak pozitif dışsallık meydana getirmektedir (Bilgin, 2012: 25).

Modelin varsayımları ise;

- Hiç kimse bilgiden dışlanamaz.
- Teknolojik gelişmeyle birlikte oluşan bilgiyi ekonomik birimlerin ne ölçüde kullanacağı önem taşımaktadır.
- Teknolojik dışsallık meydana geldiğinde özel sektör bilgi üretmek istemeyecek ve aksak rekabet koşulları oluşacaktır.
- Teknolojik gelişmeyle beşeri ve fiziki sermaye yatırımları arasında bir ilişki vardır.
- Kamusal bir mal olan bilgi mükemmel bir şekilde saklanamaz. Bir şirketin ürettiği yeni bir bilgi öteki şirketlerin üretim olanaklarının üstüne çıkacak ve pozitif dışsallık oluşturacaktır (Korkmaz, 2012: 85).

Beşeri sermaye olarak somut hale gelen bilgi artan getiriye sahiptir. Gelecekte insan sermayesi yatırımları, beşeri sermaye yatırımlarıyla birlikte verimli duruma gelecektir. Beşeri sermayenin diğer üretim faktörleriyle birlikte kullanılması gerektiğinden verimlilik artışları coğrafi yoğun bir eğilim oluşturacaktır. Bunun sonucunda ise ekonomik büyüme bazı coğrafi bölgelerde yoğunlaşacaktır (Savrul, 2014: 81).

Bilgi, bir üretim sürecinde ortaya çıktığı için, teknik bilginin bir sermaye stoku fonksiyonu olması doğaldır. Bu doğrusal fonksiyon göstermektedir ki; bir ülke tarafından daha önceki dönemlerde fiziki yatırım ne kadar çok yapılmışsa sermaye stokunun, dolayısıyla bilgi birikiminin artışı o kadar çok olacaktır. Fakat burada dikkati çeken hususlardan birisi, firma üretimlerinin sosyal faydadan ziyade özel faydayı içermesi yani işletme amaçlarının karı maksimize etmesidir. Dolayısıyla bir sektördeki bilgi üretim kapasitesi yüksekse ve firmalar özel çıkarları gereği bu sektörde üretime yanaşmıyorsa (yapılacak yatırımdaki sosyal faydanın özel faydadan üstün olması) devlet bu sektördeki üretimi teşvik edecektir. Bunun sonucunda uzun dönemde ekonomik büyüme önemli ölçüde etkilenecektir (Bayraktar, 2009: 46-47).

2. 2. 5. 4. Lucas Modeli

Beşeri sermaye; üretim yapan bireydeki beceri, bilgi, dinamizm ve tecrübe vb özelliklerdir. Bu özellikler ise yeni yapılan teknolojik buluşların kullanımıyla birlikte üretim faktörlerin daha iyi değerlendirilmesine fırsat verecektir. Bunun yanında hem kişilerin yaşam kalitelerini yükseltecek hem de toplumdaki refah düzeyinin arttırılmasına katkıda bulunacaktır (Günel, 2006: 4).

Geniş anlamda beşeri sermaye; insanın üretken sayılabilecek niteliklerini kapsamaktadır. Bu niteliklerin kazanılmasına dönük faaliyetler de **yatırım** şeklinde adlandırılmaktadır. Beşeri sermaye geliştirilerek etkili bir şekilde kullanıldığında, hem az gelişmiş hem de gelişmekte olan ülkeler bundan önemli düzeyde etkilenmektedir. Beşeri sermayeyi geliştirebilmek için sağlıklı ve eğitimli toplumlara ihtiyaç duyulmaktadır. Sözü geçen sermayenin verimli olabilmesi için bireyler sosyal ilişkiler ve maddi imkân bakımından tatmin edilmelidir (Eser ve Gökmen, 2009: 42).

Beşeri sermaye kuramının öncülerinden olan R. E. Lucas, “On the Mechanics of Economic Development (Ekonomik Kalkınmanın Mekaniği)” isimli makalesini 1988 yılında yayımlamıştır. Ona göre; ekonomik büyüme modeli kişilerin entelektüel, fiziki ve teknik kapasitesi olarak bilinen beşeri sermaye üzerine kurulmalıdır (İnci, 2009: 56).

Solow'un geliştirdiği modele Lucas, ekonomik büyümenin kaynağı olarak gördüğü beşeri sermayeyi dhl etmiştir. Bunun nedeni ise ampirik çalışmalarda; ülkeler arasındaki gelişmişlik düzey farklarından doğan artışın teorik dayanaklarını göstermektir. Lucas'a göre; ülkeler arasında yer alan ekonomik büyüme farklılıklarının ana sebebi, beşeri sermaye birikimindeki farktır. Yapararak öğrenmeyle birlikte artış gösteren beşeri sermaye, ölçeğe göre artan getiriye yol açacak, bu da ekonomik büyümeyi olumlu etkileyecektir (Aydın, 2008: 24).

Lucas, Neo-Klasik büyüme modellerinde yer alan yakınsama kavramını eleştirerek kişi başi büyüme oranındaki farklılıkları sorun olarak görmektedir. Bu konudaki çalışmalarında ana motivasyonu ise ülkeler arasındaki kişi başi gelirdeki farklılıkların inanılmaz derece büyük olmasıdır. lkeler arasındaki gelir düzeyleri ile ekonomik büyüme oranları arasındaki korelasyonu hesaplayan Lucas, 0'dan farklı bir sonucun çıkmadığını ispatlamıştır. Zengin lkeler açısından ekonomik büyüme oranları, uzun vadede sabit olup dönemlik dalgalanmaların kaldırılması kolaydır. Ancak fakir ülkeler için aynı durum söz konusu değildir.

Lucas modeline beşeri sermayeye iki şekilde eklenmektedir: Birincisi; tek sektörü ele alacak şekilde ekonomideki sermayenin geniş yorumunu ifade eden modeldir. İkincisi ise; iki sektörün olduğu bir ekonomide çeşitli alanlarda uzmanlaşan beşeri sermayenin dhl edildiği bir modeldir (Taşar, 2015: 21).

Ayrıca Lucas, ekonomik büyüme ile gelir farkları arasındaki uyumu sağlayan, durağan durumda olmayan bir model tasarlamıştır. Bu model içerisinde ticaret serbest olup ekonomik büyümeyle olan ilişkisine bakılmaktadır. Uluslar arası ticarete sebep olan ekonomik büyümenin aşamaları tek tek açıklanmıştır. İlk olarak fiziksel sermaye birikimiyle teknolojik gelişme arasındaki ilişki vurgulanmıştır. İkincisi, okullaşmayla birlikte elde edilen beşeri sermaye birikimi yaklaşımıdır. nc ve son olarak da yapararak öğrenme yöntemi sonucu uzmanlaşan beşeri sermaye birikimi hesaba katılmaktadır (Türker, 2009: 36).

Modelin varsayımlarına bakıldığında:

- Ekonomik karar birimleri, gelecek dönemdeki fiyatlar hakkında rasyonel bekleyişe sahiptir.
- Kapalı ekonomi varsayımında tam rekabet piyasası işlemektedir.

- t anında, üretim için ayrılan işgücü ya da ona eşdeğer sayılabilecek çalışma saati sayısının gösterimi $N(t)$ şeklindedir. $N(t)$ ise büyüme oranını dışsal kabul etmektedir: λ
- Kişi başı reel tüketimin bir akım değişken olduğu ve tek bir sektöre sahip modelin mal cinsi olarak tanımlandığı bilinmektedir.
- Ekonomideki teknoloji ölçeğe göre sabit getiriye sahiptir (Ateş, 1998: 58).

Aşağıda verilen beşeri sermaye fonksiyonunda K terimi fiziksel sermayeyi, H beşeri sermayeyi, A teknolojik gelişmeleri ifade etmektedir. Lucas tarafından 1988’de geliştirilen ekonomik büyüme modeli Cobb-Douglas yöntemiyle şu şekilde gösterilmiştir:

$$Y=f(K,A,H)$$

$$Y=A.K^\alpha.H^\beta$$

Ölçeğe göre artan verim varsayımıyla birlikte

$$\alpha+\beta=1 \text{ olduğundan}$$

$$Y=A.K^\alpha.H^{1-\alpha}$$

Lucas’ın görüşüne göre insan sermayesi çalışan kişinin genel yetenek seviyesidir. Beşeri sermaye yani başka bir ifadeyle insanın genel becerisi h düzeyinde çalışan bir kişi ile $1/2h$ kadar beşeri sermayeye sahip iki çalışanın toplam verimlilikleri eşit üretim kapasitesini içermektedir. Ekonomik büyüme teorisinin öğelerinden biri olan beşeri sermaye, bütün yönleriyle üretim seviyesine etki etmektedir. Beşeri sermaye, kişinin günlük yaşamında verimliliğini arttırmak için ayırdığı zamandır. Beşeri sermaye içsel ve dışsal anlamda iki yönlü etkiye sahiptir. Kişinin kendi yapısı içsel etki, üretimin faktör verimliliğini etkileyen kanallar ise dışsal etkidir.

h terimi işgücündeki ortalama beceri, u çalışan bireylerin üretim için harcadıkları zaman, $1-u$ ise çalışan bireylerin eğitim için harcadıkları süre olarak sembolize edilmiş ve beşeri sermayenin açılımı aşağıdaki gibi gösterilmiştir:

$$H=u.h.L, \quad 0 \leq u \leq 1$$

Bu bilgilerle birlikte;

$$Y=A.K^\alpha.(u.h.L)^{1-\alpha}$$

Ekonomik büyüme modeli son şeklini almıştır (Kapar, 2009: 51). Lucas’ın 1988 yılında yapmış olduğu çalışmasındaki sonuçlara gelecek olursak:

1. Emek faktörünün ülkeler arasında mobil olmaması, sermayenin serbest dolaşımının dış ticareti etkilemediğini göstermektedir. Emek faktörünün mobil olduğu durumda ise emekteki üretkenliği arttıran unsurlar; insan sermayesindeki etkilerin içselliği ve bir bireyden başka bir bireye taşırılması suretiyle sağlanan dışsal faydalardır.

2. Kapalı ekonomi varsayımında; fakir bir ülke, zengin bir ülkeyle eşit büyüme oranına sahip olsa dahi fakirliği devam edecektir. Ülkeler arasındaki servet ve gelir dağılımındaki kârlılık korunacaktır.

3. Beşeri sermayesi yüksek olan ülkelerdeki yetenekli insanlar hem daha verimlidirler hem de daha yüksek ücreti ellerinde bulundurmaktadırlar. Beşeri sermayeyi arttırabilmek için fakir ülkelerden zengin ülkelere göçler yapılmaktadır. Bu göçün sonucunda fakir ülkeler gelişmekte, zengin ülkeler de durağan duruma girme tehlikesinden uzaklaşmaktadırlar (Bilgi, 2009: 13).

2. 2. 5. 5. Kamu Politikası Modeli

R.J. Barro'nun 1990 yılında yapmış olduğu çalışmasında ölçeğe göre sabit getiri ile rekabetçi piyasanın hâkim olduğu teknoloji, kamu harcamaları, verimlilik ve ekonomik büyüme değişkenleri arasındaki ilişkileri incelemiştir. Kamu harcamalarının kişi başına büyüme oranı üzerinde önemli etkileri bulunmaktadır. Sermaye faktörü diğer içsel büyüme modellerinde olduğu gibi geniş kapsamda ele alınmıştır. Kamu harcamaları, bir ekonomi içerisinde üretim girdisi şeklinde yer almaktadır. Model incelendiğinde ise verimli ve verimsiz kamu harcamaları ülkelerdeki ekonomik büyüme oranlarının etkilenmesine yol açmaktadır. Bu sebepten model, kamu harcaması politikası aracılığıyla ekonomik büyümeyi etkileyen içsel büyüme teorisine dönüşmektedir (Yardımcı, 2006: 53).

Barro, kapalı ekonomi varsayımıyla kurduğu modeline kamu sektörünü ekleyerek, fiziki sermaye ve cari kamu harcamalarını üretim fonksiyonu girdisi olarak kullanmıştır. Kamudaki tek gelir kalemi gelir vergisi, tek gider kalemi ise kamu malındaki üretim maliyetidir. Denklemdaki değer 0 ila 1 arasında değişmektedir. Altyapı yatırımları, tamamlayıcı mal ve hizmetlerin üretimi ve toplam kamu harcamaları dışsallık yaratan unsurlardır. Artan orandaki gelir

vergileri, cari harcamaları karşıladığında bütçe denkliğinin sağlanması mümkün hale gelecektir (Yediparmak, 2014: 84).

Modeldeki üretim fonksiyonunun gösterimi aşağıdaki gibidir:

$$Y=f(k, g) = Ak^{1-\alpha} g^{\alpha}$$

k, özel sektördeki kişi başı sermaye miktarını, g ise kişi başı kamusal mal ve hizmet harcamalarını ifade etmektedir. Bu sebeple azalan getiri durumu yalnızca k terimi için geçerlidir. Fakat k ve g terimleri birlikte kullanıldığında ölçeğe göre sabit getiri söz konusudur. Bu durumda özel sektörün elindeki sermaye, kamunun girdileriyle tamamlanamazsa azalan getiri durumu devam edecektir (Ergün, 2010: 46).

Barro modelinin işleyişi şu şekildedir: Kamu harcamaları vergiler yoluyla finanse edilerek denk bütçe sistemiyle hareket edilmektedir. Böylece devlet hem yatırımda bulunmuş olacak hem de özel sektör, vergiler ve sübvansiyonlarla desteklenerek yatırım artışı ortaya çıkacaktır (Tosun, 2016: 10).

Bu zamana kadar incelenen uzun dönemli büyüme modellerinde nüfus değişikliği ve dışsal teknoloji konuları üzerine yoğunlaşmamıştır. Kamu politikaları modeli; ampirik anlamda tasarruf oranı, kamu sektörü büyüklüğü ve ekonomik büyüme hakkında çıkarımlarda bulunmaktadır. Kamu harcamalarının içsel büyüme üzerindeki etkisinin incelenme sebebi; kamu harcamalarıyla vergilerin yarattığı dışsallıklar sonucu özel sektörün belirlediği büyüme ve tasarruf değerlerinin optimallikten uzaklaşmasıdır (Taşar, 2015: 15).

Kamu politikaları modeline göre; gelişmekte olan ülkelerin teşvik politikalarını teknolojik anlamda gelişme sağlayabilecekleri alanlarda yoğunlaştırmaları gerekmektedir. Bu alanlar öğrenme potansiyeli yüksek sektörler olup, verimli kamu harcama politikalarının sağlık, eğitim, finansal kalkınma ve AR-GE gibi alanlara yönlendirilmesi az gelişmiş ülkelerdeki ekonomik büyümeyi hızlandırabilmektedir (Balaban, 2007: 13-14).

3. KÜLTÜR VE KÜLTÜR EKONOMİSİ

3. 1. Kültür

Kültür kavramının dilimize iki kaynaktan geldiği bilinmektedir. Bunlar Fransızca ve Amerikan İngilizcesi'dir. Kültür; Fransızcada irfan, Amerikan İngilizcesi'nde ise medeniyettir. Buradan çıkartacağımız sonuç; Fransızcada yer alan kültür daha çok sosyolojideki manevi kültürü tanımlarken Amerikan İngilizcesinde ise maddi kültürü içermektedir (Arslanoğlu, 2001: 243).

Kültür tanımının kapsamına bakıldığında ise tarih evrelerinde önemli bir değişikliğe uğramıştır. İlkçağ döneminde kültür terim olarak; toprak bakımı yani tarımsal anlamda kullanılmıştır. İlerleyen dönemlerde ise insan becerilerinin eğitilmesi anlamında kullanılmıştır (Azcan, 2013: 4).

Kültür, maddi kültür ile manevi kültür olmak üzere genel olarak ikiye ayrılmaktadır. Maddi kültürü insanoğlunun ürettiği ve yarattığı her çeşit madde oluşturmaktadır. Manevi kültürü ise inanç, değer, kural, yani gelenek ve görenek adını verdiğimiz toplumu şekillendiren davranış biçimleri oluşturmaktadır (Gümüştekin, 2009).

Kültür; insanı çevreleyen giyim-kuşam, yeme-içme, iletişim biçimi, inanç eğlence, sevgi-saygı vb. duygu ve düşüncelerin insan hayatına yansımalarıdır. Bütün bu duygu ve düşünceler dil olanaklarının kullanılmasıyla başka kişilerle de paylaşılmaktadır. Dolayısıyla görünürlük ve yaygınlık kazanıp kabul görür. Bahsi geçen tasarılar, duygu ve düşünceler okurun zihninde anlam ve çağrışım oluşturabilmektedir.

Kültürün ilkeleri ve en önemli üç özelliği incelenecek olursa:

Kültür Toplumsaldır: Kültür, toplum sisteminin bir ürünü olmuştur. Hayvan kültüründen bahsedilmeme nedeni hayvanların akıl değil de içgüdüyle oluşturduğu toplulukta yaşamalarıdır. İnsanların geliştirmiş oldukları sosyal ilişkiler, kurum ve kuruluşlarla birlikte kültür üretecektir.

Kültür Etkileşim Halindeki Bir Süreçtir: Dünya üzerindeki toplumsal düzen tekdüze değildir. Haliyle kültürler birbiriyle iletişim kurmakta ve birbirinden etkilenmektedirler. Gerek tarihi gerekse coğrafi etkileşimler makro düzeyde olduğu gibi mikro düzeyde de olabilmektedir (Hızarcı, 2015: 4).

Kültür Birikimin Ürünüdür: Hem toplumsal hem de bireysel anlamda düşünüldüğünde, kültür birikim halinde oluşmakta ve kalıcı olmaktadır. Yaşanılan güzellikler ve tecrübeler paylaşılarak diğer bireylerin kültür edinmesi sağlanmaktadır. Böylece o toplumda zengin ve yüksek seviyede kültür birikimi elde edilmektedir. Bu şekilde kültür, öğrenilmiş edinilmiş ve paylaşılmış olacaktır (Göçer, 2012: 51).

Aynı toplum ve ülkelerde yaşayan insanlar o coğrafya içerisinde genetik olarak birbirlerine benzemektedirler. Ancak ülkelerin ve toplumların inançları, düşünceleri tutumları, olayları anlama ve yorumlama tarzlarının birbirlerinden ayrıldığını görmekteyiz. Bu farklılığın ortaya çıkmasının sebebi o toplumların kültürleridir. Toplumlar kültürlerini sosyalleşme ile birlikte oluşturmaktadırlar. Orta Asya'da yaşayan Türklerin kültür yapısının Balkanlarda yaşayan Türklerin kültür yapılarıyla farklılık göstermesi buna örnek verilebilir. Bu durumun nedeni de yukarıda bahsi geçen coğrafi durum faktörüdür (Becel, 2013: 11).

Edebiyat ve sanat dallarının tümü kültüre kaynaklık etmektedir. Tiyatro, resim, müzik ve mimari; şiir roman ve hikâye gibi sanatın görsel sanatlar, medya ile basım yayın öğeleri kültürü adeta beslemekte ve milletlerin kültürünü oluşturmaktadırlar. Bu öğeler dışında coğrafya, ticaret, hukuk, çevre, politika, ahlak ve ekonomi gibi öğeler de kültürü oluşturmakta etkilidirler (ATA AÖF: 5).

3. 1. 1. Kültür Aktörleri

İktisadi olarak kültür ekonomisi, kültür üreticileri ve kültür tüketicilerinden oluşmaktadır. Bu gruplandırma dışında kültür ekonomisi için mal veya hizmet arz eden (üretenler) temelde özel sektör, kamu sektörü ve sivil toplum kuruluşlarıdır. Bu üç sektör İsveç Üç Sektör Modeli'ni oluşturmaktadır.

Kamu kurumları ve sivil toplum örgütleri, yaptıkları faaliyetlerde kar amacı gütmeyen hareket ederlerken, özel sektör (üçüncü sıradaki aktör)

faaliyetlerini kar amacı gütmek için yürütmektedir (Kültür ve Turizm Bakanlığı, 2013: 18).

Eskişehir Kültür Envanteri'nde ise kültür aktörleri; dernekler, merkezi yönetime bağlı kültür kurumları ve müzeler olmak üzere üç gruba ayrılmıştır.

Merkezi yönetime bağlı kültür kurumlarından olan yerel yönetimlere kültür ekonomisi çerçevesinde bakıldığında, yönettikleri yerleşim birimindeki kültürel alanda yer alan görev ve hizmetleri yerine getirmektedirler. En önemli görevleri ise kültürel anlamdaki tarihi eserleri korumak ve bu konuda doğru kararları almaktır. Fakat bu alanda hem mali olanakları hem de yetkileri sınırlı düzeydedir. Kültürel görevlerin yerine getirilmesi için halk bilinçlendirilmeli ve onların desteği alınmalıdır. Bu durumda yerel yönetimler en etkin kuruluşlar olarak görülmektedir (Zengin ve Öztaş, 2008: 155).

Kamu Yönetimi Reformu, yerinden yönetimi farklılaştırırsa da uygulamadaki kaynakların dağıtılması ve yetki aktarımı çerçevesinde yerleşme sağlanması gibi konular eksik kalmaktadır. Buna rağmen yerel yönetimler; vatandaş-STK-merkezi hükümet-uluslararası kuruluşlar arasındaki diyalogları geliştiren etkin aktörlerdir. Günümüzdeki kentlerde birden fazla kültür iç içe geçmiştir. Bu yapının karar mekanizmaları içerisine dâhil edilmesi ve aradaki farklılıklara rağmen bir arada yaşamının kültür haline getirilmesi gibi hususlarda yerel yönetimlerin desteğine ihtiyaç vardır. Vatandaşlarla direkt olarak temas edebilen, yönetilen coğrafyadaki sosyokültürel özelliklere hâkim olabilen yerel yönetimler, insan odaklı ve eşitliği ön planda tutan, sürdürülebilir kalkınmayı hedefleyen politikalar üretmelidirler (İKSV, 2016: 12).

Yerel yönetimlerin kültür ekonomisine katkısı çok büyüktür. Düzenlenen festivallerin, seminerlerin, konserlerin, açılan kültür-sanat kurumlarının sayısı bazen devlet kurumlarınınkinden daha fazla olabilmektedir.

Diğer bir aktör; sivil toplum örgütleri ve derneklerdir. Kültür politikalarını gerçekleştirmek için çalışan kültür-sanat derneklerindeki faaliyetlerin çeşitliliğine bakıldığında; kamu kurumlarıyla yaptıkları işbirliği yalnızca kültür-sanat eserlerini sergilemek ve korumak üzerine değildir. Daha geniş bir çalışma alanını kapsamaktadır.

Sivil toplum kuruluşları; bireylerin kültürel yaşama erişimini kolaylaştırma ve katkı sağlama kapsamında kamu kurumlarının sorumluluk ve görevlerini hatırlatarak konuyu takip etmektedirler. Fakat bu sorumluluğu yerine getirebilmeleri için kültür-sanat alanında çalışan sivil toplum kuruluşlarının kamu kurumlarıyla istişare etmeleri gerekmektedir. Kültür politikaları çerçevesinde sivil toplumun karar alma sürecine örnek olarak, Türkiye'nin 2007 yılında Avrupa Konseyi'ne verdiği söz gösterilebilir. "Ulusal Kültür Politikası" olarak geçen bu söz Ulusal Kültür Politikasını Gözden Geçirme Programı'na katılma taahhüdünü içermektedir (TÜSEV, 2013: 3-5).

3. 1. 2. Kültür Döngüsü

Kültür döngüsü; kültürel ifadelerin üretilmesi, yaygınlaştırılması ve vurgulanmasının yanı sıra bunların alınması, kullanılması ve anlaşılması için gerekli olan aşamalardan oluşur veya tüm süreçleri birbirine bağlar.

Kültür döngüsü esnek bir modeldir. Her bir kültürel ifadenin niteliğine göre, bazı aşamalar kısıtlanabilir, diğerlerinden daha önemli hale getirilebilir veya yok olabilir. Bu nedenle, kültür döngüsünün farklı safhalar arasındaki etkileşimleri ve birbiriyle olan bağlantıları karmaşıktır.

Kültür döngüsü, piyasa ve pazar dışı sektörlerden çok sayıda paydaşın, kültürel ifadelerinin değer zinciri boyunca yer aldığı ortaya koymaktadır. Bunlar; yaratıcılar, üreticiler, distribütörler, kamu kurumları, meslek örgütleri, vb. Bunlarla birlikte know-how bir araya getiren ortaklıklar, farklı işbirlikçilerin kaynakları, kültürel ifadeler alanında çok değerli bir çalışma meydana getirirler.

Kültür döngüsü; yaratıcı/kültür endüstrileri için ham madde oluşturan içeriğin yaratıcılığını, keşfedilmesini ve kavranmasını ifade etmektedir. Örneğin; metin, melodi, eskiz, sanat eserleri vs.

Kültür döngüsünün aşamaları aşağıda görüldüğü üzere dört aşamadır:

Üretim - kültürel ifadelerin gerçekleşmesi için gerekli tüm unsurların (malzemeler, teçhizatlar ve profesyoneller) bir araya getirilmesidir. Örneğin; televizyon programları, kitaplar, müzik kayıtları vs.

Yaygınlaştırma - genel olarak kitle halinde üretilen kültürel ifadelerin halka sunulmasını içermektedir. Örneğin; toptan ve perakende satış, çevrimiçi satış, bir film gösterimi, canlı performans (konser, festivaller, vb.) teslimat ve ticarileştirme.

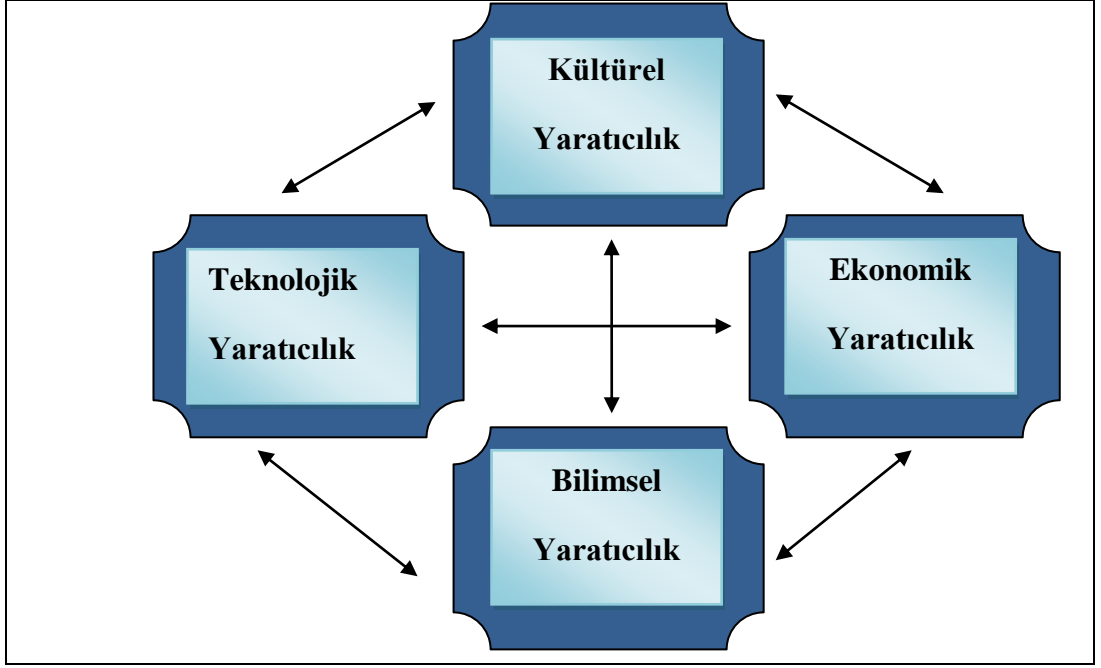
Sergi / resepsiyon / iletim - kültürel bir çalışma veya izleyici oluşturmak için kullanılan, pazarlama yöntemlerinin anlaşılmasını kolaylaştıran, izleyici odaklı faaliyetleri ifade etmektedir. Örneğin: bir kültürel çalışmanın belgelendirilmesi, medya, reklamcılık, pazar analizi vb.

Tüketim / katılım - kültür ürünlerini kullanan ve amatör olarak pratik yapan, kültürel deneyime katılan izleyici veya genel topluluktur. Örneğin; kitap okumak, dans etmek, radyo dinlemek, bir sanat galerisini ziyaret etmek vb.(UNESCO, 2009).

3. 1. 3. Kültür-Yaratıcılık İlişkisi

Yaratıcılık; insan zihnindeki düşüncelerin üretilmesi ile o düşünceler aracılığıyla yargıda bulunulması arasında geçen, dinamik alışveriş, zihinsel ve doğurgan bir süreçtir. Bu sürecin içine insanın yeni bir çerçeveden bakmak koşuluyla genişletme çabası da eklenmektedir. Fakat bilindiği gibi insanların soyut şeylerden ziyade somut şeylerde daha yaratıcı olduğu gerçeği bulunmaktadır (Uygun, 2007: 4).

Aşağıdaki şekilde görüldüğü üzere yaratıcılık türleri; kültürel, teknolojik, ekonomik ve bilimsel olmak üzere dört çeşittir. Bunun dışında her bir yaratıcılık türü diğer üç yaratıcılık türüyle etkileşim halindedir ve her biri birbirini etkilemektedir:

Şekil 7. Günümüzdeki Yaratıcılık (UNCTAD, 2010: 3)

Resim, şiir, müzik, seramik, dans vb. sanat dalları ile matematik, eğitim, fizik, sosyoloji, psikoloji vb. alanlardan oluşan bilim dalları yaratma sürecine bağımlı olan kendilerine has alanlardır. Sanatsal yaratıcılar; sanata ayrıcalıklı katkı sağlayan ve diğerlerinden ayırt edilebilecek özellik katan bireylerdir. Bilimsel yaratıcılar ise bilime saygın, seçkin ve alkış alacak derecede katkıda bulunan kişilerdir. Bilim insanları da sanatçılar da aynı konulara ilgi gösterebilirler; ancak onları farklı kılan onları ilgilendiren ne olduğu değil, ilgilendikleriyle nasıl ilgilendikleridir (Diri, 2014: 4).

İlk kez “Aydınlanmanın Diyalektiği” adlı eserde kültür endüstrisi kavramından bahsedilmiştir (Bektaş, 2012: 5). Entellektüel mülkiyet hakları tarafından korunmuş olan, kültürel ürünlerini yaratan, üreten ve dağıtan, iktisadi etkinlik alanı şeklinde benimseyen endüstriye kültür endüstrisi denir. (Demir, 2014: 90-91). El sanatları, sinema, müzik, moda, gösteri sanatları, fotoğrafçılık, oyun ve oyuncaklar, folklor, radyo televizyon, gazete ve dergi, edebiyat, bunlardan bazılarıdır (Erataş, Alptekin ve Uysal, 2013: 27).

3. 1. 4. Kültürün Ekonomik Etkileri

Hem haberleŐme ve teknoloji ağlarının gelişmesi hem de hızlı tüketim ve gösteriŐ etkisinin hissedilmesi geçmiŐ dönemlere nazaran kültürel ürünlere yönelim arttırmıştır. Bunda kültürel değerlere karşı hissedilen farkındalık da etkilidir. Bunun sonucunda kültür, ekonomi içerisindeki payını artırarak mikro manada; kültür dışındaki sektörleri, makro olarak da; ekonomiyi olumlu yönde etkilemektedir.

Tersten okuyacak olursak ekonomik durumu iyi olan kişilerin kültür ürünlerine olan talebi artmıştır. Hatta gelir durumu yeterli olmasa dahi sinema gibi bazı kültür sektörlerinde gösteriŐe dayalı olarak artış olmuştur. Dolayısıyla insanlarda kültürel ürün üretme isteği çoğalmıştır. Son dönemdeki sinema seyirci sayısının artması ve çekilen film sayısında meydana gelen patlama bunun kanıtıdır. Bütün bunlardan çıkaracağımız sonuç; kültür ekonomiyi ekonomi de kültürü beslemektedir ve ikisi de birbiriyle yakın ilişki içindedir.

Kültürün ekonomi üzerinde temelde dört tane etkisi olduğu bilinmektedir:

1. Ana ekonomik etki: Ekonomik büyüme ile istihdamın iktisada direkt Şekilde yaptđđı katkđđı ölçmektedir.

2. Düzeyde Ekonomik Etki: Yaratıcı endüstrideki faaliyetler, çarpan etkisi sonucunda diğer sektörlerde neden olduğu yan etki gibi bir niceliğe sahip dolaylı katılımı ölçmektedir.

3. Düzeyde Ekonomik Etki: Yaratıcı endüstrideki yenilikler, bu sektör dışındaki sektörlere yayılarak daha az niceliğe sahip doğrudan katılımı ölçmektedir.

4. Düzeyde Ekonomik Etki: Eğitimi, kültürel kimliği ve yaşam kalitesini yani nicelik içermeyen dolaylı katılımı ölçmektedir.

Kültürün gelir gruplarıyla da ilişkisi bulunmaktadır. Üst, alt ve orta gelir gruplarıyla etkileşimleri farklılık göstermektedir.

Gelir düzeyi en fazla olan toplumsal katman üst gelir grubudur. Ekonomik imkânları kullanma açısından en rahat hareket edebilen kesimdir. Toplumsal tabakalaŐma modeli içinde tavsiye edilen kültür unsurlarından; saygınlık ve statüye eriŐmede, diğer tabakalara göre daha avantajlıdırlar. Toplumdaki saygınlık

ve statülerini koruyabilmek için gösterişli tüketim formunu yansıtmaktadırlar. Alt ve orta gelir gruplarındaki değer yargılarına dolaylı veya doğrudan etki edebilme gücüne sahip olan bu grup, ekonomik imkânları ölçüsünde yepyeni gereksinimleri gündeme getirmektedir. Ayrıca bu gereksinimler bütün gruplarca önemli sayılmakta ve teknolojik olanaklar doğrultusunda elde edilmeye çalışılmaktadır.

Alt gelir gruplarının ise kültür endüstrisindeki ürünlerden fazlasıyla etkilendiği görülmektedir. Bilhassa, maddi imkânsızlıklar içinde olduğundan sevgi, vatan sevgisi, umut, aşk vb. manevi değerlere itibar etmekte ve bu durum diğer gruplara nispeten hat safhaya ulaşmaktadır. Günümüz toplumunda nesnelere, hizmetler, maddi mallar bollaştıkça insan türü kendi yaşam alanı içinde bir dönüşüm yaşamaktadır. İnanılmaz derecede tüketim yapılması ve ürünlerin bol olması gerçeğiyle birlikte bu grubun üyeleri ekonomik imkânlarının kısıtlılığı ölçüsünde, kültür endüstrisindeki ürünlere olan isteğini fason mallara olan talebiyle ikame edecektir (Bektaş, 2012: 30-34).

Yaratıcı ve kültür sektörleri, ihracat piyasalarını geliştirecek, rekabeti arttıracak, yeni değerlerin üretilmesinde çarpan etkisi yapacaktır. Ayrıca yaratıcı endüstrilerin kalkınma aşamasında gösterdiği bütünleşik etki, toplumsal katkıyı aşmıştır. Yazılım, bilgi iletişim teknolojileri, AR-GE vb. alanlarda bulunan faaliyetler bilgi yatırımı olarak görüldüğünden ve içsel büyüme sürecinde ana girdi şeklinde kullanıldığından, yaratıcı ekonomi kamu refahı konusunda daha önemli bir konuma geçmektedir. Yaratıcı/kültür sektörlerinin ekonomik büyüme üzerinde pozitif etkisinin olmasının altında yatan birtakım faktörler vardır: İlk olarak bu sektörlerin servet artışı yaratmasıdır. İlgili sektörler için yapılan masraflardaki gelir esnekliği birden büyük olduğundan servet toplu hale gelmektedir. İkinci faktör ise yaratıcı endüstriler uzmanlaşmayı özendirme yoluyla beşeri sermayeyi arttıracak ve ekonomik büyüme ivme kazanacaktır. Yaratıcı endüstriler bilgi ve teknoloji temelli dönüşüme önem vererek kalkınmayı hızlandırmaktadır. Son olarak yaratıcı ve kültür sektörleri faktör hareketliliğine katkı sağlayarak uluslararası anlamda ekonomik faaliyet hacmini genişletecektir (Lazzeretti, Capone ve Seçilmiş, 2014a: 198-199).

3. 2. Kültür Ekonomisi

Kültür ekonomisi genellikle kar gütme amacı taşıyan, kültürel hizmet ve ürünlerin yaratılması, üretilmesi, dağıtılması süreciyle ilgili kültür ve kültürel işletmelerin tamamıdır (TAVAK, 2016: 38).

Kültür ekonomisinin temel girdisi kültürel ve yaratıcı emek olup çıktısı ise telif hakları, fikri mülkiyetle korunan eser, ürün ve etkinliklerdir. Kültür ekonomisi ise bu eserler ve ürünleri tketicisiyle buluşturan endüstriler toplamıdır (İTO, 2010: 18).

Kültür ekonomisi tanımlamalarını sınıflandırmalar yoluyla daha geniş olarak ele alabiliriz:

3. 2. 1. Kültür Ekonomisi Sınıflandırmaları

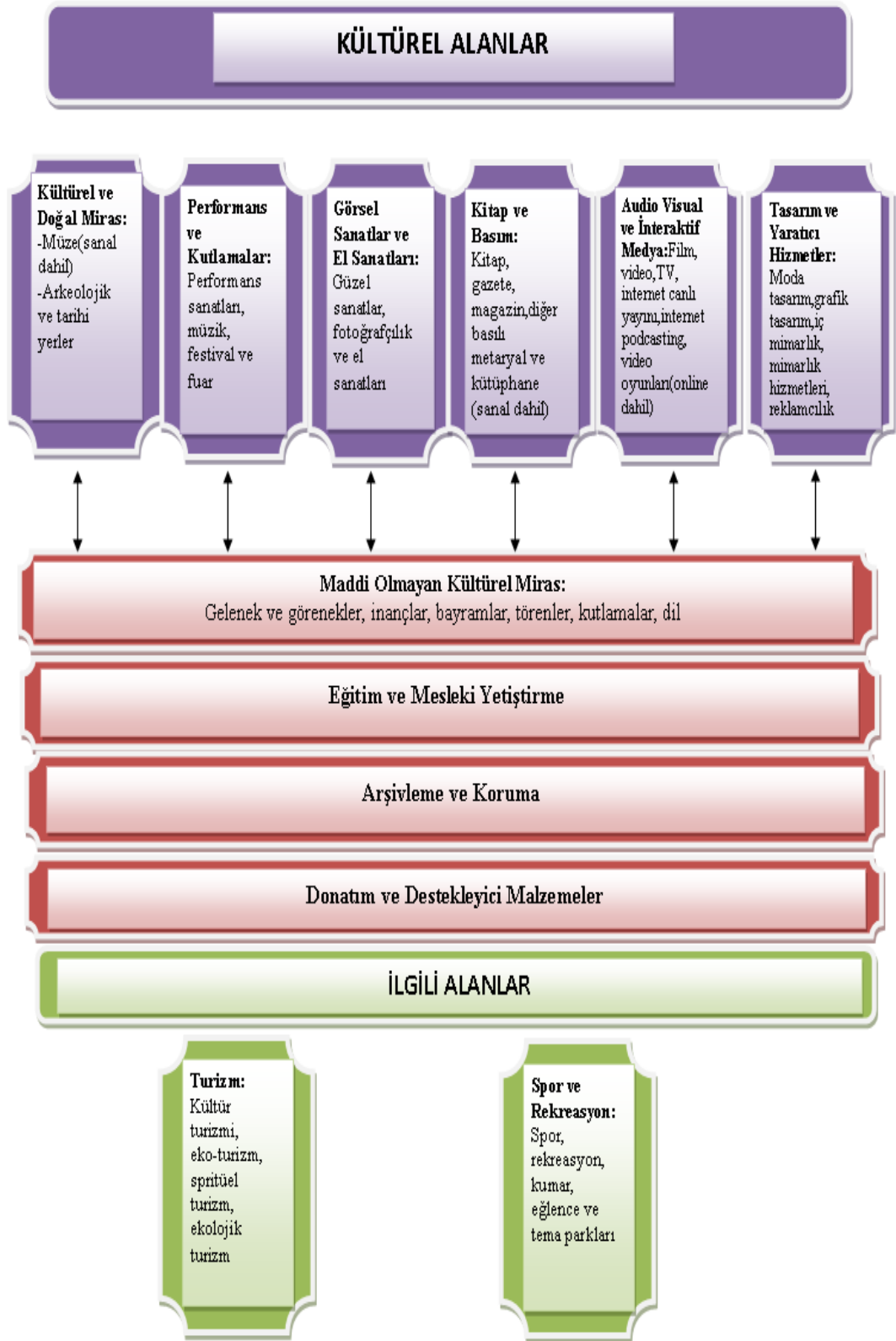
Kültür ekonomisinin alt sektörleri anlamında kabul edilmiş tek bir sınıflandırma bulunmamaktadır. Bazı kaynaklarda kültür ekonomisi/endüstrisi olarak geerirken bazı kaynaklarda yaratıcı ekonomi/endüstri olarak geçmektedir. Burada konuyu ne şekilde ele alacağımız önemlidir. Buna rnek olarak; yaratıcı ekonomi faaliyetleri tanımlanırken WIPO (Dünya Fikri Mülkiyet rgt) fikri mülkiyet haklarını, UNESCO (Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür rgt) kültür ürünlerini esas almakta ve kültürel ürünlerin öz değerleriyle ilgili sınıflandırmalar yapmaktadır. UNCTAD (Birleşmiş Milletler Ticaret ve Kalkınma Konferansı)'ın ise genellikle odak noktası ticaret olup bununla ilgili yapılan araştırmalar yaratıcı mal ve hizmetlerin üzerinde yoğunlaşmıştır (İZKA ve DE, 2013: 29).

3. 2. 1. 1. UNESCO'nun Sınıflandırması

UNESCO'ya göre kültür ekonomisi; kültürel alanlar ve ilgili alanlar olmak üzere ikiye ayrılmıştır. Kültürel alanların kapsamına kültür döngüsü (kültürün üretilmesi ve yayılması) içinde bulunan bütün kültürel faaliyetler ve mal hizmetler

girmektedir. İlgili alanlar ise kültür tanımının rekreasyonel ve sosyal faaliyetlerle genişletilmesi yoluyla oluşmaktadır (Kumral ve Güçlü, 2013).

Şekil 8. UNESCO Kültür Ekonomisi Sınıflandırması (UNESCO, 2009: 25)

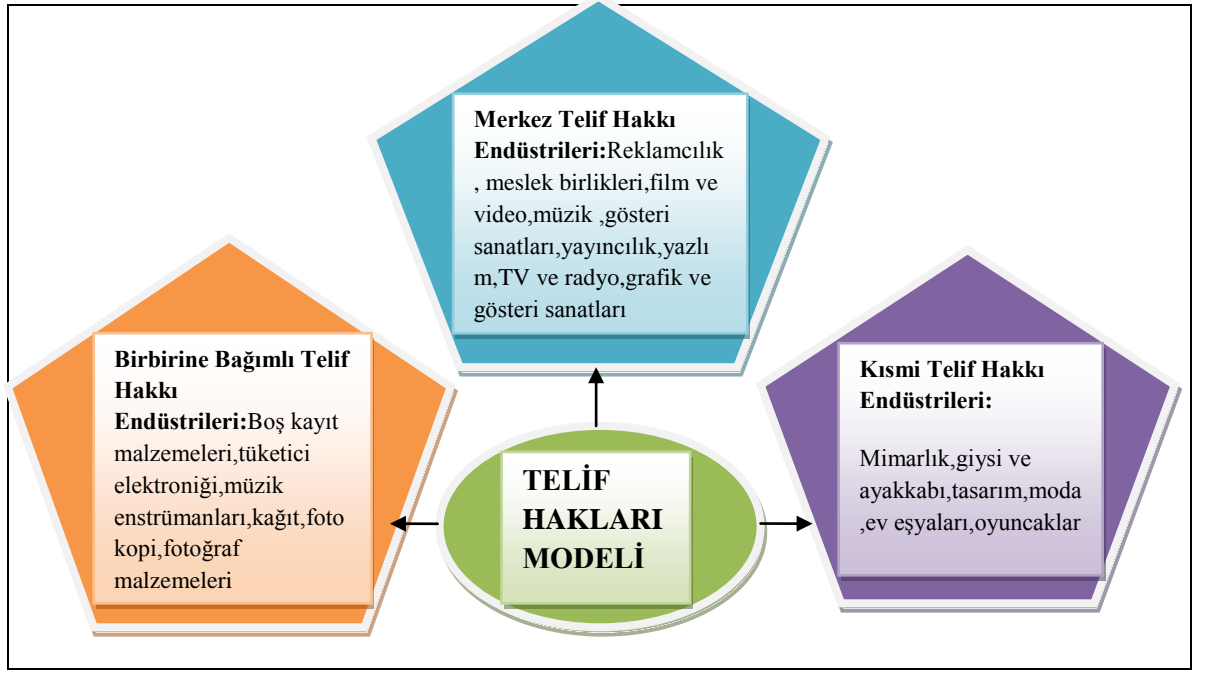
Şekil 8’de görüldüğü üzere kültürel alanlar; kültürel ve doğal miras, performans ve kutlamalar, görsel sanatlar ve el sanatları, kitap ve basım, audio visual ve interaktif medya, tasarım ve yaratıcı hizmetler olmak üzere altı gruba ayrılmıştır. Bunların alt başlıkları şekilde olduğu gibi açıklanmıştır. Burada audio visual göze ve kulağa hitap etmektir. İnteraktif ise bilgisayar bilimleri iletişim ve işletimsel tasarımıdır. Bunun alt başlığı olan internet podcasting; digital medya ürünlerinin (radyo programları, videolar) internet üzerinden bildirim yoluyla alınabilecek şekilde yayınlanmasıdır. Bu açıklamaları da yaptıktan sonra şunu belirtebiliriz: Genel olarak incelendiğinde kültürel alanlar; kültürün direkt olarak üretildiği ve pazarlandığı yerdir.

İlgili alanlara bakıldığında ise turizm, spor ve rekreasyon yer almaktadır. Bu alanlar kültür üretimini doğrudan yapmayıp daha çok kültürün üretimine katkıda bulunan ve kültürle sürekli olarak ilişki içinde olan alanlardır.

Bu iki alana girmeyen ve bu iki alanı birbirine bağlayan bir alan daha vardır. Çapraz alan olarak bilinen bu alanda maddi olmayan kültürel miras, eğitim ve mesleki yetiştirme, arşivleme ve koruma, donatım ve destekleyici malzemelerdir.

3. 2. 1. 2. WIPO’nun Sınıflandırması

WIPO, kültür ekonomisini kapsayan yaratıcı endüstriler şeklinde bir sınıflandırmaya gitmiş ve yaratıcı endüstrileri üç grupta toplamıştır. Bunlar; merkez telif hakkı endüstrileri, birbirine bağımlı telif hakkı ve kısmi telif hakkı endüstrileridir. Bu endüstrilerin neleri içerdiği Şekil 9’da gösterilmiştir.

Şekil 9. WIPO'nun Kültür Ekonomisi (UNCTAD, 2010: 7)

Merkez telif hakkı endüstrileri; doğrudan kültür sektörlerini barındırmakta ve çok geniş bir alanı kapsamaktadır.

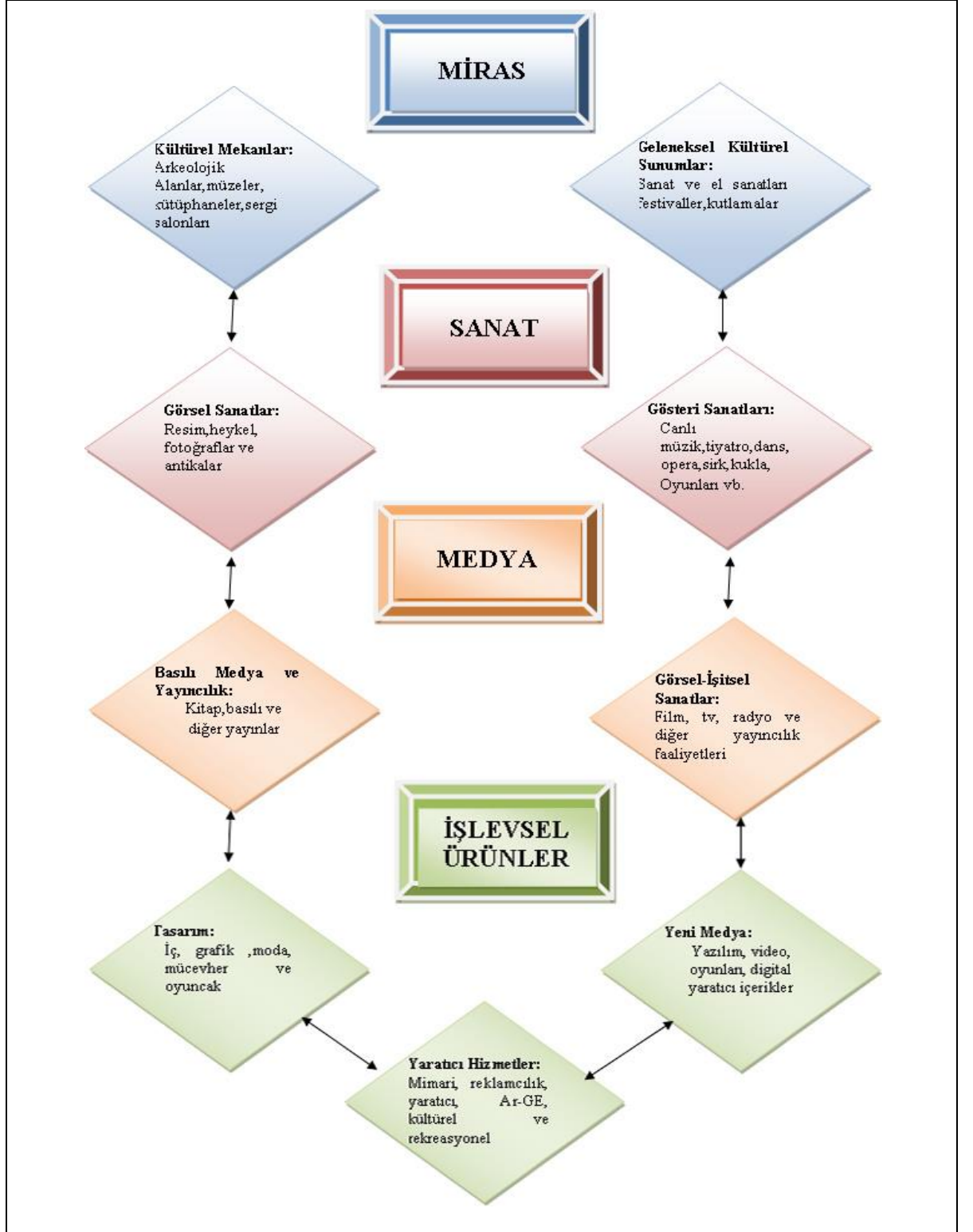
Birbirine bağımlı telif hakkı sektörleri ise genellikle üretilen bir ürün ve bunun yayıncılığını kapsamaktadır.

Kısmi telif hakkı endüstrileri de dolaylı kültür sektörlerinden oluşmakta, dar bir alanda yer almakta, içerisinde genellikle çizim ve tasarımla ilgili endüstrileri bulundurmaktadır.

3. 2. 1. 3. UNCTAD'ın Sınıflandırması

UNCTAD'ın kültür sektörleri sınıflandırmasının merkezinde, kültür-sanat unsurları/mirası yer almakta, çevresinde ise bunların işlevsel ürünleri bulunmaktadır. Merkez; kültür mirası (kültür mekânları ve geleneksel kültür gösterimleri) ve sanatlar grubundan (gösteri sanatları ve görsel sanatları) meydana gelmektedir. Merkezin çevresi ise medya grubu (görsel-işitsel ürünler, yayıncılık ve basılı yayın) ve işlevsel eserler (tasarım, yaratıcı hizmetler, yeni medya) gruplarından oluşmaktadır. Merkezdeki sektörlerde yer alan kültürel unsurlar, sosyal ya da ekonomik nitelikteki işlevsel, kullanıma yönelik ürünlere

dönüştürülmektedir. Merkezin çevresindeki sektörlerde ise kültürel unsurların sunumu ve sergilenmesi gerçekleşmektedir (Kültür ve Turizm Bakanlığı, 2013: 18). Şekil 10'da bu sınıflandırmanın nasıl yapıldığı gösterilmiştir:

Şekil 10. UNCTAD Yaratıcı Endüstri Sınıflandırması (UNCTAD, 2010: 8)

Şekil 10'da görüldüğü üzere miras ürünleri sanatı, sanat ürünleri medyayı, medya ürünleri de işlevsel ürünleri etkilemektedir. Miras ürünlerinden kastedilen;

ülkenin tarihsel ve kültürel geçmişini yansıtan ve günümüze kadar taşınmasını sağlayan sektörlerdir. Sanat ise kişisel yetenek ve emek sonucu ortaya çıkarılmış olan ürünlerin sergilenmesidir. Bir kısmı aynı zamanda eğlenceyi de içermektedir. Medya ürünlerinin kitlelere yayılmasını ifade etmektedir. İşlevsel ürünler yukarıdaki sektörlerle dâhil edilemeyen ve son dönemdeki yeni ürünlerden oluşan tasarımı ifade eden ürünlerdir.

3. 2. 1. 4. EUROSTAT'ın Sınıflandırması

Kültür istatistiklerine yönelik çeşitli metodolojiler uluslararası düzeyde ilk olarak 1970'li yıllarda başlamıştır. İstihdam edilenlerin sayısı, kitlesel anlamda kültürel faaliyetlere olan katılım, kamu ve özel sektördeki fonlara katkı gibi göstergeler kültür sektörü için gerekli istatistiksel verilerin sağlanma zorunluluğunu gündeme getirmiştir. Bu sebeple AB İstatistik Program Komitesi; 1997'de LEG-Kültür'ü (Kültür İstatistikleri Öncü Grubu) kurmuş, UNESCO (Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Teşkilatı) ve EUROSTAT (Avrupa Birliği İstatistik Ofisi) ile birlikte uluslararası kuruluşların tanım, alan ve kavram farklarını yok etmek suretiyle kültür istatistiklerini ortak hale getirecek bir metodoloji geliştirmeye devam etmiştir. Yeni kültür istatistikleri metodolojisine göre kültür; yaratıcı sanatsal bir faaliyet olup bu faaliyet sonucunda üretilen mal ve hizmetlerle birlikte kültürel mirası korumaktır. EUROSTAT ise kültür istatistikleri gereği bu tanıma uyacak 11 tane temel alan belirlenmesini ve bu alanların altında yer alan verilerin derlenmesini öngörmektedir (İZKA ve DEÜ, 2013: 29). Bunlar Tablo 1'de gösterilmiştir.

EUROSTAT en son yapmış olduğu sınıflandırmayı ise kültür ekonomisi sektörlerini ekonomik faaliyetleri istatistikî sınıflandırma (NACE 2) kriterinden yararlanarak hazırlamıştır. Tablo 2'de kodları ve sınıflandırmaları görülmektedir:

Tablo 2. EUROSTAT Kültür Ekonomisi Sınıflandırması

Kodlar	Kültürel Sektörler
J5811	Kitap Yayımı
J5813	Gazetelerin Yayınlanması
J5814	Dergi ve Süreli Yayınların Yayınlanması
J5821	Bilgisayar Oyunlarının Yayınlanması
J59	Sinema Filmi, Video ve TV Programı Faaliyetleri
J60	Programcılık ve Yayıncılık Faaliyetleri
J6391	Haber Ajanslarının Faaliyetleri
M7111	Mimarlık Faaliyetleri
M741	Uzmanlaşmış Tasarım Faaliyetleri
R90	Yaratıcı Sanatlar, Gösteri Sanatları ve Eğence Faaliyetleri
R91	Kütüphaneler ,Arşivler, Müzeler ve Diğer Kültürel Faaliyetler

Kaynak: (EUROSTAT Culture Statistic, 2016: 76)

Yukarıda yer alan Tablo 2’de görüldüğü gibi EUROSTAT kültür ekonomisi sınıflandırmasında göre 3 tane harf kodu ve toplamda 11 tane kültür sektörü kodu bulunmaktadır. J kodu bilgi ve iletişim, M kodu mesleki bilimsel ve teknik faaliyetler, R kodu da kültür sanat eğence dinlenme ve sporu temsil etmektedir.

3. 2. 1. 5. Diğer Sınıflandırmalar

Kültür ekonomisi/endüstrisi ile yaratıcı ekonomisi/endüstrisi sınıflandırmalarını ayrı ayrı inceledikten sonra geriye kalan sınıflandırmaları inceleyebiliriz.

Tablo 3. Diğer Sınıflandırmalar

UK DCMS model	Sembolik Metin Modeli	Ortak Merkezli Daireler Modeli
<ul style="list-style-type: none"> • Reklamcılık • Mimarlık • Sanat ve Antikalar • El sanatları • Tasarım • Moda • Film ve Video • Müzik • Gösteri Sanatları • Yayıncılık • Yazılım • TV ve Radyo • Bilgisayar Oyunları	<p>Merkezi Kültürel Endüstriler</p> <ul style="list-style-type: none"> • Reklamcılık • Film • İnternet • Müzik • Yayıncılık • TV ve Radyo • Video ve Bilgisayar Oyunları <p>Çevresel Kültürel Endüstriler</p> <ul style="list-style-type: none"> • Yaratıcı Sanatlar <p>Sınırdaki Kültürel Endüstriler</p> <ul style="list-style-type: none"> • Tüketici Elektronikleri • Moda • Yazılım • Spor Türleri	<p>Çekirdek Yaratıcı Sanatlar</p> <ul style="list-style-type: none"> • Edebiyat • Müzik • Performans Sanatları • Görsel Sanatlar <p>Diğer Çekirdek Kültürel Endüstriler</p> <ul style="list-style-type: none"> • Miras Hizmetleri • Yayıncılık • Ses Kayıtları • Tv ve Radyo • Video ve Bilgisayar oyunları <p>İlgili Endüstriler</p> <ul style="list-style-type: none"> • Reklamcılık • Mimarlık • Tasarım • Moda

Kaynak: (UNCTAD, 2010: 7)

Yukarıdaki tabloya göre UNCTAD, sınıflandırma stratejisi olmadan basit bir listeleme yapmıştır. Buna örnek olarak DCMS (Digital Cultural Media&Sport) sınıflandırması vardır ve bu sınıflandırmada herhangi bir gruplandırma olmayıp sadece belli sektörler dâhil edilmiştir. Toplum kültürünün şekillenmesinde kültür

sektörlerinin etkisini ölçmeye dayanan sınıflandırmada ise sembolik metin modeli yer almaktadır. Bu da kendi içinde üç gruba ayrılmıştır.

Aslında bazı sektörler her üç sınıflandırmada da yer almaktadır. Ancak bu sektörler her sınıflandırmada farklı gruplarda yer almaktadır. Bu sınıflandırmalara daha da fazlası da dâhil edilebilir ancak gerekli görünenleri çalışmaya alınmıştır. Çıkarılan sonuç da şudur; birden fazla sınıflandırma bulunmasına rağmen bunların hemen hepsi kabul edilmekte ve çalışmanın niteliğine, çalışan kişinin tercihinine bağlı olarak seçim yapılabilmektedir.

3. 2. 2. AB ve Aday Ülkelerde Kültür Ekonomisinin Boyutu

Aşağıdaki tabloda Euro-28 ülkeleri, bu ülkeler dışında seçilmiş olan gelişmiş ülkeler (İzlanda, Norveç ve İsviçre) ve gelişmekte olan ülkelerin (Makedonya ve Türkiye) kültür ekonomileri ve toplam ortalama paylarının 2011'den 2014 yılına kadar olan değişimleri yer almaktadır.

Tablo 4. Ülkelerin Kültür Ekonomisi ve Ekonomik Büyüme'nin Yıllara Göre Değişim Oranları

Ülkeler (Euro-28)	2011-12		2012-13		2013-14		2011-14	
	Kültür	Büyüme	Kültür	Büyüme	Kültür	Büyüme	Kültür	Büyüme
	1.7	-0.2	0.8	-0.2	1.4	1.3	1.4	1.3
Belçika	11.2	0.3	-3.2	0.1	3.6	0.3	3.6	0.3
Bulgaristan	1.6	-1.1	-1.1	0.0	1.6	1.6	1.6	1.6
Çek Cumhuriyeti	5.3	0.4	4.1	1.0	3.3	0.8	3.3	0.8
Danimarka	3.1	-0.5	1.7	0.0	-0.5	1.0	-0.5	1.0
Almanya	-4.5	0.9	-0.8	1.0	0.4	0.9	0.4	0.9
Estonya	10.7	1.9	0.0	1.0	-16.7	0.6	-16.7	0.6
İrlanda	-3.3	-0.6	3.8	2.4	4.9	1.7	4.9	1.7
Yunanistan	3.1	-8.9	-3.5	-4.9	-5.7	0.7	-5.7	0.7
İspanya	-0.5	-4.3	-0.7	-2.8	8.8	1.2	8.8	1.2
Fransa	-1.1	0.2	2.7	-0.1	-4.2	2.4	-4.2	2.4

Hırvatistan	3.5	-3.6	-2.6	-2.7	2.7	2.7	2.7	2.7
İtalya	5.3	-0.1	-3.1	-1.7	-0.3	0.4	-0.3	0.4
Kıbrıs	1.1	-3.3	2.2	-5.2	-8.5	-0.7	-8.5	-0.7
Letonya	4.8	1.6	8.0	2.1	1.4	-1.0	1.4	-1.0
Litvanya	1.1	1.8	4.5	1.3	8.2	2.0	8.2	2.0
Lüksemburg	12.2	5.0	-2.7	1.1	18.7	2.9	18.7	2.9
Macaristan	3.9	1.8	2.7	1.7	-4.2	5.3	-4.2	5.3
Malta	4.7	2.2	4.4	3.3	10.6	3.1	10.6	3.1
Hollanda	4.3	0.6	4.5	-0.7	-0.9	-0.6	-0.9	-0.6
Avusturya	4.2	0.8	4.3	0.5	-5.6	0.2	-5.6	0.2
Polonya	1.1	0.2	1.7	-0.1	7.0	1.9	7.0	1.9
Portekiz	1.8	-4.1	-3.4	-2.6	10.0	1.6	10.0	1.6
Romanya	10.7	0.9	-15.4	-0.7	15.0	0.8	15.0	0.8
Slovenya	9.3	-1.3	5.3	-1.9	-7.8	1.2	-7.8	3.3
Slovakya	-0.9	0.6	-11.8	0.0	19.6	1.5	19.6	1.5
Finlandiya	-3.5	0.4	-5.1	-1.1	1.9	-0.4	1.9	-0.4
İsveç	2.0	0.7	1.5	1.0	0.6	1.4	0.6	1.4
İngiltere	6.6	1.1	5.0	1.2	2.7	2.3	2.7	2.3
İzlanda	1.4	1.1	6.9	3.2	9.1	1.7	9.1	1.7
Norveç	8.3	2.0	-1.2	0.6	-7.0	1.0	-7.0	1.0
İsviçre	5.5	1.0	1.3	1.2	1.5	1.7	1.5	1.7
Makedonya	11.9	0.8	-6.2	4.4	-12.0	1.7	-12.0	1.7
Türkiye	-1.4	3.0	13.7	2.8	6.5	1.6	6.5	1.6

Kaynak: (Eurostat Culture Statistic Report, 2016: 62)

Tablo 4'e göre 33 ülkenin ekonomileri 2011'den 2014'e kadar ortalama olarak %1.3 kültür ekonomileri ise %1.4 büyümüştür. Demek ki ekonomik büyümeyle kültür ekonomisi aynı oranlarda ve aynı yönde gelişim göstermiştir. Kültür ekonomisinde en fazla artışa uğrayan ülkeler Lüksemburg ve Slovakya, en fazla düşüşe uğrayan ülkeler ise Estonya ve Makedonya'dır.

Ele alınan 33 ülkenin 21 tanesinde 2011-2014 yılları arasındaki ortalama büyüme oranlarındaki değişimle kültür ekonomisindeki değişim oranı aynı yönlüdür. Almanya, İrlanda, İspanya, Fransa, İtalya, Kıbrıs, Macaristan, Hollanda, Avusturya, Slovenya, Norveç ve Makedonya ülkelerinde ise kültür ekonomisiyle ekonomik büyüme arasında ters yönlü ilişki vardır. Bahsi geçen 21 ülkenin büyük bir bölümü çok gelişmiş ülkelerdir. Gelişmiş ülkelerde kültür sektörlerine fazlasıyla önem verilmektedir.

Ayrıca göze çarpan başka bir durum ise kültür ekonomisi artış oranlarının büyüme oranlarından daha az artmasıdır. Bunun nedeni kültür sektörlerinden ziyade sanayi gibi diğer sektörler ağırlık verilmesidir.

Sadece Türkiye'yi inceleyecek olursak %6.5 oranında kültür ekonomisi genişlemiştir. 33 ülkenin ortalamasına göre iyi bir oran olmakla birlikte bu dört senelik zaman dilimi içinde artış göstermiş olması hem büyümeye hem kültür sektörlerine katkıda bulunmaktadır.

Aşağıdaki tabloda Euro-28 ülkeleri, bu ülkeler dışında seçilmiş olan gelişmiş ülkeler (İzlanda, Norveç ve İsviçre) ve gelişmekte olan ülkelerin (Makedonya ve Türkiye) 2011-2014 yılları arasındaki dönemdeki kültür ekonomisi istihdamının toplam istidam içindeki payı yer almaktadır.

Tablo 5. Ülkelerin Kültür Ekonomisindeki İstihdamı ve Toplam İstihdam İçindeki Payı

Ülkeler(Euro-28)	2011	2012	2013	2014
	toplam istihdam içindeki pay(%)	toplam istihdam içindeki pay(%)	toplam istihdam içindeki pay (%)	toplam istihdam içindeki pay (%)
	2.8	2.9	2.9	2.9
Belçika	2.8	3.1	3.0	3.1
Bulgaristan	2.1	2.2	2.1	2.1
Çek Cumhuriyeti	2.7	2.7	2.7	3.0
Danimarka	3.7	3.8	3.9	3.8
Almanya	3.2	3.0	3.0	3.0
Estonya	3.9	4.2	4.2	3.4

İrlanda	2.6	2.6	2.6	2.7
Yunanistan	2.1	2.4	2.4	2.3
İspanya	2.2	2.2	2.3	2.5
Fransa	2.8	2.8	2.8	2.8
Hırvatistan	2.5	2.7	2.7	2.7
İtalya	2.6	2.8	2.7	2.7
Kıbrıs	2.3	2.4	2.6	2.4
Letonya	2.9	3.0	3.2	3.2
Litvanya	3.0	2.9	3.0	3.2
Lüksemburg	4.4	4.7	4.5	5.2
Macaristan	2.9	3.0	3.0	2.7
Malta	2.6	2.7	2.7	2.9
Hollanda	3.5	3.7	3.9	3.9
Avusturya	3.1	3.2	3.3	3.1
Polonya	2.3	2.4	2.4	2.5
Romanya	1.1	1.2	1.0	1.1
Slovenya	3.3	3.7	4.0	3.6
Slovakya	2.0	2.0	1.7	2.0
Finlandiya	4.1	4.0	3.8	3.9
İsveç	4.0	4.1	4.1	4.1
İngiltere	3.2	3.3	3.5	3.5
İzlanda	4.3	4.3	4.5	4.7
Norveç	3.5	3.7	3.7	3.4
İsviçre	3.8	3.9	3.9	3.9
Makedonya	2.5	2.7	2.5	2.1
Türkiye	1.7	1.6	1.8	1.8

Kaynak: Eurostat Culture Statistic

Bu tabloda yer alan toplam 32 ülkenin 2011 yılında kültür ekonomilerinin toplam istihdamdaki payı 2.8'dir. Ülkelerin ayrı ayrı istihdamdaki paylarına

bakıldığında oranlar %1 ile %4 bandında seyretmektedir. 2011 yılı içinde payı en yüksek olan ülkeler Lüksemburg, İzlanda ve Finlandiya'dır. Yine aynı yıl istihdamdaki en az paya sahip olan ülkeler; Romanya, Slovakya ve Türkiye'dir.

2014 yılında kültür ekonomilerinin toplam istihdamdaki payı 2.9'a yükselmiştir. Ükelere ayrı ayrı bakıldığında oranlar %1 ile %5 bandında seyretmektedir ve 2011 yılına göre ülkelerin büyük bir çoğunluğunda kültür ekonomisinin istihdamdaki payı artmıştır. Yani kültür sektörleri önem kazanmaya başlamış ve istihdamı arttırıcı yönde olumlu bir gelişme meydana gelmiştir. Aynı yılda payı en yüksek olan ülkeler Lüksemburg, İzlanda ve İsveç'tir. En az payı olan ülkeler ise Romanya, Slovakya ve Türkiye'dir.

Türkiye'nin kültür ekonomisindeki istihdam içindeki payı 2011 yılından 2014 dönemine kadar 1.7'den 1.8'e yükselmiştir. Bu paylar gelişmiş ülkeler ortalamasının altında kalmakla beraber düşüş yaşayan gelişmiş ülkelerle karşılaştırıldığında oranların artmış olması olumlu bir gelişme olarak görülebilir.

Yukarıdaki tablodan anlaşılması gereken; dünya ekonomisinde yüksek gelişmişlik seviyesinde yer alan ülkelerde kültür sektörleri daha ön plandadır ve istihdam oranı daha yüksektir. Gelişmekte olan ülkelerde ise bu oranlar daha düşüktür. Bunun birçok sebebi olabilir. Gelişmekte olan ülkelerde kültüre yeteri kadar kaynak aktarılamamaktadır. Müze, opera-bale gibi bazı sektörlerin öneminin anlaşılmaması ve toplumun sosyokültürel yapısı gereği bu sektörlerle uzak olması bir başka sebeptir. Kişilerin çalışma süresinden bu tür etkinliklere zaman ve para ayıramaması diğer bir neden olabilir.

4. TÜRKİYE’DE KÜLTÜR EKONOMİSİ

Tezimizin bundan sonraki kısmı 2. Bölümde vermiş olduğumuz EUROSTAT kültür ekonomisi sınıflandırmasına göre devam edecek ve buna göre yapılacaktır. Çalışma EUROSTAT sınıflandırmasına göre yapılmış ancak veriler TÜİK’ten alındığı için belli sektörler incelenebilmiştir. Bunlar yayıncılık, gösteri sanatları, sinema ve kütüphane müze faaliyetleridir.

Kültür ekonomisi, ilk olarak TÜİK raporlarında “Kültür İstatistikleri” başlığı altında kitap sayısı, gazete ve dergi sayısı, halk kütüphanelerindeki kitap sayısı ve halk kütüphanelerinden yararlananların sayısı, opera-bale ve tiyatro faaliyetleri, müze ve ören yerleri ziyaretçi sayısı, gösterime giren film sayısı ve film seyirci sayısı şeklinde yayınlanmıştır. Bu veriler 1960-70’li yıllardan günümüze kadar olan süreci kapsamaktadır.

1998’den itibaren kültür, sanat, eğlence, dinlenme ve spor faaliyeti olarak GSYİH faaliyet kolları içerisinde (cari fiyatlarla) yayınlanmış, ayrıca kültür harcamalarının da GSYİH içindeki payı saptanmaya çalışılmıştır.

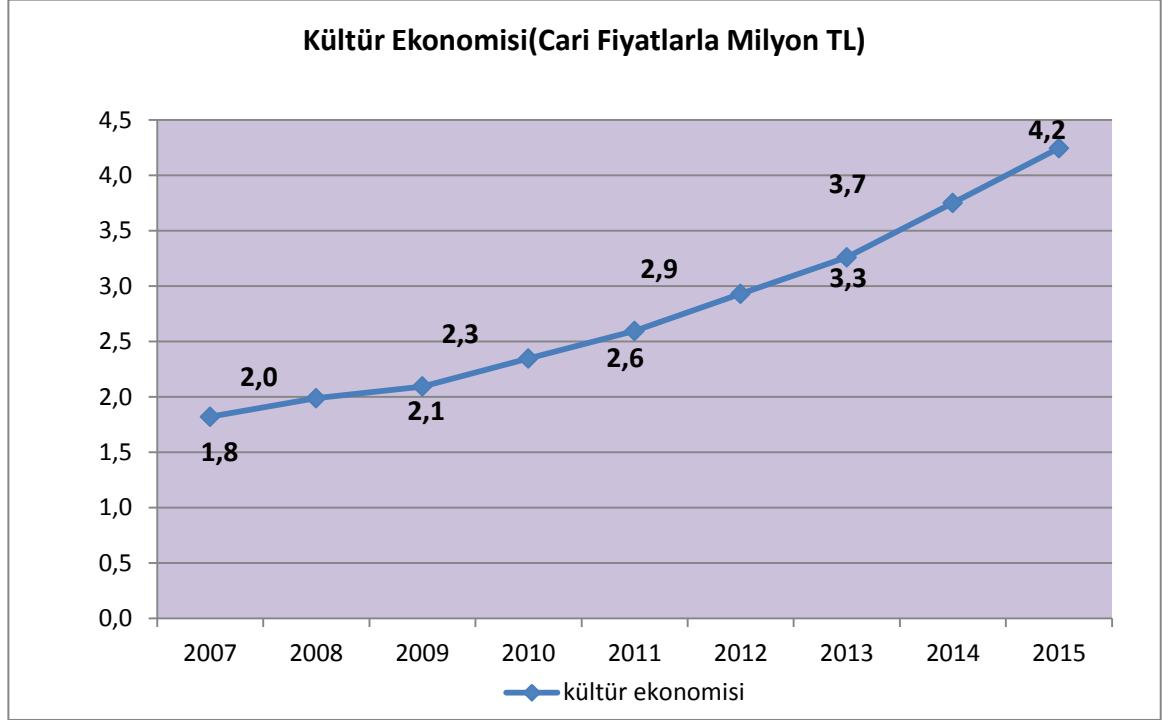
4. 1. Türkiye’de Kültür Ekonomisinin Boyutu

Çalışmamızda ilk olarak kültür ekonomisinde yer alan tüm alt sektörlerle bakmadan önce bir bütün olarak kültür ekonomisinin durumu incelenecektir.

2016’ın sonunda TÜİK’in kültür ekonomisiyle ilgili yayınladığı haber bültenine göre yapılan kültür harcamalarının GSYİH’ye oranı %1.4’tür. Ayrıca genel kültür harcamaları bir önceki yıla göre %19.8 artmıştır. Kültürel mal ihracatı %9.4 artışla 17 milyar 848 bin TL, mal ithalatı ise %3.6 artışla 14 milyar

788 bin TL olmuştur. Kültürel faaliyetlerin cirosu %12.3 artarak 23 milyar 241 milyon 33 bin TL olmuştur (TÜİK, 2016).

2015 yılında TAVAK'ın yaptığı hesaplamalara göre Türkiye kültür ekonomisinin GSYİH içindeki payı %7,1'dir (TAVAK, 2016: 11). Aşağıdaki grafikte ise ekonomik büyüme açısından önemi olan bu sektörün yıllara göre değişimi görülmektedir.

Şekil 11. Türkiye Kültür Ekonomisinin Hasıla Cinsinden Değeri (2007-2015)

Kaynak: TCMB EVDS

Bu grafik göstermektedir ki; kültür ekonomisinin hacmi her geçen yıl artmaktadır. 2007'den 2015'e kadar geçen 9 yıllık dönemde yaklaşık olarak 2 kat artış söz konusudur. En fazla artış 2014 yılında olmuştur. Kültür ekonomisinin 2014 yılındaki artış oranı yaklaşık %15'tir. 2010 yılından itibaren her yıl %10 civarında artışlar devam etmiştir.

4. 2. TÜİK EUROSTAT Sınıflandırmasına Göre Türkiye’de Kültür Ekonomisinin Alt Sektörleri

4. 2. 1. Yayıncılık Faaliyetleri

Yayıncılık tanım olarak; birtakım düşünceleri belirli bir hedef kitleye ulaştırabilmek amacıyla kâğıt vb. bir nesneyle çoğaltma sürecidir. Daha başka bir ifade ile açıklayacak olursak; yazılı olan bir metni birden fazla basılı materyal haline dönüştürerek hedef kitlenin kullanımına sunmaktır.

Yayıncılık; “yazılı iletileri çoğaltmak için üretim çalışmaları yapmak, üretilmiş ürünleri okuyucuyla bir araya getirmek ve okuyucuların bu basılı ürünleri satın almaları için reklam ve tanıtım faaliyetlerini düzenlemek” şeklinde bir süreçten oluşmaktadır (Kasapoğlu, 1998: 10).

Aşağıda yer alan Tablo 6’da ise yayıncılık sektörüne ilişkin olan dört alt sektörünün nasıl sınıflandırıldığı görülmektedir.

Tablo 6. Yayıncılık Faaliyetlerinin NACE 2 Kriterine Göre Sınıflandırılması

Bölüm	Grup	Sınıf	Tanım
Kısım J BİLGİ VE İLETİŞİM			
58			Yayıncılık faaliyetleri
	58.1		Kitapların, süreli yayınların yayımlanması ve diğer yayıncılık faaliyetleri
		58.11	Kitap yayımı
		58.12	Rehberlerin ve posta adres listelerinin yayımlanması
		58.13	Gazetelerin yayımlanması
		58.14	Dergi ve süreli yayınların yayımlanması
		58.19	Diğer yayıncılık faaliyetleri
	58.2		Yazılım programlarının yayımlanması
		58.21	Bilgisayar oyunlarının yayımlanması
		58.29	Diğer yazılım programlarının yayımlanması

Kaynak: TÜİK NACE 2 Altılı Ekonomik Faaliyet Sınıflaması 2015

Buna göre yayıncılık faaliyetleri; kitapların, süreli yayınların yayımlanması ve diğer yayıncılık faaliyetleri ile yazılım programlarının yayımlanması olmak üzere iki gruba ayrılmıştır. Bunların alt sınıfları olan kitap yayımı, gazetelerin yayımlanması, dergi ve süreli yayınların yayımlanması ve bilgisayar oyunlarının yayımlanması faaliyetleri EUROSTAT'ın kültür istatistiklerinde yer almakta ve yayıncılık sektörünün temel yapı taşlarını oluşturmaktadırlar.

Türkiye'de yayıncılığın gelişimine bakacak olursak bu konuyla ilgili ilk düzenleme 1925 yılında Takrir-i Sükûn Kanunu'yla yapılmıştır. 1960'lı yıllara kadar yayıncılık sektörünün pek fazla gelişim göstermediği görülmektedir. 1960-1970 dönemlerinden itibaren Anadolu'daki kitapçıları aracılığıyla yayıncılık faaliyetleri devam ettirilmiştir. 1980 döneminde meydana gelen darbenin etkisiyle birçok yayınevi kapatılmış, daha çok dini alanda eserler verilmiştir. 90'lı yıllarda yayıncılık sektörü gitgide büyümüş; büyük kitap satış zincirleri ve dağıtım firmaları kurulmuş, yayınevleri çoğalmıştır. 2000'li senelerde ise özellikle kitap piyasalarında ciddi bir sıçrama yaşanmış ve aralıksız olarak bu sektör gelişim kaydederek günümüze kadar gelmiştir (Memmi, 2017: 8).

4. 2. 1. 1. Kitap Yayımı

Kitap; yazılı bir metni taşımak ve kolaylıkla kullanmak üzere çoğaltılmış, bilgileri yaygınlaştırmak ve korumak gibi amaçları olan, elle yazılmış ya da basılmış, ciltli/ciltsiz, kâğıt, parşömen vb nesnelere imal edilip bir araya getirilen sayfalar topluluğudur.

Basılı ve tutturulmuş sayfalardan meydana gelen, bilginin okur-yazar birey için mekân ve zamanlar boyu saklanması, duyurulması ve açıklanmasını sağlayan bir iletişim aracıdır (Dalman, 2009: 23-24).

Kitap, belgelemenin ilk örneği olarak sadece bilgiyi değil fikir ve inançları da depolamıştır. Tarih boyunca kültürlerin büyümesi, gelişmesi ve yaygınlaşmasının en önemli aracı olmuştur. Günümüze kadar gelişimini sürdürmüş ve sürdürmeye devam etmekte, insanoğlunun duygu, düşünce ve deneyimlerini sürekli hale getirmekte ve uygarlığı bugünkü düzeye taşımaktadır.

Yalnızca içeriğiyle değil, görselliği ile de sanatı iletmiş olan kitap, söz sanatının olduğu kadar görsel sanatların da bir ögesidir (Başak, 2013: 2).

Mezopotamya’da tahta tabletleri, Roma döneminde de ağaç tabletlerin bir araya getirilmesiyle birlikte kitap formu oluşmaya başlamıştır (Dündar, 2011: 7-8). Kil tabletlere yazılmış ve günümüze ulaşmış en eski kitap ise M.Ö. 2000 tarihli Gılgamış Destanı’dır (Aydoğan, 2014: 2).

Osmanlı dönemine bakıldığında özellikle 16. yy. mücellitlerin (cilt yapan kişi) kendi okullarını kurması kitap tarihi açısından önemli bir dönemdir. 17. yy. da Osmanlı döneminde yaşanan siyasal ve sosyal çöküntüler cilt sanatını da olumsuz etkilemiştir. 18. yy.da ciltler klasik deriden yapılmış bununla birlikte başka teknikler de kullanılmıştır.

Kitabın gelişiminde; kâğıdın bulunması, matbaanın bulunması ve matbaacılıktaki teknik gelişmeler en önemli üç etkidir. 19. yy. da meydana gelen teknik gelişmeler maliyetlerin düşmesine, okuryazarlığın artmasına sebep olmuştur.

20. yy. a gelindiğinde grafik sanatında değişim ve gelişmelerin yaşanması kitap sektörünü yakından etkilemiştir. Böylece rekabet sağlanmış ve daha kaliteli, nitelikli, işlevsel üretimler yapılarak daha geniş kesimlere ulaşılmıştır. Ayrıca bilim ve teknolojinin gelişimi, bilinçli toplum yapısı, ekonomik ve sosyal yaşamın iyileştirilmesi ile tanıtım ve reklamlar artırmıştır (Erbaş, 2013: 23-24). Sinema fragmanları, kitap tanıtım videoları, sanal kitap fuarları, mobil etkileşimi olan kitaplar bunlardan bazılarıdır (İltaş, 2013: 5).

Son dönemlerde e-kitap uygulamasının yaygınlaşması üretilen içeriğin kaydedilmesine, görüntülenebilmesine, erişilebilmesine imkân tanınmıştır. Kitap ayracının eklenmesi, metnin işaretlenebilmesi, not alınabilmesi gibi özelliklerle kitap sektörü çok ileri bir boyuta taşınmış ve taşınmaya da devam etmektedir (Önder, 2010: 33).

4. 2. 1. 2. Gazetelerin Yayınlanması

Gazetecilik; haberin toplanması, işlenmesi, yayıma hazırlanması, denetiminin yapılması, eleştirilmesi ile kamuoyunun oluşturulması, bireylerin

siyasal karar almaları konusunda ikna edilmesi, eğitim, eğlendirme, boş zamanın doldurulması ve reklam gibi işlevlere sahiptir. Haber merkezleri ve yazı işleri yönetiminde; ulusal ve uluslararası ülkelerde yer alan muhabirler güncel haberler toplamaktadırlar. Bunun yanında haber ajanslarından alınan haberler seçilip işlenerek gazetelerde yayımlanmaktadır.

Gazetelerin; doğruluk, güncellik, ilgi çekicilik, nitelikli anlatım ve yorumlama yapması, kamuoyuna önderlik etme, hitap edilen kitleye etki vb. özellikleri vardır. İçeriklerine göre (spor, siyaset, ekonomi,...), boyutlarına göre (normal, tabloid, yarım boy,...), yayın sıklığına göre (sabah, akşam haftalık,...) ve dağıtım alanlarına göre (yerel,bölgesel,ulusal,..) gruplandırılmaktadırlar (Önal, 2008: 290).

Dünyada bilinen ilk gazete M.Ö. 59 yılında Julius Ceaser'ın emriyle yayın hayatına girmiştir. Gerçek anlamda ilk gazete ise 17. yy. da Fransa'da basılmış ve oradan da bütün Avrupa'ya yayılmıştır (Çelik, 2013: 14-15).

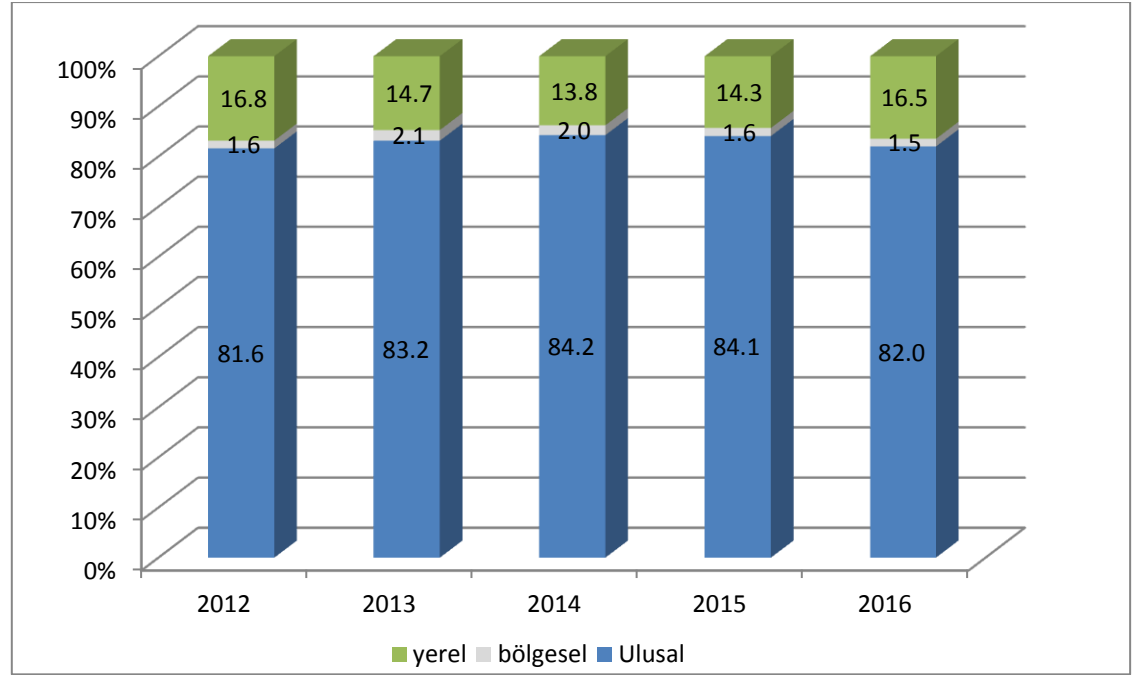
Matbaanın gelmesinden sonra Osmanlı döneminde gazetecilik faaliyetleri başlamıştır. İlk olarak bir Fransız gazetesinin basılması 1795 yılında gerçekleşmiş, ardından gelen yıllarda yine Fransız gazeteleri basılmış ve nihayetinde ilk Türk gazetesi 1831 yılında Takvim-i Vakayi halkla buluşmuştur. İlk fikir gazetesi Tercüman-ı Ahval 1860 yılında basılmış ve Türk basım tarihinin dönüm noktası olmuştur (MEGEP, 2008: 9-11).

Osmanlı 19. yy. sonralarına (İstibdat Dönemi'ne) doğru basına sansür uygulamış, kitaplar yakılmış ve gazeteler kapatılmıştır. 1. Meşrutiyetle beraber sansür kaldırılmıştır (Sönmez, 1999: 9-11). 1910 yılından itibaren 100'den fazla yerel gazete yayınlanmış, I. Dünya Savaşı'nda büyük kısmı kapatılmıştır. Kurtuluş Savaşı'ndan itibaren Milli Mücadele'yi destekleyen gazeteler yayınlanmıştır. Bu gazetelerin yayımlanması önemli bir gelişme olmasına rağmen çok büyük tirajlar yakalanamamıştır. 1950'li yıllarda yerel gazetelerin bir kısmı güçlenmiştir (Erdoğan, 2007: 33-36).

1980 yılından itibaren Türkiye'de gazetecilik, radyo-televizyon, internet vb. sektörlerle bütünleşip yapısal bir dönüşüme uğramıştır. Ancak patronların gazetecilik kökenli olmaması bu sektörü bozmaya başlamıştır. 2000'li yıllarda medyada holdingleşme gündeme gelmiş ve medya büyük bir endüstri şeklinde

karşımıza çıkmıştır (Sevginer, 2012: 21-22). İnternet kullanımının yaygın hale gelmesiyle ise alternatif medya olarak da bilinen, internet üzerinden yayın faaliyetini sürdüren ve haber yapan bir elektronik yayıncılık türü olan internet gazeteciliği doğmuştur. Geleneksel gazeteciliğin pabucunu dama atan internet gazeteciliğini artık birçok gazete, televizyon ve radyo kullanmaktadır (Çakır, 2007: 125-126).

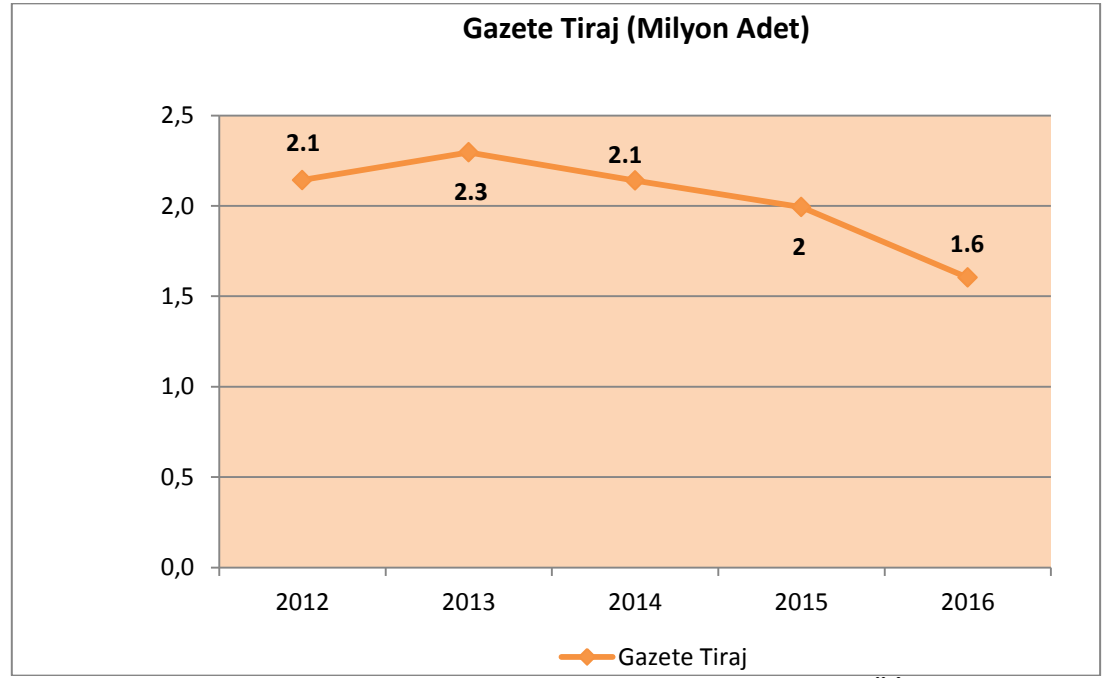
Aşağıdaki şekilde 2012-2016 arasındaki dönemdeki gazete tirajlarının ulusal, bölgesel ve yerel gazetelere göre dağılımları verilmiştir.

Şekil 12. Türkiye’de Gazete Tirajlarının (Ulusal, Bölgesel Ve Yerel) Yüzdelerle Dağılımları (TÜİK)

Buna göre gazete tirajları içinde en çok payı olan gazete görüldüğü gibi ulusal gazetelerdir. Ulusal gazetelerin payında 5 yıl içinde önemli bir değişiklik olmamış; %82-84 bandında seyretmiştir. Bölgesel gazetelerin sektör içinde payı yok denecek kadar azdır. Yerel gazetelerin de toplam gazeteler içindeki payı %14-16 civarındadır. Gazetecilik sektöründe, ulusal gazetelerin ezici bir üstünlüğü bulunmaktadır ve yıllar içinde bu durum değişmemiştir.

Şekil 13’de ise ulusal, bölgesel ve yerel gazetelerin toplam tiraj sayıları (aynı yıllar için) belirtilmiştir.

Şekil 13. Türkiye 2012-2016 Yılları Toplam Gazete Tirajları (TÜİK)

Şekil 13’ de gazete tirajlarının sadece 2013 yılında arttığını, diğer yıllarda sürekli düşüş eğiliminde olduğunu görüyoruz. İnternet gazeteciliğinin yaygın halde kullanılması bunun sebeplerinden biridir. En büyük düşüş ise 2016 yılında olmuştur. 2016 yılında gazete tirajlarında % 25 düşüş meydana gelmiştir.

4. 2. 1. 3. Dergi ve Süreli Yayınların Yayınlanması

Dergi, belirli aralıklarla yayımlanan, bir ya da birden çok ilgi alanına hitap eden haber, deneme, makale, araştırma, eleştiri ve inceleme vb. yazılardan oluşan, farklı edebi türlerin veya belli konuların derlendiği, çoğunlukla resimli, basılı bir yayındır.

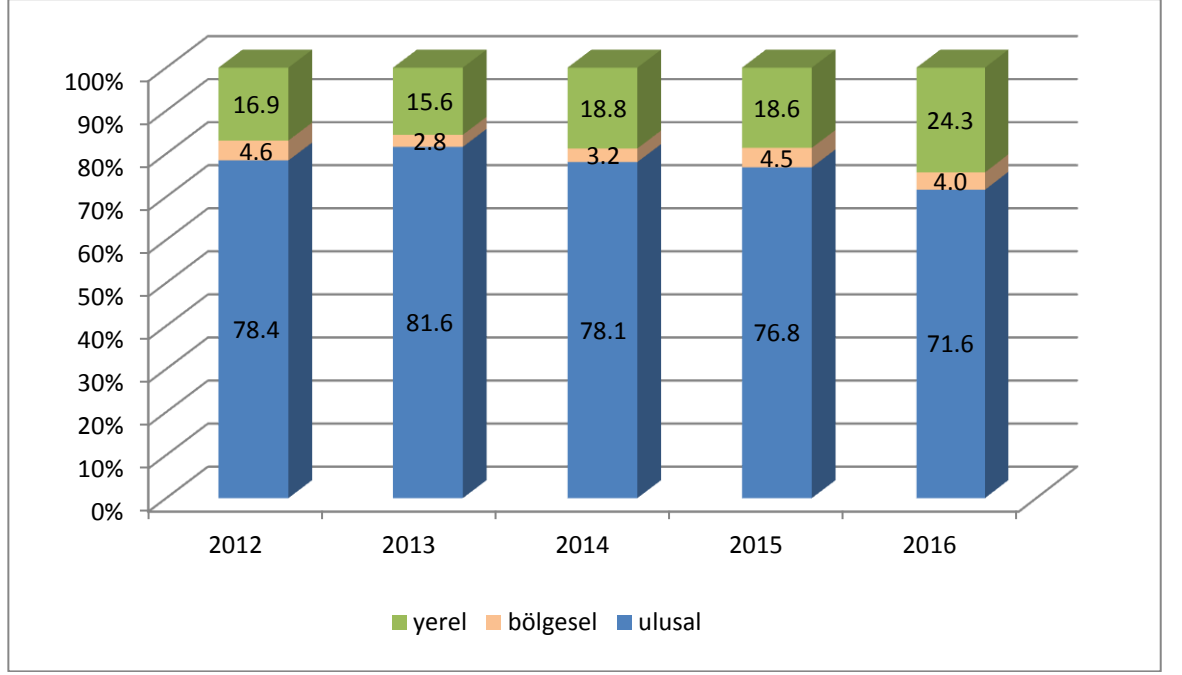
Bir yayının dergi olabilmesi için çeşitli özelliklere sahip olması gerekmektedir. Bir tanesi yukarıda bahsedildiği gibi; belirli bir sürede düzenli olarak yayınlanmasıdır. Bununla birlikte, okurlar tarafından talep edilmelidir. Para karşılığında alınması ve cilt halinde piyasaya sunulması ise diğer özelliklerdir (Yapar, 1999: 9-10).

Bir dergideki içerik, derginin yayımlanma amacına göre değişiklik göstermektedir. Örnek verilecek olursa, teknoloji dergilerinde yeni teknolojilerin tanıtımı ve bununla alakalı resim, yazı vb. görseller okuyucuya sunulmaktadır. Günümüzde bilim-teknoloji, tıp, sinema, eğitim, çocuk, ekonomi, magazin, moda, kültür, fikir, dini ilimler, siyaset, gezi, erkek, kadın ve edebiyat gibi çeşitli alanlarda dergiler yayımlanmaktadır (Akhundlu, 2014: 34).

Batı'daki ilk dergi 17. yüzyılda ortaya çıkmış, ülkemizdeki ilk dergi olan Vaka-i Tıbbiye ise matbaanın geç gelmesi sebebiyle 19. yüzyılda yayınlanmıştır. Bu yüzyılda resimli dergiler ve mizah dergileri de basılmıştır. Abdülhamit döneminde gazeteciliğin durgunlaşmasıyla birlikte halk, dergilere ilgi göstermiştir. Bu dönemdeki dergiler çoğunlukla sanatsal ve yazınsal içeriklidir ve dergi sayısı 50'yi bulmuştur.

20. yy. da Meşrutiyet ile birlikte gelen basın özgürlüğü fikir dergiciliğinin yaygınlaşmasına ve çok sesliliğin artmasına kısa bir süre de olsa vesile olmuştur. Hatta aynı dönemde magazin dergiciliği de gündeme gelmiştir. İslam dergilerinde de artış söz konusu olmuştur. Kurtuluş Savaşı dönemindeki dergilerde milli mücadele kavramını kendini göstermiştir (Gönenç: 64-66). Yazı devrimi sonucunda okumadaki güçlükler çözülmüş ve okuma-yazma oranı artmıştır. Edebi yazılar ve makalelerden oluşan bol resimli ve fotoğraflı dergiler büyük bir ilgi görmüştür. 1980'li dönemlerden itibaren teknik olanaklardan yeni yeni faydalanılmaya başlanmış, reklamcılık sektörü gelişmiş, daha ilgi çekici ve kaliteli dergiler üretilmiştir (Şenocak, 2014: 49). Bunun doğal sonucu olarak 1990'lı yıllara kadar dergi sayıları yaklaşık % 50 oranında artış göstermiştir. Son yıllarda ise süreli yayınlarda özellikle akademik dergilerde umut verici düzeyde gelişmeler yaşanmıştır (Tonta ve Al, 2007: 1-3). Bu durum hem toplumun sosyokültürel seviyesini arttırmış hem de yayıncılık sektörü bundan olumlu etkilenmiştir.

Şekil 14' de ise dergi tirajlarının 2012 ile 2016 arasındaki dönemin ulusal, bölgesel ve yerel gazetelere göre dağılımları verilmiştir:

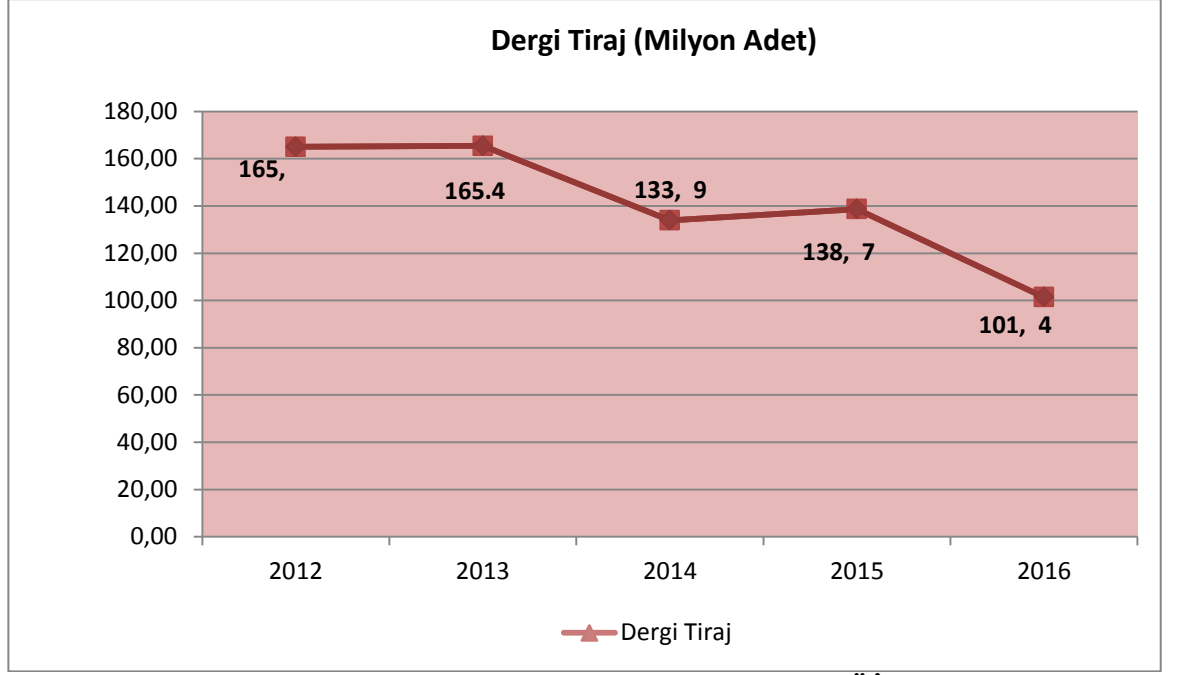

Şekil 14. Türkiye’de Dergi Tirajlarının (Ulusal, Bölgesel Ve Yerel) Yüzdelik Dağılımları (TÜİK)

Şekil 14’de görüldüğü gibi yine ulusal dergiler, dergicilik sektörünün büyük bir çoğunluğunu elinde tutmaktadır. Ancak bu defa 2013’ten 2016 yılına kadar toplam dergiler içindeki payı %10 düşmüştür. Bu esnada yerel derginin payı 2013’ten itibaren 2016 yılına kadar yaklaşık %9 artmıştır. Bölgesel dergiler, dergiler arasında etkisi en az olan ve değişikliğe neredeyse hiç uğramayan bir yapıya sahiptir.

Şekil 15’de görüldüğü gibi ulusal, bölgesel ve yerel dergilerin toplam tiraj sayıları (aynı yıllar için) belirtilmiştir:

Şekil 15. Türkiye 2012-2016 Yılları Toplam Dergi Tirajları (TÜİK)

Şekil 15’de görüldüğü gibi toplam dergi yayımında 2012’den 2013’e ve 2014’ten 2015’e geçişte ufak artışlar yaşanmışsa da kalan yıllarda tirajlar düşmüştür. Dergi yayımında 2012 yılından itibaren yaklaşık %40 oranında önemli bir azalma olmuştur. Dergi yayımında en önemli düşüşün olduğu yıl 2016 yılıdır. Dergi tirajlarında 2016 yılındaki düşüş oranı %27’dir.

4. 2. 2. Sinema Filmi, Video ve TV Programları Yapımcılığı, Ses Kaydı ve Müzik Yayımlama Faaliyetleri

Kültür istatistiklerinin alt dallarından birisi de sinema filmi, video ve TV programı faaliyetleridir. Tablo 7’de bu alt dalın hangi faaliyetlerden oluştuğu görülmektedir.

Tablo 7. Sinema Filmi, Video ve TV Programları Yapımcılığı, Ses Kaydı ve Müzik Yayımlama Faaliyetleri NACE 2 Kriterine Göre Sınıflandırılması

Bölüm	Grup	Sınıf	Tanım
Kısım J BİLGİ VE İLETİŞİM			
59			Sinema filmi, video ve televizyon programları yapımcılığı, ses kaydı ve müzik yayımlama faaliyetleri
	59.1		Sinema filmi, video ve televizyon programı faaliyetleri
		59.11	Sinema filmi, video ve televizyon programları yapım faaliyetleri
		59.12	Sinema filmi, video ve televizyon programları çekim sonrası faaliyetleri
		59.13	Sinema filmi, video ve televizyon programları dağıtım faaliyetleri
		59.14	Sinema filmi gösterim faaliyetleri
	59.2		Ses kaydı ve müzik yayıncılığı faaliyetleri

Kaynak: TÜİK NACE 2 Altılı Ekonomik Faaliyet Sınıflaması 2015

Sinema filmi, video ve televizyon programı faaliyetlerinin; yapım, çekim, dağıtım ve gösterim aşamalarından oluştuğu görülmektedir. Bunun yanında bu alt dal, ses kaydı ve müzik yayıncılığı faaliyetlerini de içine almaktadır.

Sinema

Sinema, herhangi bir hareketin belirli aralıklarla parçalayıp bölünmesi suretiyle bunların resim haline getirilmesi daha sonra da göstericiyle birlikte karanlık bir mekânda perdeye yansıtılarak hareketin tekrardan oluşturulması işidir. Filmin gösterimini sağlayan özel bir makine aracılığıyla görüntülerin beyaz perdeye yansıtıldığı yapı/salona verilen isimdir.

Sinema perdesi, anlatıyı sağlayan bir mekândır. Tespiti yapıldığı materyale bakılmadan, mekanik ya da elektronik vb. araçlarla görüntülenebilen, birbiriyle ilişkili, sesli ya da sessiz hareketli görüntülerin oluşturduğu dizidir. Aynı zamanda yedinci sanat olarak da bilinir (Köseoğlu, 2013: 15).

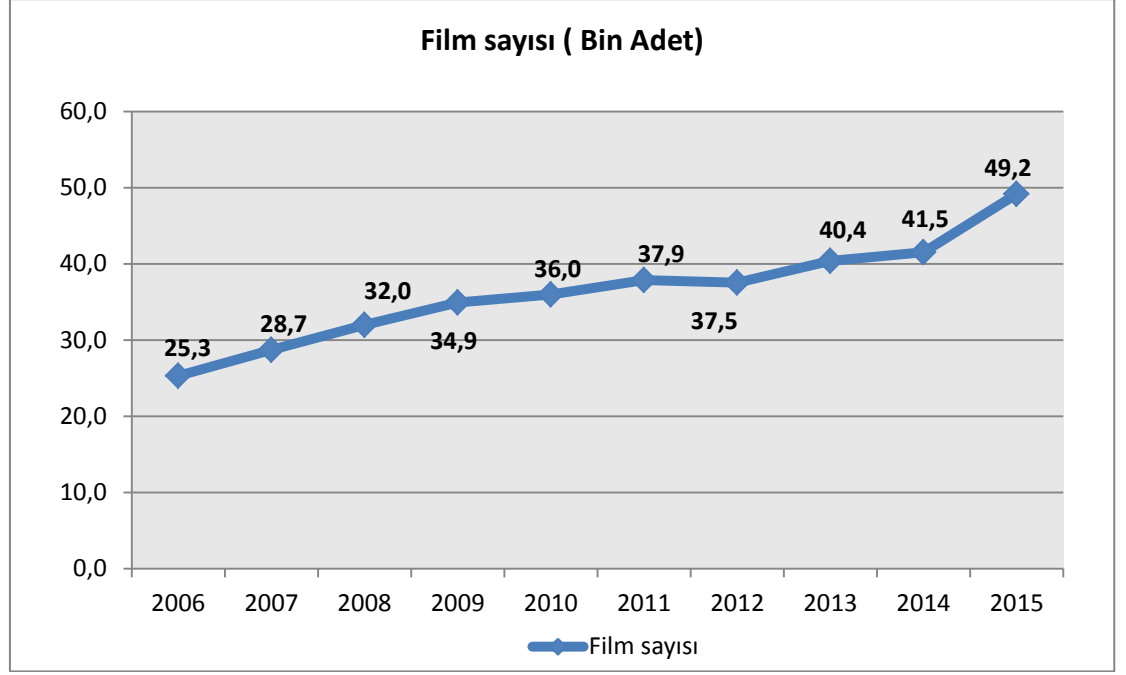
Türkiye’de sinemanın başlangıcı 19. yy.ın ikinci yarısına doğru saraylarda ve konaklarda başlamış daha sonra sirk ve tiyatrolarda devam etmiş yani halka yayılmıştır. İlk yerleşik sinema ise Beyoğlu’nda 1908 yılında kurulmuştur ve 1914 yılı ise Türk sinemasının başlangıç yılı kabul edilmektedir. 1945 yılına kadar film sektöründe önemli bir gelişme yaşanmamıştır. Yeşilçam’ın mekânsal anlamda yoğunlaşması da aynı döneme denk gelmektedir. 1950’den 1960’a kadar

olan geçen on sene sinemanın hareketlendiği ve film sayısının giderek arttığı “sinemacılar donemi” olarak bilinmektedir. Sinema salonları artmasına rağmen hala yeterli düzeyde değildir. Terorun hakim olduğu 1970’li yıllarda ise Turk sinemasındaki bunalım, cinsel içerikli filmlerle atlatılmaya çalışılmıştır. 1980’li yıllar video sektorunun başladığı ancak gelişemediği, renkli TV’ye geçişin ve kanal sayısında artışın olduğu, bu sektördeki çalışan meslek grubundaki sayının arttığı, yazlık sinemaların kapandığı bir donemdir. 1990 doneminde dunyadaki siyasi olaylar, kulture yabancılaşma, ABD film şirketlerinin faaliyete geçmeleriyle beraber sinemada bunalım donemi başlamıştır. Bununla birlikte dunya sinemasında ismimizi duyurduğumuz ve sinema sektorunun bugunku halini almaya başladığı onemli bir donemdir (Tore, 2010: 3-5).

Film endustresine; filmin sinemaya gidilerek perdede ya da TV ekranında seyredilmesi, filmin kayıt edilmesi, yapılması ile gosterim araçlarının maddi boyutu, ihracı yapılan orgutlenme biçimi ve finansmanı girmektedir. Bilindiği uzere en buyuk film pazarı da Hollywood’a ait olup dunya pazarlarını elinde tutmaktadır. retimden dağıtıma kadar profesyonel ve zel bir iş bolumune sahip, halkla ilişkiler konusunda gelişmiş, geniş bir satış arkı olması gibi zellikleri bunda etkilidir (Erdoğan: 25).

En geçen sanat dalı olan sinema; edebiyat, plastik sanatlar, resim, dans, muzik, tiyatro ve mimari gibi birçok sanat dalıyla da ilişki kurmaktadır. Sinema yapılabilmesi için birçok ekipman ve olanaklar kullanılması gerektiğinden teknolojik gelişmeler bu sektoru yakından etkileyecektir (Sevimli, 2015: 99).

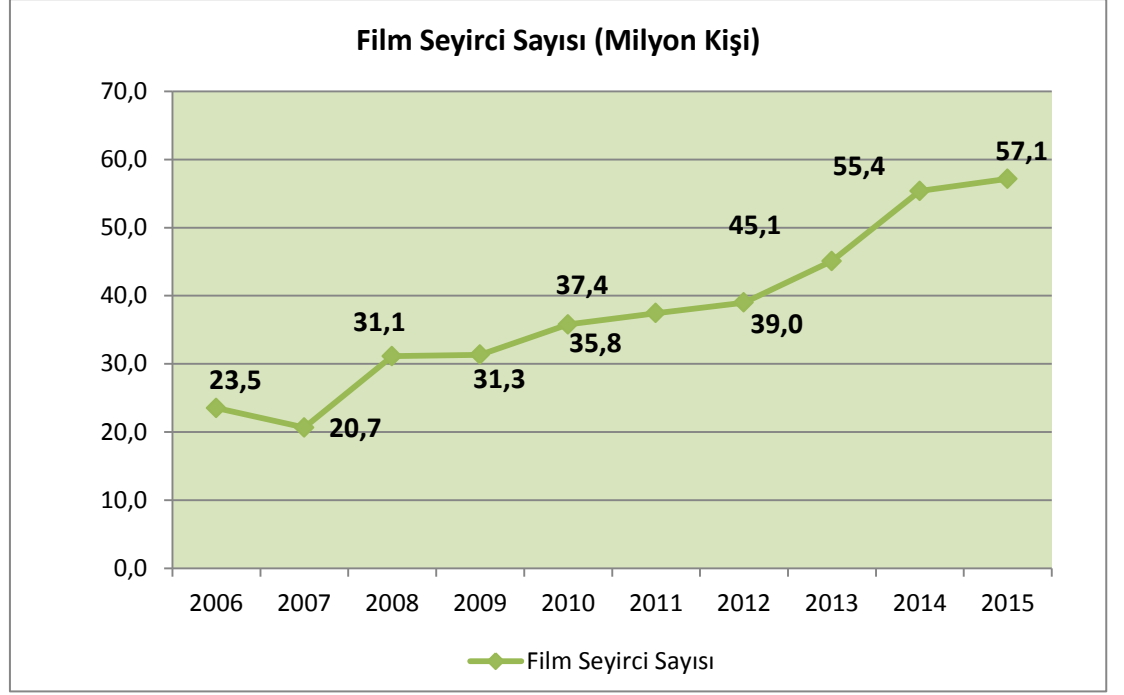
şekil 16’da Turkiye’de gosterime giren film sayısının yıllara gore değişimini gostermektedir.

Şekil 16. Türkiye’de 2006-2015 Yılları Arasındaki Toplam Film Sayısı (TÜİK)

2006-2015 arasındaki 10 yıllık dönemde gösterime giren film sayısı yaklaşık 2 kat artmıştır. Ayrıca gösterime giren film sayısı, 2012 yılındaki %1’lik düşüşü saymazsak sürekli olarak artmıştır. En çok artışın olduğu yıl ise 2015 yılıdır; film sayısı %18.38 artmıştır. Bu durum sektörün giderek büyüyen bir piyasa haline geldiğini açıkça ortaya koymaktadır.

Şekil 17’de ise 2006-2015 arasındaki 10 yıllık dönemde film seyirci sayısının durumu görülmektedir.

Şekil 17. Türkiye’de 2006-2015 Yılları Arasındaki Toplam Film Seyirci Sayısı (TÜİK)

Şekil 16 ve Şekil 17 karşılaştırıldığında gösterime giren film sayısı ile seyirci sayısının doğru orantılı olduğunu görmekteyiz. Yani film sayısı arttıkça beklendiği gibi seyirci sayısı da artmıştır. 2013-2014 sezonundaki %22,9 oranındaki artış 10 yıl içindeki en iyi artıştır.

Grafikteki tek istisna 2007 yılıdır. Bu dönemde seyirci sayısı %12 oranında düşmüştür. Ancak 2007’den 2015 yılına kadar yaklaşık 3 katına çıkan seyirci sayısı, ülkemizde hem film izleme kültürünün daha da arttığının hem de kaliteli ve güzel filmler çekildiğinin göstergesidir.

4. 2. 3. Yaratıcı Sanatlar, Gösteri Sanatları ve Eğlence Faaliyetleri

Gösteri sanatlarının diğer adı sahne/performans sanatları olarak bilinmektedir. Sahne/gösteri sanatları; sahnede ya da sahne denebilecek bir mekân üzerinde canlı olarak izleyicinin önünde sergilenen dans, tiyatro, opera-bale vb. performansların tümüne verilen isimdir. Günümüz sahne/gösteri sanatları sektöründe müzisyen, dansçı ve oyuncu olarak birçok dalda sanatçı istihdam

edilmektedir. Bunun yanında yazar, kostüm-sahne üreticisi, yönetmen, tasarım, prodüksiyon ve ses-ışık teknisyeni gibi meslek gruplarında çalışanlar bulunmaktadır (Gürel, 2016: 3).

Yaratıcı sanatlar gösteri sanatları ve eğlence faaliyetleri tek bir grubun dört sınıfından oluşmakta ve Tablo 8’de bunların neler olduğu gösterilmektedir.

Tablo 8. Yaratıcı Sanatlar, Gösteri Sanatları ve Eğlence Faaliyetlerinin NACE 2 Kriterine Göre Sınıflandırılması

Bölüm	Grup	Sınıf	Tanım
Kısım R KÜLTÜR, SANAT, EĞLENCE DİNLENCE VE SPOR			
90			Yaratıcı sanatlar, gösteri sanatları ve eğlence faaliyetleri
	90.0		Yaratıcı sanatlar, Gösteri Sanatları ve Eğlence Faaliyetleri
		90.01	Gösteri sanatları
		90.02	Gösteri sanatlarını destekleyici faaliyetler
		90.03	Sanatsal yaratıcılık faaliyetleri
		90.04	Sanat tesislerinin işletilmesi

Kaynak: TÜİK NACE 2 Altılı Ekonomik Faaliyet Sınıflaması 2015

Yaratıcı sanatlar gösteri sanatları ve eğlence faaliyetleri ayrıca kültür, sanat, eğlence ve spor biriminin bir bölümüdür.

Sahne sanatları, iletişimin estetize edildiği en önemli alanlardan biridir. İzlenimi güçlü kılan etkenlerden biri olarak, seyirci ile sanat yapan kişi arasında güçlü bağ oluşturan önemli bir olgudur (Aşkar, 2011: 2).

Sahne sanatları iletişimi estetik hale getiren en önemli dallardan birisidir. İzlenimin güçlü olması seyirciyle sanat arasındaki güçlü bir bağın oluşmasını sağlayacaktır.

Türkiye’de gösteri sanatları opera-bale ve tiyatro olmak üzere iki alt başlıkta incelenmiştir.

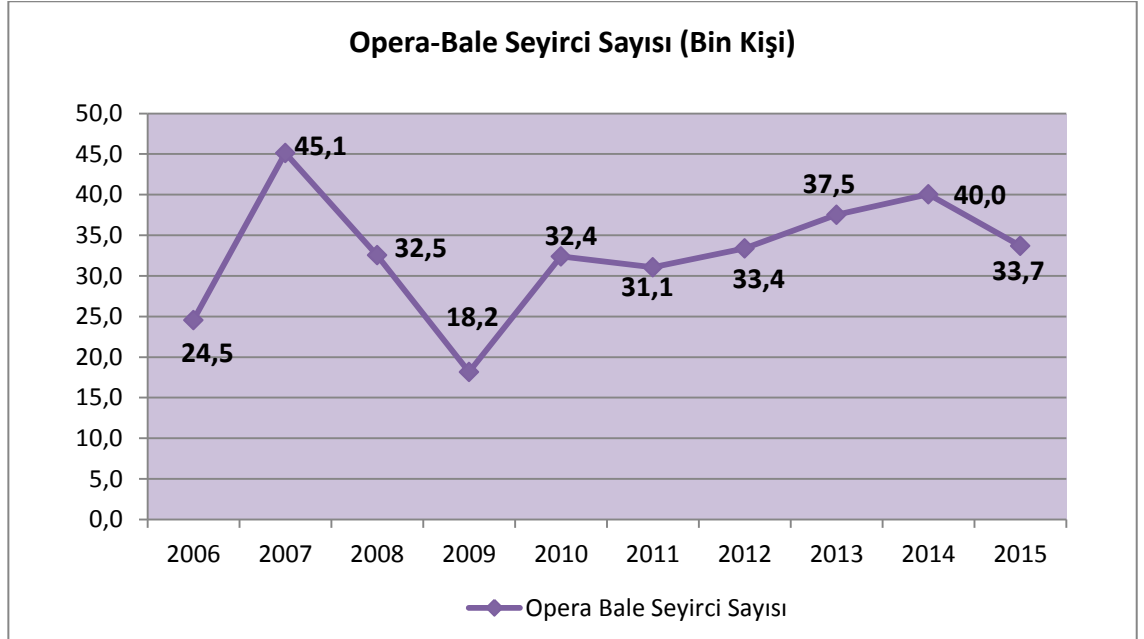
Türkiye’de Opera-Bale

Opera, köken olarak Latince “opus” kelimesinden gelen İtalyanca bir sözcüktür. Tanım olarak sözlerinin tamamı ya da büyük bir kısmı şarkı şeklinde söylenen, müziğe uyarlanmış, korolu, sololu ve orkestralı sahne sanatıdır. Ahmet Say’ın müzik sözlüğündeki opera tanımı ise temelinde tiyatro ve müzik olan; şarkı, şiir, dekor, dans, resim, kostüm, mimarlık, oyunculuk ile şan gibi sanat dalları bulunan ve bunların kaynaşması sonucu meydana gelen bileşimdir (Ayan, 2009: 2).

Türklerin opera sanatıyla tanışması Osmanlı Dönemi'nde gerçekleşmiştir. O dönemde Avrupa'ya giden elçiler geri döndüklerinde yazmış oldukları sefaretnamelerde opera sanatından bahsetmişlerdir. Bu şekilde opera merak uyandırmış ve ilk olarak III. Selim zamanında Topkapı Sarayı'nda 1797 tarihinde yabancı bir topluluk karşısında icra edilmiştir. 18. ve 19. yüzyıllardaki sefaretnamelerde yine opera sanatından bahsedilmiştir. İstanbul'da inşa edilen tiyatro binalarında pek çok opera temsili yapılmış ve İtalya'daki opera sanatından yararlanılarak sanatın beşiği kabul edilen İtalyan hocalar örnek alınmıştır (Ertekin, 2007: 1).

Geniş müzik bilgisi olan İtalyan gezgini Pietro Della Vale, İstanbul'da 1614 yılında Venedik elçisinin konağında, Türklerin dans ve benzeri gösterilere katıldığını yazmıştır.

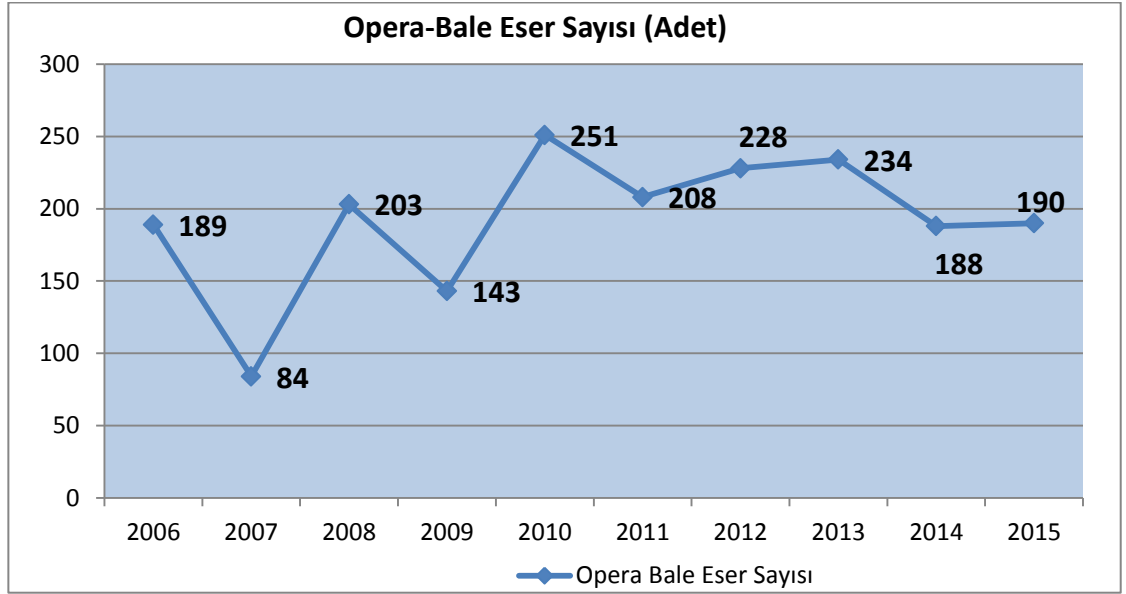
Bale tarihinde ise ilk temsilin İstanbul'da yapılmış olması çok doğaldır. 1524 yılında azınlıklar, Türk dostlarıyla beraber I.Francois'in (Fransız Kralı) İtalya'da yenilgiye uğramasını bale gösterisiyle kutlamışlardır. 17. yy. da Türkler Batı'daki birçok sahne sanatıyla tanışma fırsatı edinmişlerdir. Engin bir müzik bilgisine sahip olan İtalyan gezgin Pietro Della Vale, Türklerin 1614 tarihinde Venedik Elçisi Konağı'nda dans vb. gösterilere katılım gösterdiklerini yazmıştır (Ayvazoğlu, 2015: 256).

Şekil 18. Türkiye'deki Opera ve Bale Seyirci Sayısı (2006-2015)

Kaynak: TÜİK

Şekil 18’de görüldüğü gibi ülkemizde son on yıl içinde opera, bale seyirci sayısının en fazla olduğu yıl 2007 yılı olmuştur. Opera-bale seyirci sayısının en az olduğu yıl ise 2009 yılıdır. 2009 yılında seyirci sayısı bir önceki yıla göre yarı yarıya azalmıştır. Bu veriler göstermektedir ki opera-bale sektörü de 2008 yılının son çeyreğinde etkisini hissettiren *Mortgage* krizden etkilenmiştir. 2009 yılı sonrasında sektörde büyük bir dalgalanma meydana gelmemiştir.

Şekil 19. Türkiye’deki Opera ve Bale Eser Sayısı (2006-2015)

Kaynak: TÜİK

Şekil 20’de ise son 10 yılın opera-bale eser sayıları görülmektedir. Opera-bale seyirci sayılarına ters bir şekilde opera-bale eser sayılarının en düşük olduğu yıl 2007’dir. Ertesi yıl eser sayısı 2,5 kat artarak 203 olmuştur. Bunda 2007 yılında seyirci sayısındaki artışın etkisi olduğu düşünülebilir. 10 yıl içerisinde en yüksek eser sayısının olduğu yıl 2010’dur. Bu yıldan sonra da seyirci sayısında olduğu gibi büyük bir dalgalanma olmamış aynı seyirde devam etmiştir.

Türkiye’de Tiyatro

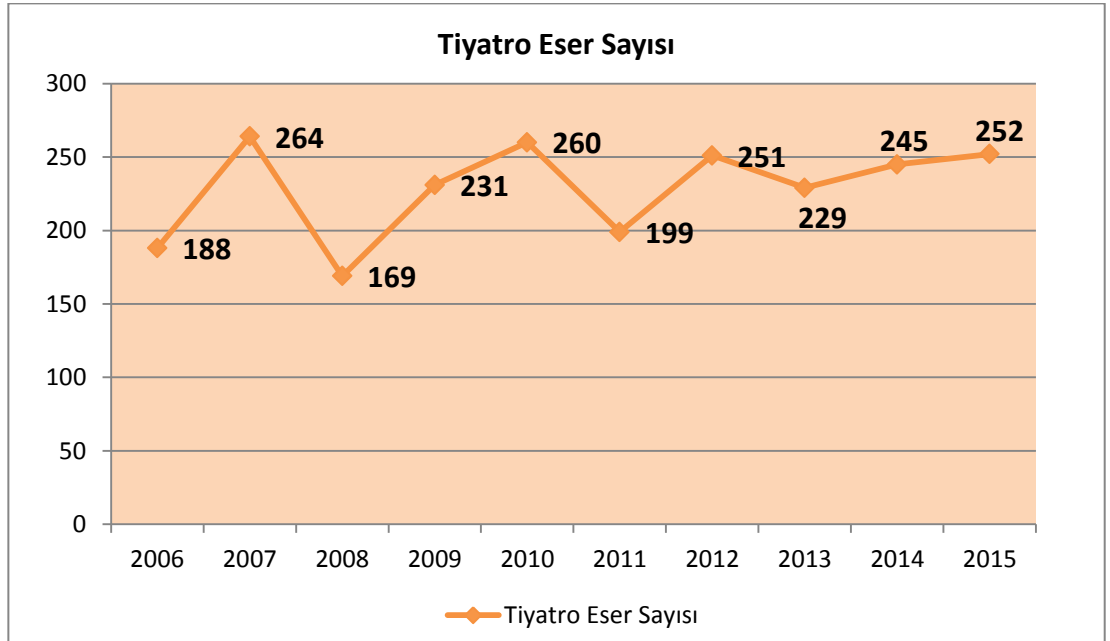
Tiyatro, sahne kabul edilen bir platform üzerinde, yazar piyesinin, suflör eşliğinde kendine has bir dekor ve rollerine uygun kostüm ve makyajı taşıyan oyuncular tarafından sergilendiği bir gösteri sanatıdır (Baltacıoğlu, 1941: 14).

Türk tiyatro sanatının kültürel ve toplumsal düzeyde incelenme çabası, Türklerin Anadolu topraklarına yerleşmesinden önceki dramatik sayılmayan oyunlarından günümüzdeki çağdaş tiyatroya kadar uzanmaktadır (Duman ve Cici, 2011: 19-20).

Türkler kültür medeniyetlerinin bir arada olduğu, köklü bir soy taşıyan, İslamiyet'in gelmesiyle birlikte yeni dil ve kültür öğelerini bünyesinde barındıran, dünya siyaset tarihinde büyük imparatorlukları kuran ve yıkan, Batıyla etkileşim halinde olan bir topluluktur. Tüm bu özelliklerle birlikte Türk medeniyet tarihinde sayılamayacak kadar çok tiyatro eseri yazılmış ve sahne/gösteri sanatlarında yerini almıştır.

Tarihsel açıdan bu şekilde olan tiyatroların Türkiye'deki yurtiçi sahneler, yurtiçi ve yurtdışı turneler festivaller, kent içi etkinlikler olmak üzere toplam tiyatro hâsılatı 2014 yılı için 7.259.428 TL'dir (Devlet Tiyatroları Faaliyet Raporu, 2014: 49).

Şekil 20. Türkiye'deki Tiyatro Eser Sayısı (2006-2015)

Kaynak: TÜİK ve Devlet Tiyatroları Genel Müdürlüğü Faaliyet Raporu

Şekil 20'de ülkemizde 2006-2015 yılları arasında icra edilen tiyatro eser sayıları görülmektedir. Opera-bale eser sayısının en düşük olduğu yıl olan 2007'de tiyatro eser sayısı en yüksek düzeydedir. Demek ki 2007 yılında gösteri

sanatlarından tiyatroya ağırlık verilmiştir. 2009 yılından sonra ülkemizde icra edilen tiyatro eser sayısında önemli bir dalgalanma olmamıştır.

4. 2. 4. Kütüphaneler, Arşivler, Müzeler ve Diğer Kültürel Hizmetler

Son kültür ekonomisi alt birimi; kütüphaneler, arşivler, müzeler ve diğer kültürel faaliyetlerdir (Tablo 9). Tabloda görüldüğü üzere kütüphaneler, arşivler, müzeler ve diğer kültürel hizmetler çok çeşitli sektörleri kapsamaktadır.

Tablo 9. Kütüphaneler, Arşivler, Müzeler ve Diğer Kültürel Hizmetler NACE 2 Kriterine Göre Sınıflandırılması

Bölüm	Grup	Sınıf	Tanım
Kısım R KÜLTÜR, SANAT, EĞLENCE DİNLENCE VE SPOR			
91			Kütüphaneler, arşivler, müzeler ve diğer kültürel faaliyetler
		91.01	Kütüphaneler ve arşivlerin faaliyetleri
		91.02	Müzelerin faaliyetleri
		91.03	Tarihi alanlar ve yapılar ile benzeri turistik yerlerin işletilmesi
		91.04	Botanik bahçeleri, hayvanat bahçeleri ve tabiatı koruma alanlarıyla ilgili faaliyetler

Kaynak: TÜİK NACE 2 Altılı Ekonomik Faaliyet Sınıflaması 2015

Kütüphaneler

Kütüphane bilimi; basılı ve yazılı haldeki kayıtları tanımak, toplamak, örgütlemek ve kullanımını sağlamak gibi bilgi ve becerilere sahip olmaktır. Diğer bir tanıma göre kitabın tarihsel gelişiminin incelenmesi, kitap vb. belgelerin kütüphanelerde yararlanılabilir şekilde korunması, bilimsel araştırma ve danışma faaliyetlerinde yardımcı araçların kullanımının gösterilmesi, kitap ve kütüphanelerin okuyucuya olan etkilerinin araştırılması gibi özellikleri bulunan bir bilimdir (Dilek, 1991: 22-23).

Ülkemizde üniversite ve diğer kurum ve kuruluşların kütüphaneleri bulunmakla beraber sayıca kıyaslanamayacak derecede üstün olan ve üzerinde en çok çalışma yapılan halk kütüphaneleri de bulunmaktadır.

Halk kütüphaneleri, bulunduğu yöredeki kalkınmayı sağlamak amacıyla hizmet vermiş olduğu toplumdaki bilgi ihtiyacını karşılayan ve yerel nitelikli toplumsal kuruluşlardır (Faydalıoğlu ve Yılmaz, 2007: 414).

Tarihi geçmişe bakılacak olursa devlet adamları, din ve eğitim kurumları, zengin bireyler kütüphane açmışlardır. İlk halka açık kütüphanenin M.Ö. 39 yılında Roma sınırlarında kurulduğu bilinmektedir. Çağdaş anlamdaki halk kütüphaneleri ise 1850’de yani Sanayi Devrimi’nden sonra kurulmuştur. Rönesans-Reform-Hümanizm-Aydınlanma gibi süreçlerden geçen halk kütüphaneciliği günümüzdeki şeklini almıştır (Salur, 2006: 12).

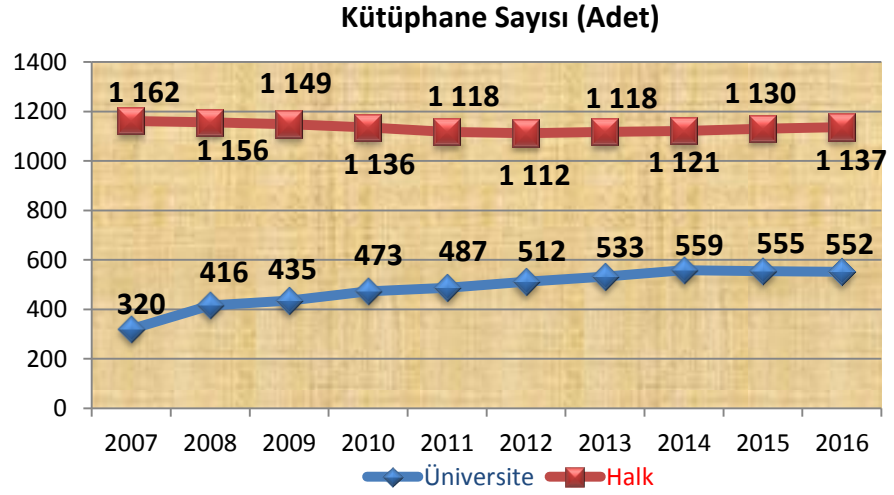
Türkiye’de halk kütüphanelerinin geçmişi Osmanlı’ya dayanmakla birlikte ilk hareketlenmeler Tevhid-i Tedrisat Kanunu’ndan sonra olmuştur. Kütüphaneler devletin koruyuculuğuna alınmıştır. Harf devrimiyle birlikte kütüphaneler, eğitim seferberliği sağlayan ve çağdaş hizmet üreten kurumlar olmuştur. Cumhuriyet’ten sonra kurulan halkevi kütüphaneleri, halk kütüphanelerinin temel amaçlarını yürütmüş saygın kütüphanelerdi. Ancak iktidar değişikliğiyle birlikte kapatılmışlardır. 1961 yılında halk kütüphaneleriyle genel kütüphaneler arasında ayırım meydana gelmiştir. Aynı dönemde kalkınma planı olgusunun içine dâhil edilmiştir. 1974 yılında Kültür ve Turizm Bakanlığı’na bağlanmıştır. 1980’den sonra kütüphane standartları halk kütüphanelerine girmiştir (Demircioğlu, 2007: 94-95).

2000’li yıllarda Türkiye’nin bilgi toplumu olabilmesi yolunda kütüphane kurumunu etkileyecek eylem planları yapılmıştır. İlk olarak 2002 yılında “e-Türkiye Girişimi Eylem Planı” yapılmış, 2005 yılında “e-Dönüşüm Türkiye Projesi 2005 Eylem Planı” ve “Bilgi Toplumu Stratejisi 2006-2010” yapılmıştır (Yılmaz,2010;273). Son olarak 2013 yılında “Kütüphan-e Türkiye” projesiyle; bilgi ve iletişim altyapısının sağlanması, kütüphane kullanıcıları ve çalışanlarının internet, bilgisayar ve bilgi okuryazarlığı vb. konularda gelişim göstermesi amaçlanmıştır (Al ve Soydal, 2014: 289).

Türkiye’nin 2023 hedeflerinden biri dünya sıralamasında gelişmiş ilk 10 ülke arasına girmektir. Bu durumda bütün alanlar gibi kütüphanecilik alanında da yapısal değişimlerin yapılması; bilgiye erişim açısından uygun imkânlarla sahip

olunması ve halkın kütüphanelerden Batılılar gibi eşit düzeyde yararlanabileceği şekilde politikalar üretilmesi gerekmektedir (Aslan, 2009: 192).

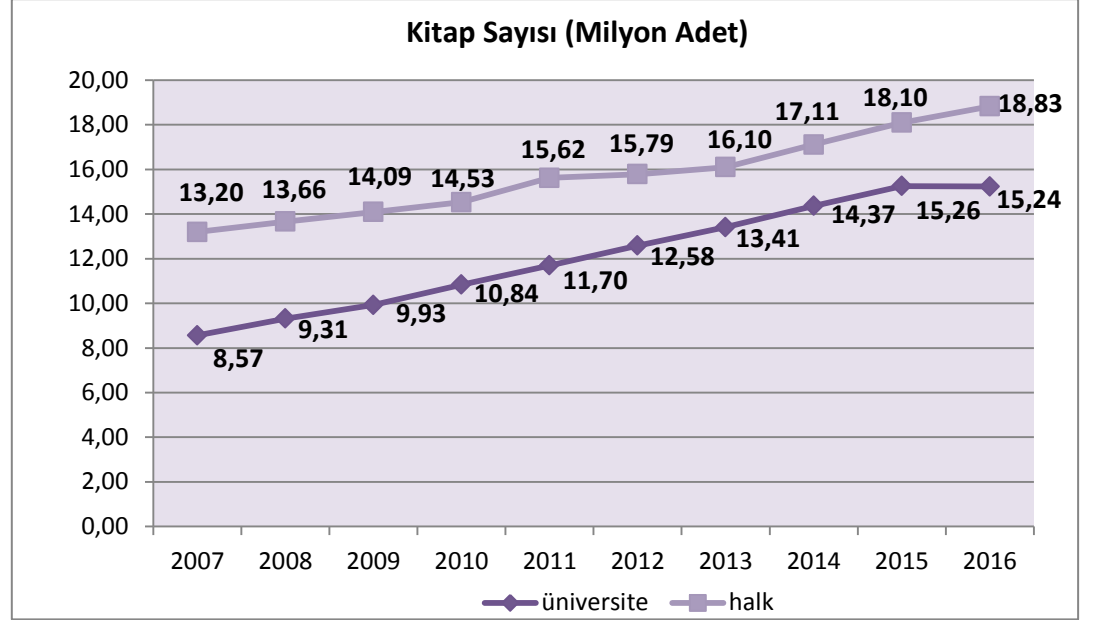
Aşağıdaki şekilde halk ve üniversite kütüphaneleri sayısının 10 yıl içindeki değişimi görülmektedir:

Şekil 21. Türkiye’de 2007-2016 Yılları Arasındaki Kütüphane Sayıları (TÜİK)

Bu grafiğin geneline bakıldığında ülkemizdeki kütüphane sayıları giderek artmaktadır. Halk kütüphanesi sayısında önemli bir dalgalanma olmamış ancak ilk yıla göre 25 kütüphane kapanmıştır. Üniversite kütüphanelerinde ise 10 yıl boyunca yaklaşık 2 kat artış meydana gelmiştir. Bunda en önemli sebep; son yıllarda gerek devlet üniversiteleri gerekse özel üniversitelerdeki artıştır.

Aşağıdaki grafikte halk kütüphaneleri ve üniversite kütüphanelerindeki kitap sayıları milyon cinsinden verilmiştir:

Şekil 22. Türkiye’de 2017-2016 Yılları Arasındaki Halk ve Üniversite Kütüphanelerindeki Kitap Sayıları (Milyon)

Kaynak: TÜİK

Hem üniversite kütüphanelerinde hem de halk kütüphanelerinde kitap sayısı artmıştır. Üniversite kitap sayısında artış olması şaşırtıcı değildir, çünkü üniversite kütüphanelerinin sayısında da artış vardır. Üniversite kütüphanelerindeki kitap sayısında 2016 yılı itibariyle bir azalma söz konusudur. Yine de halk kütüphanelerine yaklaşacak derecede kitap sayısı vardır.

Halk kütüphaneleriyle ilgili umut verici durum ise (sayılarının azalmasına rağmen) 10 yıl boyunca kitap sayısının devamlı olarak artmasıdır.

Müzeler

Müze, kültürel değerleri olan bir bütünün çeşitli araçlar ile korunması, incelenmesi, değerlendirilmesi, en önemlisi de halkın eğitim ve estetik beğenisinin yükseltilmesi gibi amaçlar taşıyan, tarih, bilim, sanat, sağlık ve teknoloji dallarında koleksiyonları bulunan kamu yararına devamlı olarak çalışan kurumlardır. Müzeler geçici sergiler yapmayı amaçlamaz; halka açıktırlar ve kar amacı gütmeyizler (Dirim, 2010: 3).

Köken olarak eski Yunanca’da “Museon” kelimesinden gelmektedir. Musa’ların (ilham perileri) yaşadığı ev anlamına gelmektedir. Bilinen ilk müze

M.Ö. 4. yy. da kurulan İskenderiye Müzesi'dir (Çınar, 2009: 5). Günümüz anlayışına en uygun müzenin Romalılar Dönemi'nde olduğu kabul edilmektedir. Kral, imparator gibi ileri gelenlerin yaptığı koleksiyonlar müzeciliği geliştirmiştir. 15. yy. da ise İngiltere'de koleksiyon anlamında ilk halk müzesi açılmıştır (Çelik, 2012: 6).

Osmanlı döneminde 16. yy.dan itibaren gelişmeye başlayan müzecilik, modern anlamda 19. yy.da kendini göstermeye başlamıştır. Müzeler, devlet idaresi içine alınmaya başlamış ve arkeoloji müzelerinin temeli atılmıştır. Ardından Müze Müdürlüğü kurulmuştur (Özkasım ve Ögel, 2005: 98). 1874 yılındaki Müzecilik Kanunu müzeciliğin ilk belgesi olma özelliğini taşımaktadır. Kazılar ve müzecilik bu kanuna göre yapılmıştır. İlk müzeci Osman Hamdi Bey'in kurduğu ilk müze ise İstanbul Arkeoloji Müzesi'dir.

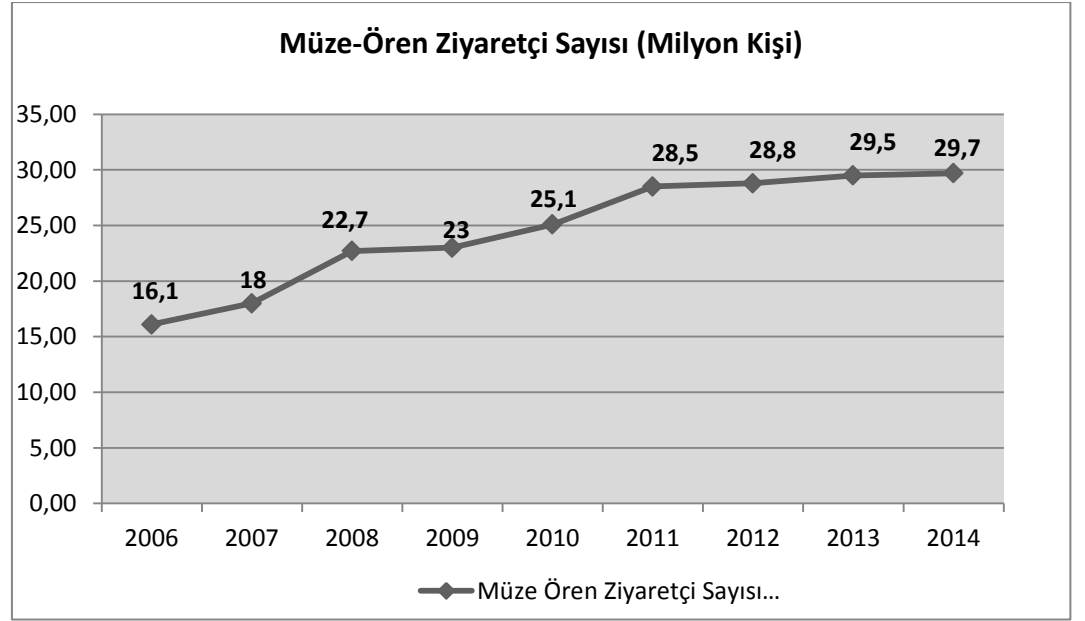
Cumhuriyet Dönemi'nde; Diyarbakır'da eski eserler müzesinin kurulması, Türkiye'deki müzelerin katalog listelerinin çıkartılması, İstanbul'daki müzelerdeki eserlerin tasnif edilmesi için Almanya'dan hoca getirilmesi gibi çalışmalar yapılmıştır. Müzeciliğin geliştirilmesi amacıyla yabancı ülkeye öğrenci gönderilmiştir. 1980'li yıllarda özel müzecilik konusunda yatırım ve yasal düzenlemeler yapılmıştır. 1990'lı yıllarda ziyaretçilerle etkili iletişim yapılabilmesi yorumlayıcı tiyatro (izleyenleri oyun içerisine davet etmek) ile mümkün olmuştur (Çınar, 2016: 20-21). 2000'li yıllarda ise sanal müzecilik ön plana çıkmıştır. Dünya genelinde erişilmesi için fiziksel manada gereksinim duyulmayan mekânlar olarak tanımlanmaktadır. Müzenin koleksiyonuyla birlikte sayısal verileri de sunulmaktadır. İnternet ve bilgisayar kullanımının artması müzelerin bu uygulamalardan yararlanmasına sebep olmuştur. Tarihsel ve kültürel iç-dış mekânlar yeniden keşfedilebilir hale gelmiştir (Boyras, 2011: 3). 2008 yılında ülkemizde Müze-Kart uygulamasının başlaması ile müze ve ören yerlerine ücretsiz giriş imkânı sağlanmış ve özel müzelerde fiyat indirimi sağlanarak satış tutundurma anlayışı yakalanmaya çalışılmıştır. Bu şekilde müzelerin teşvik edilmesi konusunda büyük bir adım atılmıştır (Ekincek, 2015: 13).

Geçmişten günümüze ışık tutan müzeler; hem arşivleri aracılığıyla koleksiyonlar ve sanatçılar açısından ilgi çekerek bilgi aktarımını sağlamakta, hem de ziyaretçilerin yaratıcılık, hayal ve düşünsel karşılaştırma yetisini

geliştirmektedir. Günümüzde eğitim programlarıyla halkın eğitilmesi, sözlü ve rehberli gezilerle mümkün olmuştur. Yani toplama, biriktirme, sergileme amaçlı müzeler eğitim amacına yönelmiş, insanları düşünmeye, anlamaya ve yorumlamaya yöneltmiştir (Karabıyık, 2007: 24).

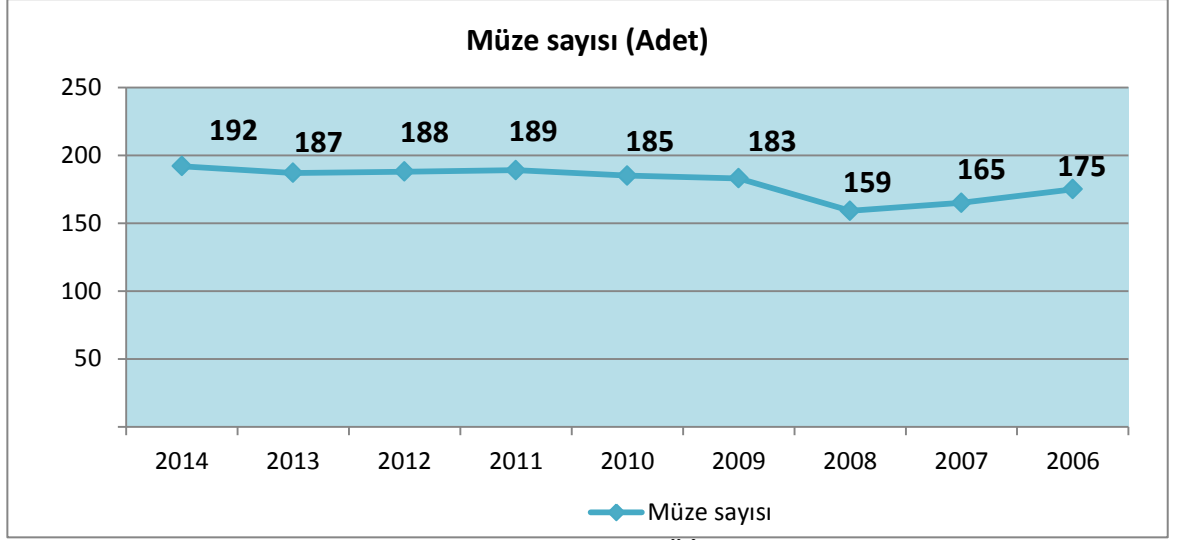
Şekil 23 ve 24’de 2006 ile 2014 yılları arasında müze ziyaretçi sayısı ve müze sayısı görülmektedir.

İlk olarak müze ziyaretçi sayısı incelendiğinde Şekil 24’de görüldüğü gibi bu 9 yıllık süreçte devamlı olarak artış göstermiştir.

Şekil 23. 2006-2014 Türkiye’deki Müze-Ören Ziyaretçi Sayısı (TÜİK)

Müze ziyaretçi sayısında en fazla artışın olduğu yıl 2008’dir. Ziyaretçi sayısı yaklaşık olarak 4,5 milyon kişi artmıştır. Bunda Müze-Kart uygulamasının olumlu etkisi olduğu söylenebilir. Ayrıca ziyaretçi sayısı 2006’dan bu yana yaklaşık 2 katı kadar artmıştır. Şekil 24’de ise müze sayılarının 2006-2014 dönemi içindeki değişimi incelenmiştir.

Şekil 24. 2006-2014 Türkiye'deki Müze Sayısı (TÜİK)

2006-2014 yılları arasında müze sayılarında önemli bir dalgalanma söz konusu olmamıştır. Ancak Şekil 24'de dikkati çeken önemli bir husus 2006'dan 2008'e kadar müze sayısının azalmış olmasıdır. En fazla artışın olduğu yıl ise 2009 yılıdır, bu yılda %15,1 oranında artış meydana gelmiştir.

5. EKONOMETRİK ANALİZ

5. 1. Literatür

Kültür ekonomisi, dünya literatüründe yeni bir kavram olduğundan bu konudaki çalışmalar daha çok yakın tarihlerde yapılmıştır.

Richard Florida 2002 yılında yapmış olduğu çalışmasında Yaratıcı ve Kültür Sektörü yoğunlaşmasının bir göstergesi olarak kabul ettiği bohem sınıfın varlığı ile beşeri sermaye, ileri teknoloji endüstrisi yoğunlaşması ve kalkınma arasında pozitif ve anlamlı bir ilişki tespit etmiştir.

2004 yılında Marini tarafından 25 ülke için yapılan 1960-1989 yıllarının baz alındığı çalışmada; ilkokul mezunları sayısı, ortaokul mezunları sayısı, yatırımlar/GSYİH ve kültür değişkenleri (kültür indeksi, değiştirilmiş kültürel indeksi) ile kişi başına düşen gelir ve kişi başına GSYİH değişkenleri kullanılmıştır. Kurulan modellerin birinde kültür indeksinin 1 puanlık artışı kişi başına geliri 1.88 puan arttırmakta, diğer bir modelde ise değiştirilmiş kültür indeksinin 1 puan artışı kişi başı geliri 2.07 puan arttırmaktadır. İlkokul mezunlarıyla gelir arasında pozitif, kişi başı GSYİH ile negatif korelasyon elde edilmiştir.

Currid (2006)'e göre New York şehrinin yüksek büyüme potansiyeli, ileri kalkınmışlık seviyesi ve dinamik rekabetçi örgütlenmesi kentin yaratıcılık merkezi olmasından kaynaklanmaktadır.

Yusuf ve Nabeshima (2005) ise Doğu Asya için gerçekleştirdikleri çalışmalarında; yaratıcı endüstrilerde teknoloji üzerine yoğunlaşan inovatif faaliyetlerin büyüme üzerinde güçlü bir etkiye sahip olduğunu gözlemlemişlerdir.

Potts ve Cunningham 2008 yılında yaptıkları çalışmada “yaratıcı endüstrilerin kalkınmanın temel dinamiklerinden” olduğunu ileri süren büyüme modelini destekleyen sonuçlar elde etmişlerdir. Yaratıcı ekonomideki gelişmenin

genel büyüme eğiliminin üzerinde seyrettiğini belirtmişlerdir. (Lazzeretti vd, 2014a: 199-200)

Kültür ekonomisi hakkında yapılan analizlerinden biri de 2012 yılında İzmir Kalkınma Ajansı'nın 9 Eylül Üniversitesiyle birlikte yapmış olduğu çalışmadır. NACE Rev 1 kriterine göre belirlenen yaratıcılık sektörlerinde İzmir kültür ekonomisi diğer iki büyük ilimiz olan İstanbul ve Ankara'yla üç yıldız analizi yöntemiyle kıyaslanmıştır. Bu analiz sonuçlarına göre İzmir'de üç yıldız alan önemli faaliyetler; bilgisayar yazılımı ile yetişkinlerin eğitilmesi ve diğer eğitim faaliyetleridir. Ankara'da; kitap yayımı, veri işleme, kitap gazete dergi ve kırtasiye ürünlerinin perakende satışı, telekomünikasyon, bilgisayar yazılımı, yetişkinlerin eğitilmesi ve diğer eğitim faaliyetleridir. İstanbul'da ise bütün faaliyetler, iki veya üç yıldız muhakkak almıştır. Her üç ilde de üç yıldız alan faaliyetler moda tasarımı ve dekorasyon ile mimarlık mühendislik ve danışmanlık faaliyetleridir. Ayrıca bu üç ilin kültür ekonomisi ülke ekonomisinin yaklaşık 4'te birini oluşturduğundan yapılan analizler ülkenin kültür ekonomisini anlamak açısından önem taşımaktadır.

Sanul'un 2012 yılında İzmir için yaptığı yaratıcı endüstri analizlerinde NACE Rev 2 faaliyetleri yer almıştır. Bu ekonomik analizlere göre İzmir'deki bilgisayar, çevre birimleri ve yazılım faaliyeti Türkiye içinde girişim sayısı olarak en fazla paya sahip olan faaliyettir. Onu bilgi hizmet ve bilgisayar programlama danışmanlık faaliyetleri izlemektedir. Ayrıca çalışmada reklamcılık ve tasarım sektörüne vurgu yapılmıştır.

2013 yılında Kültür ve Turizm Bakanlığı tarafından yapılan çalışmada Ankara'nın kültür ekonomisinin sektörel büyüklükler açısından İstanbul ve Türkiye ile karşılaştırmasının ekonomik analizi yapılmıştır. Bunun için işyeri, çalışan sayıları ciro büyüklükleri ve yatırımlar NACE Rev 2 kriterinin kullanıldığı kültür ekonomisi sektörleri açısından irdelenmiştir. Buna göre Türkiye için işyeri sayısına ve çalışan sayısına göre en fazla paya sahip, toplam ciro içinde en fazla payı olan, yatırımlar içinde en yüksek payı bulunan faaliyet; kayıtlı medyanın basılması ve çoğaltılması faaliyetidir. Ankara için yine işyeri sayısı ve yatırım açısından en fazla paya sahip olan faaliyet yine kayıtlı medyanın basılması ve çoğaltılması faaliyetidir. Çalışan sayısına göre durum değerlendirildiğinde ise

Ankara için bilgisayar programlama danışmanlık faaliyetleridir. Ayrıca Ankara'daki en fazla cirosu olan faaliyet reklamcılık ve piyasa araştırmasıdır.

2013 yılında Kumral ve Güçlü tarafından yapılan ekonomik analizlerde; 2009 yılı için kültür ekonomisinin Türkiye içindeki payı girişim açısından %1.08, ciro açısından %0.78, katma değer açısından %1.12 çalışan sayısı açısından da çalışan sayısı açısından %0.99 olduğu ve hala geliştirilmesi gerektiği vurgulanmıştır. Ayrıca katma değer açısından en yüksek olan faaliyetlerin; mimarlık, haber ajansı ve gazetelerin yayımlanması faaliyetleri olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

2013 yılında Manidal tarafından yapılan çalışma 1969-2008 yılları arasını kapsamaktadır. Bu çalışmada kültürel değerlerin ekonomik büyümeyi ne ölçüde etkilediği araştırılmıştır. Elde edilen regresyon sonuçlarına göre çoğu kültürel değerin (eğitim, girişimci değerler, dürüstlük, insanların duyduğu güven, kominizim karşıtlığı, yasal yapı ve mülkiyet hakları) ekonomik büyümeyle pozitif ve uzun dönemde anlamlı ilişki halinde olduğu sadece tek bir kültürel değer (başlangıç sermayesiyle) negatif bir ilişki olduğu görölmüştür.

Erataş, Alptekin ve Uysal'ın 2013 yılındaki çalışmasında TÜİK kültür istatistikleri bölgesel ve ulusal açıdan analiz edilmiştir. Kültür ekonomisi kapsamında, başta Türkiye geneli olmak üzere Ege Bölgesi ve Orta Anadolu Bölgesi'nde 1995-2011 dönemi için sahne sanatları, görsel ve plastik sanatlar ile film endüstrisi alt sektörleri umut verici bir gelişim göstermektedir. Yapılan analizlerde, yıllar itibariyle tiyatro salonu sayısının, koltuk sayısının, gösteri sayısının ve seyirci sayısının arttığı görölmektedir. Kültür ekonomisinin alt sektörlerinden olan film endüstrisi, gerçekteci cirolar itibariyle adından sıkça söz ettiren bir sektör haline gelmiştir. Analiz döneminde, genel olarak, hem bölgeler hem de iller özelinde; sinema salonu, koltuk sayısı, gösteri sayısı ve seyirci sayısının arttığı gözlemlenmektedir. Halk kütüphanelerinde yer alan kitap sayısının arttığı; fakat halk kütüphanelerinden yararlanma sayısının ise yıllar itibariyle azaldığı görölmektedir.(Erataş, Alptekin ve Uysal, 2013: 46)

Lazzeretti, Capone ve Seçilmiş 2014 yılında Türkiye için yapmış oldukları yaratıcılık ve kültür sektörleri ile ilgili çalışmalarında LQ indeksini hesaplayarak bu sektörlerin nerelerde ve özellikle hangileri üzerinde yoğunlaştığı gözler önüne

serilmiştir. DCMC (Digital, Kültür ve Spor Departmanı) sınıflandırmasına göre elde edilen sonuçlar neticesinde yaratıcı ve kültür sektörleri sadece İstanbul ve Ankara'da yoğunlaşmıştır. İstanbul'da film, video ve müzik, radyo ve tv, yayıncılık, reklamcılık, eğlence ve sanat sektörleri ön plandayken Ankara'da eğlence, sanat ve yayıncılık faaliyetleri ile mimarlık ön plandadır (Lazzeretti vd, 2014a).

Lazzeretti, Capone ve Seçilmiş (2014) bu defa Türkiye ile İtalya ve İspanya'nın karşılaştırıldığı 2004-2007 dönemini kapsayan bir başka çalışmaya imza atmışlardır. Çalışma yöntemi olarak yine LQ indeksi kullanılmış İtalya'da bu endeksin 1 den yukarı çıktığı şehirler Roma ve Milan, İspanya'da ise Madrid ve Barcelona şehirleridir. Dolayısıyla yaratıcı ve kültür sektörleri bu şehirlerde kümelenmiştir. Türkiye için yazılım ve programlama, reklamcılık ve eğlence sanat, kültürel ve eğitim sektörleri yaygındır. İtalya'nın genelinde; yayıncılık, eğlence, sanat ve kültürel faaliyetler ile film ve video faaliyeti hâkimdir. İspanya'da; mimari, yayıncılık ve sinema, video, müzik faaliyetlerine ağırlık verilmiştir (Lazzeretti vd, 2014b).

5. 2. Analiz

Bu çalışmada ekonometrik analiz temel anlamda ikiye ayrılmıştır. Kültür ekonomisiyle-ekonomik büyüme ilişkisinin yanında, kültür sektörleriyle kişi başı gelir arasındaki ilişki ayrı ayrı ele alınmıştır.

5. 2. 1. Kültür Ekonomisi-Ekonomik Büyüme

Kültür ekonomisiyle ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi incelemek için iki ayrı model oluşturulmuştur. Modelin açıklaması yapılmadan önce hangi verilerle çalışıldığı açıklanacak, yapılan kısaltmalar hakkında bilgi verilecek ve hangi kaynaklardan yararlandığı gösterilecektir.

5. 2. 1. 1. Veri Seti ve Model

Kültür ekonomisi ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkinin varlığını sorgulayabilmek ve bu iki değişken arasında bir ilişki varsa bu ilişkiyi yorumlayabilmek için ekonometrik analiz yapılmalıdır. İlk olarak kültür ekonomisi ve ekonomik büyüme verilerinin nelerden oluştuğu incelenmiştir.

Kültür ekonomisinin boyutunu ölçebilmek için GSYİH'nın iktisadi faaliyet kollarında yer alan kültür, sanat, eğlence kalemi kullanılmıştır. Bununla birlikte ekonomik büyüme verisini elde etmek için GSYİH'nın harcamalar yöntemine göre rakamları kullanılmıştır.

Her iki veride de cari fiyatlar kullanılmış olup 1998 Q1-2016Q2 dönemi baz alınmış ve TCMB'nin web sitesindeki EVDS 'den yararlanılmıştır.

$$\text{Model:1 } EB_t = \alpha_0 + \alpha_1 KE_t + u_t$$

$$\text{Model:2 } KE_t = \alpha_0 + \alpha_1 EB_t + u_t$$

Yukarıda görüldüğü üzere iki adet model kurulmuştur. Bunun sebebi her iki değişkenin de birbirini üzerindeki etkisini net bir şekilde okumaktır.

Birinci modelde bağımlı değişken ekonomik büyüme EB, bağımsız değişken ise kültür ekonomisi KE olarak kısaltılmıştır. α_0 sabit terim, u_t hata terimi olarak ifade edilmektedir. Bu modelde kültür ekonomisindeki değişmelerin büyümeye olan etkisi görülecektir.

İkinci modelde ise bağımlı değişken KE, bağımsız değişken EB 'dir. Bu defa da ekonomik büyümedeki değişimlerin kültür ekonomisi üzerindeki etkisini görmek amaçlanmıştır.

5. 2. 1. 2. Birim Kök Testleri ve Durağanlık

Serilerdeki anlamlılığı ekonometrik olarak tespit edebilmek için seriler durağan olmalıdır. Durağan serilerdeki şoklar geçici olarak etkili olduğundan, seriler uzun vadede ortalama seviyeye dönmektedir. Durağanlık göstermeyen seriler trend içerdiği için, modeldeki değişkenler arasındaki ilişki gerçekte var olmayan niteliktedir. R^2 yüksek çıkmakta, t istatistikleri anlamlı olmasına rağmen sahte regresyon durumu söz konusu olmakta ve elde edilen parametre tahminleri

gerçek bir ilişkiyi göstermemektedir. Bunun yanında durağan olmayan serilerdeki geçici şokların yaptığı etkiler devamlı olacaktır. Bu yüzden ilk olarak serilerin durağanlığı kontrol edilmelidir (Koyuncu, 2011).

Bu çalışmadaki tüm değişkenlerin birim kök testleriyle durağanlık analizleri yapılmıştır ve sonuçları aşağıdaki gibi özetlenmiştir.

$H_0 : \delta=0$ (Birim kök vardır; seri durağan değildir)

$H_1 : \delta \neq 0$ (Birim kök yoktur; seri durağandır) (Yavuz, 2011: 74).

Birim kök bulunan serilerdeki durağanlık özelliği kaybolmakta, durağan olmayan serilerdeki tahminlerin neticeleri olumsuz şekilde etkilenmektedir. Bu durumda serilerin birim kök içerip içermemeleri doğru bir tahmin yapılabilmesi için önem arz etmektedir. Tam da bu noktada çalışmamızda birim kök analizi olarak ADF (Augment Dickey Fuller) , PP (Phillips-Perron) ve KPSS (Kwiatkowski –Phillips-Schmidt-Shin) testleri uygulanacaktır.

Birim kök testlerinin ilk halkasını DF (Dickey Fuller) Testi oluşturmaktadır. Ancak DF Testi'nin hata terimlerinde otokorelasyon bulunması halinde yetersiz kalacaktır. Yani otoregresif bir modelin hata terimi içerisinde otokorelasyon sorunu çıkacak, DF Testi etkin kullanılmayacaktır. DF Birim Kök Testi'nin bu eksikliği ADF Testi tarafından giderilmektedir. Hata terimleri içinde otokorelasyon sorunu yer aldığına, serinin gecikmeli değerleriyle otokorelasyon sorunu ortadan kaldırılmaktadır. Bu durumda DF Birim Kök Testi'ndeki bağımlı değişkenin bir dönem gecikmeli değerinin, bağımsız değişken şeklinde modelin içine konulmasıyla ADF Testi elde edilmiştir.

$$\Delta Y_t = \alpha_0 + \alpha_1 T + Y_{t-1} + \sum_{i=1}^n C_i \Delta Y_{t-i} + u_t \quad (1)$$

Bu regresyon analizinden yola çıkılarak kurulan $H_0: \alpha=0$ hipotezine göre Y_t serisi durağan değildir. Buna alternatif olarak oluşturulan $H_1: \alpha \neq 0$ hipotezine göre ise Y_t serisi durağandır. Bunun anlamı şudur; H_1 hipotezinde seri $[I(0)]$ seviyesindeyken durağan hale gelmektedir. Özetle, $H_0: \alpha=0$ hipotezinin alternatif hipotezi olan $H_1: \alpha \neq 0$ 'a karşı test edildiğini söyleyebiliriz.

Test istatistiği hesaplanarak elde edilen mutlak değer, belirlenen anlamlılık seviyesinde Mac- Kinnon'nun kritik değerlerinden büyükse seri durağandır. Fakat durağan durumda bulunan serinin 1. farkı alınarak durağan yapılabiliyorsa serinin 1. dereceden durağan olduğu sonucuna ulaşılır ve $[I(1)]$ şeklinde yazılır. Eğer seri

yine durağan olmazsa, ikinci kez fark almak icap ederse, bu defa seri 2. Dereceden durağan hale getirilir ve $[I(2)]$ seklinde gösterilir.

Kısaca, bir zaman serisinin d. kez farkını alıp durağan yaparsak bu serinin d dereceden durağan olduğu söylenir ve gösterimi $[I(d)]$ şeklindedir (zuysal, 2011: 60).

Çalışmada kullanılan ikinci birim kök testi olan PP testi ise çoğunlukla trendli serilerde, ADF birim kökü testine nazaran daha gcldr. Bu testte Hareketli Ortalama (MA) süreci başladığından, trend durağanlık kavramı testi daha gcl bir yapıya kavuşturmuştur. ADF testinde hata terimleri istatistikî olarak bağımsız olup sabit bir varyansa sahiptir. Hata terimleriyle bire bir alakalı olan bu varsayım genişletilmiş ve geliştirilen birim kök parametrik özellikte değildir. PP testinde DF testindeki denklemler bire bir kullanılmakta, fakat denklemde yer alan bir önceki terimdeki parametre τ istatistiğinde parametrik olmayan bir şekilde düzenlenmektedir. Bunu yaparak ardışık içsel bağımlılık sorununa çözüm bulunması amaçlanmaktadır. Her iki birim kök testi için aynı Mackinnon kriteri kullanılmaktadır (Ger, Bulut ve Dam, 2012: 29).

Başka bir birim kök testi olan KPSS testinde ise zaman serisi deterministik trendden arındırılarak seri durağanlaştırılır. Bunun sonucunda seriler trendden arındırıldığından trend durağandır.

KPSS testindeki hipotezlerin daha önceki birim kök testlerinden farkı; boş hipotezde seri durağanken alternatif hipotezde serinin durağan olmamasıdır. Bunun sebebi, seriler birim köke yakinken boş hipotezin reddedilmesi zor olduğundan testlerin gücü azalmaktadır.

KPSS testinin önemi; hem doğrusal hem de doğrusal olmayan zaman serilerinin varlığı için birim kök olup olmadığını tespit ederken aynı düzeyde etkin olmasıyla birlikte ortaya çıkmaktadır (Telatar, Türkmen ve Teoman, 2002; 65). Ancak KPSS testi, serinin parçalı bir özellik taşması konusunda bilgilendirme yapmasıyla birlikte serideki parçalı entegrasyon derecesi hakkında bilgilendirme yapmamaktadır (Pehlivan, 2006: 117).

Çalışmamızda serilerin durağanlığının tespit edilmesi için ADF, PP ve KPSS testleri yapılmıştır. Ancak bundan evvel serilerin nasıl bir değişimden geçtiğine bakılacaktır.

Kullanılan değişkenleri oranlaştırmak için her ikisinin de logaritması alınmıştır. Bundaki amaç aykırı değerlerin ortadan kaldırılması ve çıkabilecek olan değişen varyans sorununun engellenmesidir. Ayrıca çeyreklik veriler kullandığı için seri mevsimsel etkilerden arındırılmalıdır. Bu şekilde denklemlerin yeni hali:

$$\text{Model:1 } LEBSA_t = \alpha_0 + \alpha_1 LKESA_t + u_t$$

$$\text{Model:2 } LKESA_t = \alpha_0 + \alpha_1 LEBSA_t + u_t$$

Bu işlemler yapıldıktan sonra serilerin düzeyde mi yoksa farkı alındıktan sonra mı durağan hale geldiklerini inceleyebilmek için birim kık testlerine geçilebilir.

Aşağıdaki tablolarda değişkenlerin düzey değerinde ve farkı alınmış haldeki ADF ve PP testlerinin sonuçları bulunmaktadır. Kritik değerler ADF ve PP ile aynı olduğundan tek tabloda gösterilmiş, KPSS testi ise ayrı bir tabloda incelenmiştir.

Tablo 10. Kkltür Ekonomisi-Ekonomik Bkyüme ADF ve PP Birim Kık Testleri Sonuçları

Değişken	ADF Testi	PP Testi	Kritik Değerler		
			%1	%5	%10
LEBSA	-4.41(0.00)	-4.01(0.01)	-4.09	-3.47	-3.16
LKESA	-2.87(0.18)	-3.87(0.02)	-4.09	-3.47	-3.16
ΔLEBSA	-6.01(0.00)	-33.49(0.00)	-3.53	-2.90	-2.59
ΔLKESA	-3.47(0.01)	-7.62(0.00)	-3.53	-2.90	-2.59

Tablo 11. Kkltür Ekonomisi-Ekonomik Bkyüme KPSS Birim Kık Testi Sonuçları

Değişken	KPSS Testi	Kritik Değerler		
		%1	%5	%10
LEBSA	0.26	0.22	0.15	0.12
LKESA	0.27	0.22	0.15	0.12
ΔLEBSA	0.38	0.74	0.46	0.35
ΔLKESA	0.17	0.74	0.46	0.35

Tablo 10'a göre ekonomik büyüme değişkeni ADF ve PP testinde düzeyde durağandır. Test sonucu kritik değerlerden mutlak değer olarak büyük, sayısal değer olarak küçüktür. Ayrıca prob değeri 0.05'ten küçüktür.

Kültür ekonomisi değişkeninde ise PP testinde düzeyde durağan, ADF testinde durağan değildir. PP testini incelediğimizde %1 düzeyinde durağandır, çünkü kritik değerlerden mutlakça büyüktür ve prob değeri 0.02'dir. ADF testinde kritik değerlerden mutlak olarak büyük olduğundan ve prob değeri 0.05'i aştığından durağanlık söz konusu olmamıştır. Bu durumda üçüncü bir test olan KPSS testine bakılmalıdır (Tablo 11).

KPSS testinde kritik değerlerden küçük olması durumunda serinin durağan olduğuna karar verilir. Test sonucuna göre çıkan değer kritik değerden büyüktür. Yani kültür ekonomisi değişkeni için üç birim kök testinin ikisi durağan olmadığından fark alınması gerekmektedir. Bu değişkenin farkı alındığı için ekonomik büyümenin de farkı alınmıştır.

Fark alındıktan sonra hem ekonomik büyüme değişkeni, hem de kültür ekonomisi değişkeni için ADF ve PP testi sonuçlarına göre durağan olmuştur (Tablo 10). Bunu hem kritik değerlerin sayıca küçük olmasından hem de prob değerinin 0.05'ten küçük olmasından çıkarmak mümkündür.

5. 2. 1. 3. Granger Nedensellik Analizi

Değişkenler arası uzun dönem ilişkilerinin yönünün bilinmesi politika belirleyen birimlere fayda sağlamaktadır (Sarı ve Soytaş, 2006: 187). İki değişken arasındaki nedensellik ilişkisinin yönü Granger, Geweke-Meese-Dent, Sims, Geweke ve Pierce-Haugh gibi nedensellik testleriyle belirlenmektedir. Bu testler içerisinde bulunan Granger Nedensellik testinin hem uygulama açısından kolaylık sağlaması, hem de test sonucunda birtakım çıkarımlarda bulunması gibi avantajları vardır. Dolayısıyla diğer nedensellik testleri yerine tercih edilmektedir. Ayrıca Granger Nedensellik analizi dışsallık ve öngörü testi olarak da bilinmektedir (Özsoy, 2009: 78). Yapılan analiz 2 değişken arasında olmalıdır. Birden fazla değişken varsa her biriyle ayrı ayrı nedensellik analizleri yapılır.

Granger Nedensellik testinin denklemleri aşağıdaki gibi gösterilmiştir:

$$Y_t = \alpha_0 + \sum_{i=1}^m \alpha_i Y_{t-i} + \sum_{i=1}^m \beta_i X_{t-i} + u_t \quad (2)$$

$$X_t = \lambda_0 + \sum_{i=1}^m \lambda_i X_{t-i} + \sum_{i=1}^m \theta_i Y_{t-i} + u_t \quad (3)$$

Bu denklemlerde “m” gecikme uzunluğunu ifade etmekte ve değişkenler arasında tahmini yapılan standart VAR’ın içerisinde bulunan bilgi kriterleri kullanılmak suretiyle tespit edilmektedir. Granger Nedensellik testinde üstteki denklemlerde bulunan bağımsız değişkendeki gecikmeli değerlerinin katsayıları, belli bir anlamlılık seviyesinde, grup halinde bakılarak 0’a eşitliği irdelenir. (2) no’lu denklemde β_i katsayıları belli anlamlılık seviyesinde 0’dan farklıysa, “X Y’nin nedenidir.” şeklinde bir çıkarımda bulunulur. (3) no’lu denklemde θ_i katsayılarının belli anlamlılık seviyesinde, grup halinde incelendiğinde 0’dan farklıysa Y X’in nedenidir (Göçer Bulut ve Dam, 2012: 29).

Bütün bu açıklamalardan sonra denklemleri birim kökler sonucunda farkı alınacak şekilde düzenlemek mümkündür:

$$\text{Model:1 } \Delta \text{LEBSA}_t = \alpha_0 + \alpha_1 \Delta \text{LKESA}_t + u_t$$

$$\text{Model:2 } \Delta \text{LKESA}_t = \alpha_0 + \alpha_1 \Delta \text{LEBSA}_t + u_t$$

Tüm bu işlemleri yaptıktan sonra kültür ekonomisinden ekonomik büyümeye doğru ve büyümeden kültür ekonomisine doğru ilişki olup olmadığını Granger Nedensellik Analizi yöntemiyle ölçebiliriz. Tablo 12’de elde edilen sonuçlar görülmektedir.

Tablo 12. Kültür Ekonomisi-Ekonomik Büyüme Granger Nedensellik Analizi

	F İstatistik	Prob	Karar
$\Delta \text{LEBSA} \rightarrow \Delta \text{LKESA}?$	3.61	0.00	VAR
$\Delta \text{LKESA} \rightarrow \Delta \text{LEBSA}?$	3.62	0.00	VAR
Joint Test=80.97(0.22)		LM Test=1.55(0.82)	

Buna göre büyüme ve kültür ekonomisi arasında çift yönlü nedensellik vardır. Ekonomik büyümeden kültür ekonomisine doğru nedensellik olduğu sonucuna hem F istatistiğinin 3.5 tablo değerinden büyük olması, hem de prob değerinin 0.05 düzeyinden küçük olması nedeniyle ulaşılmıştır. Böylelikle H_0

hipotezi reddedilmiş olacaktır. Yani ekonomik büyüme kültür ekonomisinin nedenidir.

Aynı durum kültür ekonomisinden büyümeye doğru da doğrulanmaktadır. Kültür ekonomisinden ekonomik büyümeye doğru nedensellik ilişkisi çıkmıştır. Bu çıkarımı yapmamızın nedeni; gene F istatistiğinin $3.62 > 3.5$ olması ve prob değerinin 0.05'ten büyük olmasıdır. Kültür ekonomisi de ekonomik büyümenin nedeni olmuştur.

Tablonun altında Granger Nedensellik Analizi'nin doğrulanmasına yönelik olarak değişen varyans ve otokorelasyon testleri yapılmıştır. Değişen varyans sonuçlarına göre prob değeri 0.05'ten büyük olduğundan, değişen varyans sorununa dair olan hipotez reddedilir; dolayısıyla değişen varyans sorunu olmadığına karar verilir. Aynı şekilde seriler arasında otokorelasyon sorunu olup olmadığını anlamak için yapılan LM testi sonuçlarına göre; prob değeri 0.05 düzeyinden büyüktür. Bunun anlamı; otokorelasyon sorununun da mevcut olmadığıdır. Yapmış olduğumuz nedensellik analizi doğrulanmıştır.

Nedenselliğin bulunmasında kullanılan lag kriterinin nasıl belirlendiği Tablo 13 'te belirtilmiştir.

Tablo 13. Kültür Ekonomisi-Ekonomik Büyüme Uygun Lag Uzunluğu

Lag	LogL	LR	FPE	AIC	SC	HQ
0	239.6796	NA	2.84e-06	-7.094914	-7.029103	-7.068872
1	257.9557	34.91545	1.86e-06	-7.521065	-7.323630	-7.442940
2	267.1649	17.04397	1.59e-06	-7.676565	-7.347506	-7.546356
3	275.3047	14.57866	1.41e-06	-7.800140	-7.339458	-7.617847
4	284.4992	15.91888	1.21e-06	-7.955200	-7.362895*	-7.720824*
5	288.9538	7.446444	1.19e-06	-7.968770	-7.244841	-7.682309
6	295.4159	10.41655*	1.11e-06*	-8.042246*	-7.186713	-7.703721

Yukarıdaki tabloya bakıldığında 6 tane lag kriteri ve 7 tane lag uzunluğu vardır. Her bir lag uzunluğunda en fazla kriteri sağlayan yani en fazla yıldıza sahip olan uzunluk Nedensellik Analizi'nde kullanacağımız uzunluktur. 0. 1. 2. 3. ve 5. lag uzunluklarında hiç yıldız yoktur. 4. Lag uzunluğunda 2 yıldız ve 6. Lag uzunluğunda LR, FPE ve AIC bilgi kriterlerinde 3 yıldız olduğu için ideal lag uzunluğu 6'dır.

Nedensellik sonuçlarına göre değişkenler arasında çift yönlü nedensellik bulunduğuna göre, büyümenin kültür üzerindeki ve kültürün büyüme üzerindeki etkisinin sayısal boyutunun ölçülmesi için kısa dönem ve uzun dönem analizleri yapılmalıdır. Fakat bundan önce eşbütünleşme ilişkisine bakılmalıdır.

5. 2. 1. 4. Eş Bütünleşme Analizi

Makroekonomik değişkenlerin birçoğu düzey değerinde durağan değildir. Zaman serileri durağan çıkmadığında regresyon tahminlerinin anlamlı çıkabilmesi ve değişkenler arasındaki ilişkileri gerçekçi olarak yansıtabilmesi, zaman serileri arasındaki eşbütünleşme ilişkisinin saptanmasına bağlıdır. Eğer ki bu zaman serileri arasında eşbütünleşme ilişkisi söz konusuysa (uzun dönemde seriler beraber hareket ediyorsa) analizin düzey değerleriyle işlem yapılması sahte regresyonu doğurmayacaktır. Fakat değişkenler uzun dönemde beraber hareket etse de dinamik bir davranış gösterdiğinden denge ilişkisinden sapabilir. Eşbütünleşmiş değişkenlerde bu durum ana özellik olup kısa dönemi belirlemektedir (Göçer, 2015: 119).

Bu eşbütünleşme ilişkisinin tespitinde kullanılan Engle - Granger analizini uygulayabilmek için değişkenleri aynı dereceden durağan düzeye getirmek icap etmektedir. Çalışmamızda kullanılan $LEBSA_t$ değişkeni birinci dereceden farkta $I(1)$ şeklinde durağan hale gelmişse ise diğer değişken olan $LKESA_t$ değişkeni de birinci dereceden farkta $I(1)$ durağan olmalıdır.

Aynı şekilde $LEBSA_t$ değişkeni ikinci dereceden farkta $I(2)$ durağan olmuşsa, $LKESA_t$ değişkeninde de ikinci dereceden farkta $I(2)$ durağan olması şartı sağlanarak seriler arasındaki uzun dönem ilişkisi tespit edilir ve iki Aşamalı Engle-Granger eş-tümleşme analizi yapılabilir (Akçay, 2013: 36).

Kültür ekonomisi ile ekonomik büyüme değişkenlerinin düzey değerleriyle yapılan işlemler anlamlı sonuç verecek ve bu iki değişkenin birinci farkları kullanıldığında uzun dönem ilişkisi yitirilecek ancak önemini kaybetmeyecektir (Güllü, 2015: 76).

Tablo 14’de bağımlı değişkenin ekonomik büyüme bağımsız değişkenin kültür ekonomisi olduğu bu iki değişken arasındaki eşbütünleşme ilişkisi görülmektedir.

Tablo 14. Model 1 Engle-Granger Eş-Bütünleşme Testi Sonuçları

Hesaplanan ADF Değeri	ADF Kritik Değeri	Hesaplanan CRDW	CRDW Kritik Değeri	Karar
-3.24	-3.17	1.96	0.51	Eşbütünleşme VAR

Tablo değerleri, Engle-Granger (1987) sf:269, Table:II, Model I’den alınmış, %1 anlamlılık düzeyine sahip değerlerdir. CRDW: Cointegration Regression Durbin-Watson.

Yukarıdaki tabloda görüldüğü üzere hesaplanan ADF değeri kritik değerden mutlak değer anlamında büyüktür. Yani %1 düzeyinde anlamlıdır. Ayrıca hesaplanan Durbin- Watson testi kritik değerden büyük olduğu için bu test de anlamlıdır. Her iki durum da sağlandığından bu iki değişken arasında eşbütünleşme ilişkisi vardır.

Tablo 15’de bağımlı değişkenin kültür ekonomisi, bağımsız değişkenin ekonomik büyüme olduğu eşbütünleşme ilişkisi görülmektedir.

Tablo 15: Model 2 Engle-Granger Eş-Bütünleşme Testi Sonuçları

Hesaplanan ADF Değeri	ADF Kritik Değeri	Hesaplanan CRDW	CRDW Kritik Değeri	Karar
-4.46	-3.17	2.04	0.51	Eşbütünleşme VAR

Yukarıdaki tabloda görüldüğü üzere hesaplanan ADF değeri kritik değerden mutlak değer anlamında büyüktür. Yani %1 düzeyinde anlamlıdır.

Ayrıca hesaplanan Durbin- Watson testi kritik değerden büyük olduğu için bu test de anlamlıdır. Her iki durum da sağlandığından bu iki değişken arasında eşbütünleşme ilişkisi vardır.

4. 2. 1. 5. Uzun ve Kısa Dönem Analizleri

Uzun Dönem Analizi

Ekonometrik analizlerde uzun dönem analizinin tercih edilmesinin sebeplerinden biri, ekonomideki değişimlerin, örnek olarak; yeni politikalar, zevk ve tercihler, teknolojiye göre değişimler gibi etkilerin yansımalarıdır. Uzun dönemdeki fiyat esnek olup, arz ve talepteki değişimlere tepki verebilmektedir. Fakat kısa dönem için tam tersine fiyatların pek çoğu yapışkandır.

Kısa ve uzun dönem arasındaki bu fark dışında, uzun dönemin ne derece kısa veyahut uzun olduğu da ikinci bir konudur. Eşbütünleşme analizinde uzun dönemdeki ekonomik değişkenler kullanılacağından, bu analiz tekniklerini yapabilmek ve anlamlı ilişkiler elde edebilmek amacıyla, gözlem sayısına değil de uzun dönem zaman serilerine ihtiyaç duyulmaktadır. Farklı bir ifade ile serilerdeki zaman dilimi genişliği ne kadar çoksa, süre ne kadar uzunsa, çalışma sonuçları daha güçlü ve olumlu olacaktır (Çankaya, 2009: 89).

Bu çalışmadaki serilerin uzun dönemdeki ilişkileri, FMOLS yöntemi ile tahmin edilmiştir. 1990 yılında Phillips ve Hansen'ın geliştirdiği FMOLS tahmincisi; hem süper denilecek kadar tutarlı, hem asimptotik anlamda sapması olmayan ve normal düzeyde dağılan bir tahmincidir. Bu tahminci, EKK(En Küçük Kareler) tahmincisindeki sapma ve içsellik problemlerini düzeltmektedir. Çalışmadaki uzun dönem eşbütünleşme katsayıları, her iki model için FMOLS analiziyle tahmin edilmiştir (Tatlı ve Göçer, 2015: 103).

Tablo 16. Kültür Ekonomisi-Ekonomik Büyüme Uzun Dönem Analizi

	Katsayısı	t İstatistiği	R ²	$\bar{R}^2$
LEBSA _t ve LKESA _t	0.96	73.18	0.99	0.99
LKESA _t ve LEBSA _t	1.03	73.27	0.99	0.99

Yukarıdaki tabloya göre ilk olarak ekonomik büyümenin bağımlı değişken olduğu durumdaki sonuçlar verilmiştir. Buna göre kültür ekonomisindeki %1 lik bir artış ekonomik büyümeyi %0.96 oranında arttırmıştır. Tabii bunun doğruluğundan emin olmak için t testi sonuçlarına bakılmalıdır. Tabloya göre; t istatistiği %1 düzeyinde anlamlıdır. Birinci modelin açıklama oranı R²'den de anlaşıldığı üzere %99' dir. Yani uzun dönemde ekonomik büyümenin kültür ekonomisini açıklama oranı yüksektir. Düzeltilmiş R² ise R²'den küçük olduğu için sahte regresyon problemi yoktur. Bu açıklamanın model üzerindeki gösterimi aşağıdaki gibidir:

$$\text{LEBSA}_t = 18.27 + 0.96 \text{LKESA}_t + u_t$$

(109.25)   (73.18)

İkinci modelde ise yani kültür ekonomisinin bağımlı değişken olduğu durumda; ekonomik büyümedeki %1'lik artış kültür ekonomisini %1.03 oranında arttırmıştır. t istatistiğine bakıldığında anlamlı olduğundan bu yorumlamayı dikkate alabiliriz. Aynı şekilde sahte regresyon problemi bulunmamakta ve açıklama oranı da %99 gibi bir sonuç çıkmaktadır. Modelin bu katsayılara göre düzenlenmiş hali aşağıdaki gibidir.

$$\text{LKESA}_t = -18.81 + 1.03 \text{LEBSA}_t + u_t$$

(-43.76)   (73.27)

Sonuç olarak hem ekonomik büyüme kültür ekonomisini, hem de kültür ekonomisi ekonomik büyümeyi uzun dönemde pozitif ve anlamlı düzeyde etkilemektedir. Ancak ekonomik büyümenin kültür ekonomisini %1.03 birim, kültür ekonomisinin de ekonomik büyümeyi %0.96 artırması bu çift yönlü nedensellikte ekonomik büyümenin etkisinin daha çok olduğunu göstermektedir.

Kısa Dönem Analizi

Eşbütünleşme analizlerinden bahsedilirken zaman serilerinin eşbütünleşik olması için doğrusal bir yapıya sahip olması ve uzun dönemde denge ilişkisinin bulunması gereğinden söz edilmiştir. Ancak uzun dönemdeki denge ilişkisinin, kısa dönemde istikrarsız ve dengesiz bir yapıya dönüşebilme durumu mümkün olabilmektedir. Durum böyleyken “Uzun dönemdeki ilişkide var olan eşbütünleşmiş seriler kısa dönemde yine aynı şekilde ilişki halinde mi?” sorusuna bulacağımız cevap; dengesizlik halinde bu durumu düzeltecek yapı, diğer adıyla hata düzeltme modeli/mekanizmasıdır (Durgun, 2013: 65). Aşağıda ise ekonomik büyüme ile kültür ekonomisi arasındaki kısa dönemli ilişki modeli yazılmıştır.

$$\Delta \text{LNKESA}_t = \alpha_0 + \alpha_1 \text{ECT}_{t-1} + \alpha_2 \Delta \text{LNKESA}_t + \varepsilon_t$$

Bu denklemde yani hata düzeltme modelinde Δ terimi; değişkenlerdeki zaman serilerinin 1. farkını, ECT_{t-1} terimi; uzun dönemdeki analizden alınan hata düzeltme teriminin bir dönem daha gecikmeli halini göstermektedir. Bu terimdeki işaret negatif ve dolayısıyla istatistiksel olarak anlamlıysa; uzun dönem analizinde serilerin hareket etmesiyle kısa dönemdeki sapmalar ortadan kalkacak ve seriler yeniden uzun dönemde denge durumuna doğru yakınsayacaktır (Uçal,2014;72).

Kültür ekonomisi ile ekonomik büyüme arasındaki uzun dönem katsayıları belirlendikten sonra kısa dönemdeki ilişkiler de yine aynı yöntem olan FMOLS ile incelenmiştir. İlk olarak Model 1 sonuçları bulunmuş ve aşağıdaki gibidir:

Tablo 17. Model 1 Kısa Dönem Analizi

	Katsayısı	t istatistiği
ΔLNKESA_t	0.58	7.08(0.00)
ECT(-1)	0.12	1.76(0.08)
$R^2=0.30$	$\bar{R}^2=0.28$	SSR=0.07

Bu tabloya göre ECT katsayısı %10 düzeyinde pozitif ve anlamlıdır. Dolayısıyla kültür ekonomisi ekonomik büyümeyi kısa dönemde de etkilemektedir.

Kültür ekonomisi %1 artınca ekonomik büyüme de %0.58 düzeyinde artış göstermiştir. Modelin açıklanma oranı da %30'dur. Ayrıca düzeltilmiş R^2 nin de R^2 ye yakın olması veri sayısının çok olduğuna işarettir. SSR de hata düzeltme terimlerinin kareleri toplamı olup olabildiğince küçük olması tercih edilir. Test sonuçlarına göre bu değer küçük çıkmıştır. Kısa dönem sapmaların her dönem %12 'si ortadan kalkmış ve 8 dönem sonunda uzun dönem değerine yakınsamıştır.

$$\Delta LEBSA_t = 0.00 + 0.12 ECT_{t-1} + 0.28 \Delta EBSA_t + \varepsilon_t$$

(3.19)   (1.76)   (7.08)

Bu modelde ECT hata düzeltme terimini, ε_t ise hata terimini ifade etmektedir. Denklem yukarıdaki test sonuçlarına göre düzenlenmiş ve değerler yerine yazılmıştır.

Tablo 18 'de ise Model 2'nin FMOLS yöntemine göre kısa dönem sonuçları görülmüştür:

Tablo 18. Model 2 Kısa Dönem Analizi

	Katsayısı	t İstatistiği
$\Delta LNEBSA_t$	0.96	10.93(0.00)
ECT(-1)	0.07	1.34(0.18)
$R^2=31$	$\bar{R}^2=29$	SSR=0.14

Tablodaki rakamlar denklemde aşağıdaki gibi yazılmıştır:

$$\Delta LNKESA_t = 0.00 + 0.07 ECT_{t-1} + 0.96 \Delta LNEBSA_t + \varepsilon_t$$

(3.19)   (1.34)   (10.93)

Katsayılar incelediğinde ekonomik büyümenin %1'lik artışı kültür ekonomisini %0.96 artırır gibi gözükmektedir. Ancak ECT katsayısı incelendiğinde prob değeri 0.05'ten büyük olduğu için kısa dönemde ekonomik büyüme kültür ekonomisini anlamlı düzeyde etkilemediği ortaya çıkmıştır.

5. 2. 2. EUROSTAT (TÜİK) Sınıflandırmasına Göre Kültür Ekonomisi Alt Sektörleri ve Kişi Başı Gelir İlişkisi

Türkiye'deki kültür ekonomisi ikinci bölümde uzun uzun açıklanmış ve EUROSTAT'ın sınıflandırma yöntemine göre incelenmişti. Bu bölümde kurulan modeller de yine bu sınıflandırmaya göre yapılmıştır. Daha önce de belirtildiği gibi kültür ekonomisi alt sektörlerinin tümünde veri olmadığı için incelemeye dâhil edilmemiştir.

5. 2. 2. 1. Veri Seti ve Model

Bir önceki bölümde kültür ekonomisinin ekonomik büyümeyle ilişkisi incelenmişti. Bu bölümde ise kültür ekonomisi alt sektörlerinin, ülkemizdeki kişi başı GSYİH ile ilişkisi incelenmiştir. Daha önce de belirtildiği gibi TÜİK veri tabanında yeterli veri uzunluğuna sahip olan sektörler analize dâhil edilmiştir. Bu bölümde analizi yapılacak kültür ekonomisinin alt faaliyetleri (sektörleri) şunlardır:

- a)Yayımcılık Faaliyetleri
- b) Gösteri Sanatları Faaliyetleri
- c) Sinema Faaliyetleri
- d) Kütüphane-Müze Faaliyetleri

Çalışmamızın bu bölümünde yapılacak analizlerde kullanılacak değişkenlerin kısaltmaları aşağıdaki gibidir:

KBG (Kişi Başı Gelir): Türkiye'deki gayrisafi yurtiçi hâsılanın ülke nüfusuna oranlanmasıyla elde edilmiştir. Analizlerimizde Dünya Bankası veri tabanında yer alan 2010 baz yıllı GSYİH serisi kullanılmıştır.

KSO (Kitap Sayısı Oranı): Türkiye'deki halk kütüphanelerindeki kitap sayısı baz alınmıştır. Çünkü diğer kitaplarda veri eksikliği vardır. Bu sayı ilgili yılın toplam nüfus sayısına oranlanmıştır; yani kişi başı kitap sayısı ortaya çıkmıştır.

GDO (Gazete Dergi Oranı): Türkiye'deki genel, felsefe, din, ilahiyat, kuramsal bilimler, uygulamalı bilimler, güzel sanatlar ve eğlence, edebiyat, tarih

coğrafya ve biyografya kategorilerinden oluşan tüm gazete ve dergileri kapsamaktadır. İlgili yılın toplam nüfus sayısına bölünerek kişi başına düşen gazete dergi oranı bulunmuştur.

- Gösteri Sanatları Faaliyetleri

OBEO (Opera-Bale Eser Oranı): Türkiye'deki devlet opera ve balesindeki oynanan eser sayısı ilgili yılın toplam nüfus sayısına bölünerek elde edilmiştir.

OBSO (Opera-Bale Seyirci Oranı): Türkiye'deki devlet opera ve balesindeki seyirci sayısı ilgili yılın toplam nüfus sayısına bölünerek elde edilmiştir.

TEO (Tiyatro Eser Oranı): Türkiye'deki devlet tiyatrolarında oynanan eser sayısı ilgili yılın toplam nüfus sayısına bölünerek elde edilmiştir.

- Sinema Faaliyetleri

SSO (Sinema Salonu Oranı): Türkiye'deki bütün sinema salonları dâhil edilmiş olup ilgili yılın toplam nüfus sayısına oranlandığında kişi başına düşen sinema salonu sayısı bulunmuştur.

FSAO (Film Sayısı Oranı): Türkiye'deki yerli ve yabancı filmlerinin sayısı toplanmış ve ilgili yılın toplam nüfus sayısına bölünmüştür. Böylece kişi başına düşen film sayısı hesaplanmıştır.

FSEO (Film Seyirci Oranı): Türkiye'deki yerli ve yabancı filmlere giden seyirci sayıları toplanmıştır. Daha sonra ilgili yılın toplam nüfus sayısına bölünmüştür. Böylece film seyircisinin ülke nüfusu içindeki payına ulaşılmış oluruz.

- Kütüphane-Müze Faaliyetleri

KÜO (Kütüphane Sayısı Oranı): Türkiye'deki halk kütüphanelerinin sayısını ifade etmektedir. Bu rakamı ilgili yılın toplam nüfus sayısına oranladığımızda kişi başına düşen kütüphane sayısı bulunmuş olacaktır.

MÖO (Müze Ören Sayısı Oranı): Türkiye'deki paralı ve parasız, müze ve ören yerlerini ziyaret edenlerin sayısı, ilgili yılın toplam nüfus sayısına oranlanmıştır. Bu şekilde müze ören sayısını ziyaret edenlerin nüfus içindeki payı görülmüş olacaktır.

Bu açıklamalar yapıldıktan sonra bütün değişkenlerin logaritmaları alınmış ve 4 adet model kurulmuştur:

$$\text{Model:3 } \text{LNKBG}_t = \alpha_0 + \alpha_1 \text{LNGDO}_t + \alpha_2 \text{LNKSO}_t + u_t$$

Bu modelde bağımlı değişken; kişi başı gelir, bağımsız değişkenler ise yayıncılık faaliyetlerinde bulunan; gazete dergi sayısı oranı ve kitap sayısı oranıdır. α_0 sabit terim ve u_t hata terimini göstermektedir.

$$\text{Model 4: } \text{LNKBG}_t = \alpha_0 + \alpha_1 \text{LNOBEO}_t + \alpha_2 \text{LNOBSO}_t + \alpha_3 \text{LNTEO}_t + u_t$$

Bu modelde bağımlı değişken; kişi başı gelir, bağımsız değişkenler ise gösteri sanatları faaliyetlerinde bulunan; opera-bale eser oranı, opera-bale seyirci oranı ve tiyatro eser oranıdır. α_0 sabit terim ve u_t hata terimini göstermektedir.

$$\text{Model 5: } \text{LNKBG}_t = \alpha_0 + \alpha_1 \text{LNSSO}_t + \alpha_2 \text{LNFSAO}_t + \alpha_3 \text{LNFSEO}_t + u_t$$

Bu modelde bağımlı değişken; kişi başı gelir, bağımsız değişkenler ise sinema faaliyetlerinde bulunan; sinema salonu oranı, film sayısı oranı ve film seyirci oranıdır. α_0 sabit terim ve u_t hata terimini göstermektedir.

$$\text{Model 6: } \text{LNKBG}_t = \alpha_0 + \alpha_1 \text{LNKÜO}_t + \alpha_2 \text{LNMÖO}_t + u_t$$

Bu modelde bağımlı değişken; kişi başı gelir, bağımsız değişkenler ise kütüphane-müze faaliyetlerinde bulunan; kütüphane sayısı oranı ve müze-ören sayısı oranıdır. α_0 sabit terim ve u_t hata terimini göstermektedir.

Kişi başı gelir verisi ve oranlamak için kullandığımız nüfus verileri World Bank Data'dan, diğer veriler 1981-2013 yılı arası dönem İstatistik Göstergeler (1923-2013) TÜİK raporundan ve kalan yıllar ise TÜİK'in veri tabanından alınmıştır.

5. 2. 2. 2. Yayıncılık Faaliyetleri

Birim Kök Testi ve Durağanlık

Aşağıdaki tablolarda yayıncılık faaliyetlerinin (kitap sayısı oranı ve gazete dergi oranının) ADF, PP ve KPSS Birim Kök testleri sonuçları düzey ve 1.farklarıyla birlikte verilmiştir.

Tablo 19. Yayımcılık Faaliyetleri Birim Kök Testi Sonuçları

Değişken	ADF Testi	PP Testi	Kritik Değerler		
			%1	%5	%10
LNKBG	-2.96(0.16)	-3.04(0.13)	-4.24	-3.54	-3.20
LNGDO	-1.84(0.66)	-1.54(0.79)	-4.24	-3.54	-3.20
LNKSO	-1.74(0.71)	-2.08(0.54)	-4.24	-3.54	-3.20
ΔLNKBG	-6.22(0.00)	-6.23(0.00)	-3.64	-2.95	-2.61
ΔLNGDO	-4.37(0.00)	-4.37(0.00)	-3.64	-2.95	-2.61
ΔLNKSO	-3.75(0.01)	-3.68(0.01)	-3.64	-2.95	-2.61

Tablo 20. Yayımcılık Faaliyetleri KPSS Birim Kök Testi Sonuçları

Değişken	KPSS Testi	Kritik Değerler		
		%1	%5	%10
LNKBG	0.07	0.22	0.15	0.12
LNGDO	0.15	0.22	0.15	0.12
LNKSO	0.16	0.22	0.15	0.12
ΔLNKBG	0.07	0.74	0.46	0.35
ΔLNGDO	0.15	0.74	0.46	0.35
ΔLNKSO	0.38	0.74	0.46	0.35

Tablo 19’da kişi başı gelir, gazete dergi oranı ve kitap sayısı oranı değişkenleri için hem ADF hem de PP testi sonuçlarına göre düzeyde durağan değildir. Çünkü bu değerler kritik değerleriyle karşılaştırıldığında bu değerlerden mutlak olarak küçüktür ve prob değerleri de 0.05’ten büyüktür. Böyle bir durumda değişkenlerin 1. farkları alınmalıdır. 1. farklar alındıktan sonraki değerler incelendikten sonra, tablo değerleri kritik değerlerden küçük ve prob değerleri de 0.05’den küçük olduğundan, ADF ve PP testlerine göre seriler durağan hale gelmiştir.

Tablo 20’deki sonuçlara göre kişi başı gelir, gazete dergi oranı ve kitap sayısı oranı sonuçları KPSS testinde anlamlıdır. Düzeyde durağan olmasına

rağmen diğer testlerde fark alınması zorunluluğu bulunduğundan fark alınmış ve %1 düzeyinde durağan olmuştur.

Granger Nedensellik Analizi

Değişkenler arasında ilişki olup olmadığını anlamak için her modelin ayrı ayrı Granger Nedensellik analizi yapılacaktır.

Yayımcılık Faaliyetleri

İlk olarak yayımcılık faaliyetleri incelenmiştir. Birim kök analizleri sonucunda yayımcılık faaliyetlerinin denklemi her değişkenin farkı alınacak şekilde aşağıdaki gibi düzenlenmiştir.

$$\text{Model 3: } \Delta \text{LNKKBG}_t = \alpha_0 + \alpha_1 \Delta \text{LNGDO}_t + \alpha_2 \Delta \text{LNKSO}_t + u_t$$

Nedensellik analizinde değişkenler ikili gruplar halinde incelenmektedir. Kişi başı gelir ile kitap sayısı oranı ve gazete-dergi oranıyla ayrı ayrı analizlerinin yapılabilmesi için öncelikle lag kriterinin belirlenmesi gerekir. Tablo 21’de bu iki nedensellik için uygun gecikme uzunluğu (lag) sonuçları görülmektedir.

Tablo 21. Yayımcılık Faaliyetleri Gecikme Uzunluğu Tespiti

Değişkenler	Gecikme Uzunluğu	Kullanılan Kriter
ΔLNKKBG_t ve ΔLNKSO_t	1	FPE ve AIC
ΔLNKKBG_t ve ΔLNGDO_t	1	FPE ve AIC

Bu sonuçlara göre hem kişi başı gelire kitap sayısı oranı hem de kişi başı gelire gazete-dergi oranı arasındaki nedensellik analizlerinde en fazla yıldızı alan kriterler 1.gecikmede olduğu için analiz buradan yapılacaktır.

Tablo 22’deki sonuçlar kişi başı gelire kitap sayısı arasındaki nedensellik ilişkisinin var olup olmadığını göstermiştir.

Tablo 22. Yayımcılık Faaliyetleri (Kitap Sayısı) Granger Nedensellik Analizi

	F İstatistik	Prob	Karar
$\Delta \text{LNKKBG} \rightarrow \Delta \text{LNKSO}?$	0.00	0.96	YOK
$\Delta \text{LNKSO} \rightarrow \Delta \text{LNKKBG}?$	6.03	0.01	VAR
Joint Test=9.39(0.85)		LM Test=3.44(0.48)	

Kişi başı gelirden kitap sayısı oranına doğru nedensellik ilişkisi bulunamamıştır. Bu kararı vermemizin sebebi; hem F istatistik değerinin 3.5 kritik değerinden küçük olması hem de prob değerinin 0.05'ten büyük olmasıdır.

Kitap sayısından kişi başı gelire doğru nedensellik ilişkisi vardır. F istatistik değeri 3.5'ten büyük ve prob değeri 0.05'ten küçük olduğundan bu hükme varılmıştır. Bu yorumlamayı dikkate almak için değişen varyans ve otokorelasyon sorunu olmamalıdır. Tablonun altındaki sonuçlara göre her iki doğrulama testinde de prob değeri 0.05'ten büyük olduğundan değişen varyans ve otokorelasyon sorunu yoktur.

Kişi başı gelire gazete-dergi oranı arasındaki nedensellik ilişkisinin sonuçları Tablo 23' de belirtildiği gibidir:

Tablo 23. Yayımcılık Faaliyetleri (Gazete-Dergi) Granger Nedensellik Analizi

	F İstatistik	Prob	Karar
$\Delta\text{LNKKBG} \rightarrow \Delta\text{LNGDO}?$	0.27	0.60	YOK
$\Delta\text{LNGDO} \rightarrow \Delta\text{LNKKBG}?$	3.79	0.06	VAR
Joint Test=24.42(0.05)		LM Test=2.46(0.65)	

Kişi başı gelirden gazete-dergi oranına doğru nedensellik ilişkisi yoktur. Çünkü prob değeri 0.05 anlamlılık düzeyinden büyüktür. Ayrıca tablo değeri kritik değerden düşük çıkmıştır. Fakat gazete-dergi oranından kişi başı gelire doğru (prob değeri ve F istatistiği incelendiğinde) nedensellik ilişkisi vardır. Doğrulama testi sonuçlarına göre değişen varyans ve otokorelasyon sorunu bulunmamaktadır.

Yayımcılık faaliyetlerine göre her iki değişkenden de kişi başı gelire doğru tek yönlü nedensellik bulunduğu için eşbütünleşme, uzun ve kısa dönem analizleri yapılacaktır.

Eş Bütünleşme Analizi

Yayımcılık faaliyetlerinde hem gazete-dergi oranı hem de kitap sayısı oranında nedensellik bulunduğu için bu iki değişken ile kişi başı gelir arasındaki eşbütünleşme ilişkisi varlığının olup olmaması önem taşımaktadır. Bunun için değişkenlerin düzeydeki hallerine bakılmıştır. Tablo 24'de Model 3 için eşbütünleşme ilişkisi görülmektedir.

Tablo 24. Engle-Granger Eş-Bütünleşme Testi Sonuçları(Gazete Dergi Oranı-Kişi Başı Gelir)

Hesaplanan ADF Değeri	ADF Kritik Değeri	Hesaplanan CRDW	CRDW Kritik Değeri	Karar
-1.75	-3.17	1.91	0.51	Eşbütünleşme YOK

Tablo değerleri, Engle-Granger (1987) sf:269, Table: II, Model I'den alınmış, %1 anlamlılık düzeyine sahip değerlerdir. CRDW: Cointegration Regression Durbin-Watson.

Yukarıdaki tabloda görüldüğü üzere hesaplanan ADF değeri kritik değerden mutlak değer anlamında küçüktür. Hesaplanan Durbin- Watson testi de CRDW kritik değerinden büyüktür. Kişi başı gelir ile gazete dergi oranı arasında eşbütünleşme ilişkisi bulunamamıştır. Tablo 25'de Model 3 için eşbütünleşme ilişkisi incelenmiştir.

Tablo 25. Engle-Granger Eş-Bütünleşme Testi Sonuçları(Kitap Oranı-Kişi Başı Gelir)

Hesaplanan ADF Değeri	ADF Kritik Değeri	Hesaplanan CRDW	CRDW Kritik Değeri	Karar
-5.64	-3.17	1.98	0.51	Eşbütünleşme VAR

Tablo değerleri, Engle-Granger (1987) sf:269, Table: II, Model I'den alınmış, %1 anlamlılık düzeyine sahip değerlerdir. CRDW: Cointegration Regression Durbin-Watson

Hesaplanan ADF değeri kritik değerden büyüktür. Ayrıca hesaplanan DW testi de CRDW kritik değerinden büyüktür. Kişi başı gelire kitap oranı arasında eşbütünleşme ilişkisi saptanmıştır.

Uzun Dönem Analizi

İlk olarak yayıncılık faaliyetlerinin uzun dönem analizi yapılmıştır. Değişkenlerin düzey değerleri kullanıldığı için denklem aşağıdaki gibi değiştirilmiştir:

$$\text{Model 3: } \text{LNKKBG}_t = \alpha_0 + \alpha_1 \text{LNKSO}_t + u_t$$

Tablo 26'da kişi başı gelirin bağımlı kitap sayısı oranının bağımsız değişken olduğu uzun dönem katsayıları FMOLS ile tahmin edilmiştir.

Tablo 26. Uzun Dönem Analizi (Yayımcılık Faaliyetleri)

	Katsayısı	t İstatistiği
LNKSO _t	3.59	5.91(0.00)
R ² =0.78	$\bar{R}^2=0.77$	

Bu sonuçlar göstermektedir ki kitap sayısındaki artışlar uzun dönemde kişi başı geliri oldukça yüksek düzeyde arttırmaktadır. Düzeltilmiş R²'nin R²'den küçük olması sahte regresyon olmadığını, birbirine yakın olması da bağımsız değişken ve gözlem sayısının yeterli olduğunu göstermektedir. Ayrıca R²'nin 0.78 olması açıklayıcı değişkenlerin modeli %78 oranında açıkladığını göstermektedir. t istatistiğinin Mac-Kinnon değerlerinde mutlak olarak büyük olması ve prob değerinin 0.05'ten küçük olması bu modelin anlamlı olduğunu göstermektedir.

Aşağıdaki denklemde parantez içlerinde t istatistik değerleri görülmektedir.

$$\Delta \text{LNKKBG}_t = 14.59 + 3.59 \Delta \text{LNKSO}_t + \varepsilon_t$$

(13.73)   (5.91)

Buna göre 14.59 değeri sabit değeri ifade etmektedir. Kitap sayısı oranındaki %1'lik artış kişi başı gelir oranını %3.59 arttırmaktadır.

Kısa Dönem Analizi

Yayımcılık faaliyetlerindeki uzun dönem katsayıları belirlendikten sonra kısa dönemdeki ilişkiler incelenebilir.

Kısa dönemde hata düzeltme terimi de modele dâhil edilir. Modeldeki değişkenler de durağan durumdaki haliyle kullanılır. Dolayısıyla fark alınması gerekmektedir. Bu şekilde düzenlendiğinde model aşağıdaki gibi düzenlenmiştir.

$$\text{Model 3: } \Delta \text{LNKKBG}_t = \alpha_0 + \alpha_1 \text{ECT}_{t-1} + \alpha_2 \Delta \text{LNKSO}_t + \varepsilon_t$$

Model düzenlendikten sonra kısa dönem katsayıları FMOLS ile tahmin edilmiştir.

:

Tablo 27. Kısa Dönem Analizi (Kitap Sayısı Oranı-Kişi Başı Gelir)

	Katsayısı	t İstatistiği
ΔLNKSO_t	0.59	0.90(0.37)
ECT(-1)	0.02	0.51(0.61)
$R^2=0.23$	$\bar{R}^2=0.16$	

Tabloda görüldüğü üzere ECT katsayısı hata düzeltme terimini ifade etmektedir. Bu katsayının negatif olması beklenmektedir. Fakat tabloya göre pozitifdir. Bununla birlikte hem ECT'nin hem de kitap sayısı oranının t istatistik değeri kritik değerlerden küçük, prob değeri 0.05'ten büyüktür. Bu durumda kişi başı gelir oranıyla kitap sayısı oranı arasında kısa dönemde ilişki bulunmamaktadır.

4. 2. 2. 3. Sinema Faaliyetleri

Diğer bir kültür ekonomisi birimi olan sinema faaliyetlerinde ise; sinema salon sayısı oranı, film sayısı oranı ve film seyirci sayısı oranı değişkenleri modelde belirtildiği üzere bağımsız değişken olarak kullanılmıştır.

Nedensellik ve regresyon analizleri yapılmadan önce birim kök testlerinin yapılması gerekmektedir.(Tablo 28 ve Tablo 29)

Tablo 28. Sinema Faaliyetleri Birim Kök Testi Sonuçları

Değişken	ADF Testi	Kritik Değerler			PP Testi	Kritik Değerler		
		%1	%5	%10		%1	%5	%10
LNKBG	-2.96(0.16)	-4.24	-3.54	-3.20	-3.04(0.13)	-4.24	-3.54	-3.20
LNSSO	-1.93(0.62)	-4.24	-3.54	-3.20	-1.91(0.63)	-4.24	-3.54	-3.20
LNFSAO	-3.22(0.09)	-4.29	-3.56	-3.22	-0.37(0.98)	-4.24	-3.54	-3.20
LNFSEO	-1.45(0.82)	-4.24	-3.54	-3.20	-1.45(0.83)	-4.24	-3.54	-3.20
ΔLNKBG	-6.22(0.00)	-3.64	-2.95	-2.61	-6.22(0.00)	-3.64	-2.95	-2.61
ΔLNSSO	-2.31(0.17)	-3.64	-2.95	-2.61	-4.11(0.00)	-3.64	-3.95	-2.61
ΔLNFSAO	-0.61(0.85)	-3.67	-2.96	-2.62	-4.45(0.00)	-3.64	-2.95	-2.61
ΔLNFSEO	-2.34(0.17)	-3.66	-2.96	-2.62	-4.77(0.00)	-3.64	-2.95	-2.61

Tablo 29. Sinema Faaliyetleri KPSS Birim Kök Testi Sonuçları

Değişken	KPSS Testi	Kritik Değerler		
		%1	%5	%10
LNKBG	0.07	0.22	0.15	0.12
LNSSO	0.17	0.22	0.15	0.12
LNFSAO	0.19	0.22	0.15	0.12
LNFSEO	0.18	0.22	0.15	0.12
ΔLNKBG	0.07	0.74	0.46	0.35
ΔLNSSO	0.49	0.74	0.46	0.35
ΔLNFSAO	0.65	0.74	0.46	0.35
ΔLNFSEO	0.54	0.74	0.46	0.35

ADF birim kök testinin düzey sonuçlarına göre; film sayısı oranı hariç bütün değişkenler kritik değerinin mutlak olarak altındadır. Ayrıca çıkan prob değeri de 0.05'in üstünde olduğundan bu seriler durağan değildir.

PP testi sonuçlarına göre; sinema salonu sayısı oranı, film sayısı oranı ve film seyirci sayısı oranlarında (tüm bağımsız değişkenlerde) düzeyde durağan değildir. Tablo değerinin kritik değerlerden ve prob değerinin 0.05'ten büyük

olmaması bu karara ulaşmamızı sağlamıştır. Fark alındıktan sonra seriler durağan hale gelmiştir.

KPSS testi sonuçlarına göre her üç bağımsız değişkene göre de anlamlıdır. Ancak hem PP hem de ADF testinde fark alınması gerektiği için KPSS testinde de fark alınmıştır.

Fark alındıktan sonra ise PP ve KPSS testleri anlamlı olduğundan bu serilerin birinci farkta durağan olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Granger Nedensellik Analizi

Bu kısımda sinema faaliyetlerinin modeli tekrardan yazılmış nedensellik sonuçları ve onların gecikme uzunluğu hesaplanmıştır. Model 5'in son hali aşağıdaki gibidir.

$$\text{Model 5: } \Delta \text{LNKKBG}_t = \alpha_0 + \alpha_1 \Delta \text{LNSSO}_t + \alpha_2 \Delta \text{LNFSAO}_t + \alpha_3 \Delta \text{LNFSEO}_t + u_t$$

Kişi başı gelire-sinema salonu sayısı oranı, kişi başı gelire-film sayısı oranı ve kişi başı gelire-film seyirci oranı olmak üzere üç adet nedensellik düzenlenmiştir.

Nedensellik analizinden önce gecikme uzunluğu tespiti yapılmalıdır. Bunun için 5 ayrı kriterden hangi gecikme uzunluğunda daha fazla yıldız varsa o uzunluk alınır.

Tablo 30. Sinema Faaliyetleri Gecikme Uzunluğu Tespiti

Değişkenler	Gecikme Uzunluğu
ΔLNKKBG_t ve ΔLNSSO_t	2
ΔLNKKBG_t ve ΔLNFSAO_t	2
ΔLNKKBG_t ve ΔLNFSEO_t	2

Kişi başı gelire-sinema salonu oranı, kişi başı gelire-film sayısı oranı ve kişi başı gelire-film seyirci oranı arasındaki gecikme uzunlukları tabloda görüldüğü üzere 2'dir.

İlk olarak sinema salonuyla kişi başı gelir arasındaki etkileşim saptanmaya çalışılmıştır. Tablo sonuçları aşağıda görüldüğü gibidir.

Tablo 31. Sinema Faaliyetleri (Sinema Salonu) Granger Nedensellik Analizi

	F İstatistik	Prob	Karar
$\Delta\text{LNKKBG} \rightarrow \Delta\text{LNSSO}?$	1.24	0.30	YOK
$\Delta\text{LNSSO} \rightarrow \Delta\text{LNKKBG}?$	0.48	0.62	YOK
Joint Test=24.90(0.41)		LM Test=3.62(0.45)	

Kişi başı gelire sinema salonu arasında herhangi bir nedensellik ilişkisi yoktur. Her iki durumda da F istatistik değerlerinin kritik değerden küçük ve prob değerlerinin 0.05'ten büyük olması bizi bu sonuca ulaştırmakta, doğrulama testleri de bu açıklamanın doğruluğunu kanıtlamaktadır.

Diğer bir nedensellik analizi de film sayısı oranı ile kişi başı gelir arasındaki sonuçlardan meydana gelmektedir.

Tablo 32. Sinema Faaliyetleri (Film Sayısı) Granger Nedensellik Analizi

	F İstatistik	Prob	Karar
$\Delta\text{LNKKBG} \rightarrow \Delta\text{LNFSAO}?$	1.52	0.23	YOK
$\Delta\text{LNFSAO} \rightarrow \Delta\text{LNKKBG}?$	1.50	0.23	YOK
Joint Test=16.32(0.95)		LM Test=8.62(0.07)	

Kişi başı gelire film sayısı arasında nedensellik ilişkisi söz konusu değildir. Bunu F istatistik değerlerinden ve prob değerlerinden net bir şekilde görmek mümkündür. Ayrıca otokorelasyon ve değişen varyans sorunlarının olmadığı da prob değerlerine bakıldığında görülmektedir.

Son olarak film seyirci sayısı ile kişi başı gelir arasındaki durum incelenmiş ve sonuçları Tablo 33'e yazılmıştır.

Tablo 33. Sinema Faaliyetleri (Film Seyirci) Granger Nedensellik Analizi

	F İstatistik	Prob	Karar
$\Delta\text{LNKKBG} \rightarrow \Delta\text{LNFSEO}?$	1.00	0.38	YOK
$\Delta\text{LNFSEO} \rightarrow \Delta\text{LNKKBG}?$	0.55	0.58	YOK
Joint Test=31.11(0.89)		LM Test=2.34(0.67)	

Diğer sinema faaliyetleri gibi film seyirci sayısı ile kişi başı gelir arasında nedensellik yoktur; birbirlerinin nedeni değildir. Bu durumda hiçbir nedensellik ilişkisinin bulunmadığı sinema faaliyetlerinde; eşbütünleşme, uzun ve kısa dönem analizleri yapılmayacaktır.

5. 2. 2. 3. Gösteri Sanatları Faaliyetleri

Kültür ekonomisinin bir alt sektörü olan gösteri sanatları faaliyetlerinde model; bağımlı değişken olarak kişi başı gelir, bağımsız değişken olarak opera-bale eser oranı, opera-bale seyirci oranı ve tiyatro eser oranı olarak alınmıştır.

Gösteri sanatlarının faaliyetleri değişkenlerinin birim kök analizleri yapılabilir. Değişkenlerin durağanlığını ölçmek için yapılan ADF, PP ve KPSS testi sonuçları Tablo 34 ve Tablo 35’de gösterilmiştir.

Tablo 34. Gösteri Sanatları Faaliyetleri Birim Kök Testi Sonuçları

Değişken	ADF Testi	Kritik Değerler			PP Testi	Kritik Değerler		
		%1	%5	%10		%1	%5	%10
LNKBG	-2.96(0.16)	-4.24	-3.54	-3.20	-3.04(0.13)	-4.24	-3.54	-3.20
LNOBEO	-4.74(0.84)	-4.24	-3.54	-3.20	-4.71(0.00)	-4.24	-3.54	-3.20
LNOBSO	-4.37(0.01)	-4.28	-3.56	-3.22	-4.32(0.01)	-4.24	-3.54	-3.20
LNTEO	-1.57(0.78)	-4.26	-3.55	-3.21	-3.69(0.04)	-4.24	-3.54	-3.20
ΔLNKBG	-6.22(0.00)	-3.64	-2.95	-2.61	-6.22(0.00)	-3.64	-2.95	-2.61
ΔLNOBEO	-5.05(0.00)	-3.66	-2.96	-2.62	-13.05(0.00)	-3.63	-2.95	-2.61
ΔLNOBSO	-4.36(0.00)	-3.67	-2.96	-2.62	-11.16(0.00)	-3.64	-2.95	-2.61
ΔLNTEO	-7.51(0.00)	-3.65	-2.95	-2.62	-10.31(0.00)	-3.65	-2.95	-2.61

Tablo 35. Gösteri Sanatları Faaliyetleri KPSS Birim Kök Testi Sonuçları

Değişken	KPSS Testi	Kritik Değerler		
		%1	%5	%10
LNKBG	0.07	0.22	0.15	0.12
LNOBEO	0.11	0.22	0.15	0.12
LNOBSO	0.06	0.22	0.15	0.12
LNTEO	0.16	0.22	0.15	0.12
ΔLNKBG	0.07	0.74	0.46	0.35
ΔLNOBEO	0.33	0.74	0.46	0.35
ΔLNOBSO	0.32	0.74	0.46	0.35
ΔLNTEO	0.14	0.74	0.46	0.35

Kişi başı gelir sonuçları yukarıdaki tabloyla (Tablo 19 ve 20) aynı olduğundan yorumlanmayacaktır. Opera-bale eser sayısı ile tiyatro eser sayısının düzey değerleri ADF birim kök testindeki kritik değerlerle karşılaştırıldığında büyük (mutlak değer olarak küçük) olduğundan durağanlık söz konusu değildir. Opera-bale seyirci sayısı ise kritik değerlere göre %5 düzeyinde anlamlı olsa dahi fark alınmalıdır.

PP testi sonuçlarına bakıldığında opera-bale sayısı ve seyirci sayısı ile tiyatro eser sayısı kritik değerlerden küçük mutlak olarak büyük ve prob değeri de 0.05 ten küçük olduğu için düzeyde anlamlıdır. Ancak kişi başı gelir bu test için düzeyde durağan olmadığında PP testi için fark almak gerekmektedir

KPSS testi sonuçları her test için düzey değerlerinde durağandır. Fakat diğer testlerde fark alınması gerektiği için bu değişkenlerin KPSS testinde de birinci dereceden farkının alınması icap etmektedir. Fark alındıktan sonra bütün değişkenler bu test için de durağan olmuştur.

Granger Nedensellik Analizi

Bir diğer kültür ekonomisi birimi olan gösteri sanatlarının modeli farklar alınacak şekilde düzenlenmiştir:

$$\text{Model 4: } \Delta \text{LNKBG}_t = \alpha_0 + \alpha_1 \Delta \text{LNOBEO}_t + \alpha_2 \Delta \text{LNOBSO}_t + \alpha_3 \Delta \text{LNTEO}_t + u_t$$

Daha sonra kişi başı gelir-opera bale eser sayısı, kişi başı gelir-opera bale seyirci sayısı ve kişi başı gelir-tiyatro eser sayısı şeklinde nedensellik analizleri yapılması için gecikme uzunlukları belirlenmiştir (Tablo 36).

Tablo 36. Gösteri Sanatları Faaliyetleri Gecikme Uzunluğu Tespiti

Değişkenler	Gecikme Uzunluğu	Kullanılan Kriter
ΔLNKKBG_t ve ΔLNOBEO_t	1	LR, SC, HQ
ΔLNKKBG_t ve ΔLNOBSO_t	2	LR
ΔLNKKBG_t ve ΔLNTEO_t	1	LR, FPE, AIC ve HQ

Kişi başı gelire opera-bale seyirci oranı arasındaki ilişkinin saptanması için belirlenen gecikme uzunluğu, üzerinde beş kriterin yıldızla gösterildiği 2'dir. Kişi başı gelire-opera bale eser oranı ve kişi başı gelire-tiyatro eser sayısı oranı arasındaki uygun gecikme uzunluğu en fazla yıldızlı kritere sahip olan 1'dir.

Aşağıdaki tablolarda gösteri sanatlarının kişi başı geliri mi yoksa kişi başı gelirin mi gösteri sanatlarını etkilediğini tespit etmek üzere yapılan nedensellik analizleri bulunmaktadır. Her bir bağımsız değişken bağımlı değişkenle incelenmek üzere toplamda 3 adet analiz yapılmıştır. İlk olarak kişi başı gelire opera-bale eser oranı arasındaki ilişkiye bakılmıştır.

Tablo 37. Gösteri Sanatları Faaliyetleri (Opera-Bale Eser) Granger Nedensellik Analizi

	F İstatistik	Prob	Karar
$\Delta\text{LNKKBG} \rightarrow \Delta\text{LNOBEO}?$	0.41	0.52	YOK
$\Delta\text{LNOBEO} \rightarrow \Delta\text{LNKKBG}?$	6.11	0.02	VAR
Joint Test=5.34(0.98)		LM Test=6.22 (0.18)	

Buna göre kişi başı gelirden opera-bale eser oranına doğru nedensellik bulunmamaktadır. Ancak opera-bale eser oranından kişi başı gelire doğru nedensellik ilişkisi bulunmuştur. Bunu F istatistik değerlerinden ve prob değerinden çıkarıyoruz. İlk durumda F istatistik değeri 3.5'ten küçük ve prob değeri 0.05'ten büyük ikinci durumda ise tam tersi bir durum söz konusu

olmuştur. Doğrulama testleri sonuçları da bu analizin güvenilir olduğunu ispatlamaktadır.

Tablo 38’de ise kişi başı gelire opera-bale seyirci sayısı oranı arasındaki Granger Nedensellik ilişkisi analiz edilmiştir.

Tablo 38. Gösteri Sanatları Faaliyetleri (Opera Bale Seyirci) Granger Nedensellik Analizi

	F İstatistik	Prob	Karar
$\Delta\text{LNKKBG} \rightarrow \Delta\text{LNOBSO}?$	0.53	0.59	YOK
$\Delta\text{LNOBSO} \rightarrow \Delta\text{LNKKBG}?$	2.21	0.12	YOK
Joint Test=34.04(0.80)		LM Test=1.39(0.85)	

Tablo değeri kritik değerden küçük ve prob değeri 0.05’ten büyük olduğu için kişi başı gelirden opera-bale seyirci oranına doğru nedensellik ilişkisi bulunmamaktadır. Aynı şekilde tablo değeri kritik değerden büyük ve prob değeri 0.05’ten küçük olduğundan opera-bale seyirci oranından kişi başı gelire doğru nedensellik ilişkisi yoktur. Hem otokorelasyon hem değişen varyans sonuçlarına göre prob değeri 0.05’ten büyük olduğundan bu sorunlar analizde yer almamaktadır.

Gösteri sanatlarının son nedensellik analizi ise tiyatro eser oranı ile kişi başı gelir arasındaki ilişkiyi incelemek suretiyle yapılmıştır:

Tablo 39. Gösteri Sanatları Faaliyetleri (Tiyatro Eser)Granger Nedensellik Analizi

	F İstatistik	Prob	Karar
$\Delta\text{LNKKBG} \rightarrow \Delta\text{LNTEO}?$	5.75	0.02	VAR
$\Delta\text{LNTEO} \rightarrow \Delta\text{LNKKBG}?$	0.15	0.69	YOK
Joint Test=14.05(0.52)		LM Test=3.01(0.55)	

Bu sonuçlara göre kişi başı gelir ile tiyatro eser oranı arasında nedensellik vardır. Çünkü kişi başı gelirden tiyatro eser oranına doğru F istatistik değeri $5.75 > 3.5$, prob değeri ise $0.02 < 0.05$ olmuştur. Ayrıca değişen varyans

(0.52>0.05) ve otokorelasyon sonuçları (0.55>0.05) olduğu için bu analiz doğrudur.

Dolayısıyla da gösteri sanatları faaliyetleri için de eşbütünleşme, uzun ve kısa dönem analizleri yapılabileceği sonucuna ulaşmaktayız.

Eşbütünleşme Analizi

Gösteri sanatları faaliyetlerinde hem opera-bale eser oranı hem de tiyatro eser oranında nedensellik bulunduğu için bu iki değişken ile kişi başı gelir arasındaki eşbütünleşme ilişkisinin varlığı olup olmaması önem taşımaktadır. Bunun için değişkenlerin düzeydeki hallerine bakılmıştır.

Tablo 40. Engle-Granger Eş-Bütünleşme Testi Sonuçları(Opera Bale Eser-Kişi Başı Gelir)

Hesaplanan ADF Değeri	ADF Kritik Değeri	Hesaplanan CRDW	CRDW Kritik Değeri	Karar
-5.00	-3.17	1.93	0.51	Eşbütünleşme VAR

Tablo değerleri, Engle-Granger (1987) sf:269, Table:II, Model I'den alınmış, %1 anlamlılık düzeyine sahip değerlerdir. CRDW: Cointegration Regression Durbin-Watson.

Yukarıdaki tabloda görüldüğü gibi hesaplanan ADF değeri kritik değerden mutlak değer anlamında büyüktür. Ayrıca hesaplanan Durbin- Watson testi kritik değerden büyük olduğu için bu test de anlamlıdır. Kişi başı gelire opera bale eser sayısı arasında eşbütünleşme ilişkisi olduğu tespit edilmiştir.

Tablo 41. Engle-Granger Eş-Bütünleşme Testi Sonuçları(Kişi Başı Gelir-Tiyatro Eser Oranı)

Hesaplanan ADF Değeri	ADF Kritik Değeri	Hesaplanan CRDW	CRDW Kritik Değeri	Karar
-3.41	-3.17	1.99	0.51	Eşbütünleşme VAR

Tablo değerleri, Engle-Granger (1987) sf:269, Table:II, Model I'den alınmış, %1 anlamlılık düzeyine sahip değerlerdir. CRDW: Cointegration Regression Durbin-Watson

Bu tabloda kişi başı gelir ile tiyatro eser oranı arasında eşbütünleşme ilişkisi tespit edilmiştir. Çünkü hem hesaplanan ADF kritik değerden hem de hesaplanan Durbin-Watson değeri kritik değerden büyüktür.

Serilerin eşbütünleşme ilişkisi incelendiğine göre uzun ve kısa dönem analizlerine geçilebilir.

Eş bütünleşme tespit edilen modellerimizin kısa ve uzun dönem katsayıları FMOLS yöntemiyle tahmin edilmiştir.

Uzun Dönem Analizleri

Gösteri sanatlarının uzun dönem denklemi de aşağıdaki gibi seriler düzeyinde olacak şekilde düzenlenmiştir.

$$\text{Model 4: } \text{LNKKBG}_t = \alpha_0 + \alpha_1 \text{LNOBEO}_t + u_t$$

Aşağıdaki tabloda gösteri sanatlarının uzun dönemde kişi başı geliri nasıl etkilediği belirtilmiştir.

Tablo 42. Uzun Dönem Analizi (Opera-Bale Eser Oranı)

	Katsayısı	t İstatistiği
LNOBEO _t	1.76	8.45(0.00)
R ² =0.69	$\bar{R}^2=0.68$	

Görüldüğü üzere opera-bale eser sayısı oranının prob değeri 0.05'ten küçük ve t istatistik değeri kritik değerlerden büyüktür. Uzun dönemde opera-bale oranı kişi başı geliri pozitif ve anlamlı düzeyde arttırmıştır. Düzeltilmiş R²'nin R²'den küçük olması sahte regresyon sorunu olmadığını, bu iki değer birbirine yakın olması da bağımsız değişken ve gözlem sayısının yeterli olduğunu göstermektedir. Ayrıca R²'nin 0.69 olması açıklayıcı değişkenlerin modeli %69 oranında açıkladığını göstermektedir.

$$\Delta \text{LNKKBG}_t = 31.95 + 1.76 \Delta \text{LNKSO}_t + \varepsilon_t$$

$$(11.44) \quad (8.45)$$

Buna göre 31.95 değeri sabit değeri ifade etmektedir. Opera bale eser sayısı oranındaki %1 birimlik artış kişi başı gelir oranını %1.76 arttırmaktadır.

Kişi başı gelirin prob değerleri 0.05'ten küçük ve t istatistik değeri kritik değerlerden büyüktür. Düzeltilmiş R²'nin R²'den küçük olması sahte regresyon

olmadığını, birbirine yakın olması da bağımsız değişken ve gözlem sayısının yeterli olduğunu göstermektedir. Ayrıca R^2 'nin 0.71 olması açıklayıcı değişkenlerin modeli %71 oranında açıkladığını göstermektedir.

Tablo 43. Uzun Dönem Analizi (Tiyatro Eser Oranı-Kişi Başı Gelir)

	Katsayısı	t İstatistiği
LNKBG _t	0.52	5.90(0.00)
$R^2=0.71$	$\bar{R}^2=0.69$	

$$\Delta TEO_t = -17.35 + 0.52 \Delta KBG_t + \varepsilon_t$$

$$(-23.45) \quad (5.90)$$

-17.35 değeri sabit değeri ifade etmektedir. Kişi başı gelir oranındaki %1'lik artış tiyatro eser oranını %0.52 arttırmaktadır.

Kısa Dönem Analizleri

Tablo 44. Kısa Dönem Analizi (OperaBale-Kişi Başı Gelir)

	Katsayısı	t İstatistiği
$\Delta LNOBEO_t$	0.20	2.31(0.02)
ECT(-1)	0.02	0.36 (0.71)
$R^2=0.14$	$\bar{R}^2=0.08$	

ECT katsayısına bakıldığında kısa dönemde anlamlılık söz konusu olmadığından bu yorumlamaları dikkate almamak gerekir. Yani gösteri sanatları kısa dönemde değil uzun dönemde kişi başı geliri etkilemektedir. Opera-bale eser oranının t istatistik değeri kritik değerlerden küçük, prob değeri 0.05'ten büyüktür. Bu durumda kişi başı gelir oranıyla opera-bale eser oranı arasında kısa dönemde ilişki bulunmamaktadır.

Tablo 45. Kısa Dönem Analizi (Kişi Başı Gelir-Tiyatro Eser Sayısı)

	Katsayısı	t İstatistiği
ΔLNKKG_t	0.13	0.72(0.47)
ECT(-1)	0.22	1.91(0.06)
$R^2=0.18$	$\bar{R}^2=0.13$	

Tabloda görüldüğü üzere ECT katsayısı pozitifdir. Bununla birlikte hem ECT'nin hem de kişi başı gelir oranının t istatistik değeri kritik değerlerden küçük, prob değeri 0.05'ten büyüktür. Bu durumda kişi başı gelir oranıyla tiyatro eser sayısı arasında kısa dönemde ilişki bulunmamaktadır.

5. 2. 2. 5. Kütüphane –Müze Faaliyetleri

Kütüphane müze faaliyetleri; kütüphane sayısı oranı ve müze-ören sayısı oranı değişkenlerinden oluşmaktadır.

Aşağıdaki tabloda kütüphane-müze faaliyetlerinin ADF, PP ve KPSS analizleri sonuçlarına yer verilmektedir.

Tablo 46. Kütüphane –Müze Faaliyetleri Birim Kök Testi Sonuçları

Değişken	ADF Testi	Kritik Değerler			PP Testi	Kritik Değerler		
		%1	%5	%10		%1	%5	%10
LNKKG	-2.96(0.16)	-4.24	-3.54	-3.20	-3.04(0.13)	-4.24	-3.54	-3.20
LNKÜO	-0.86(0.95)	-4.24	-3.54	-3.20	-0.86(0.95)	-4.24	-3.54	-3.20
LNMÖO	-3.11(0.11)	-4.24	-3.54	-3.20	-3.02(0.14)	-4.24	-3.54	-3.20
ΔLNKKG	-6.22(0.00)	-3.64	-2.95	-2.61	-6.22(0.00)	-3.64	-2.95	-2.61
$\Delta \text{LNKÜO}$	-1.73(0.37)	-3.65	-2.95	-2.62	-4.98(0.00)	-3.64	-2.95	-2.61
$\Delta \text{LNMÖO}$	-6.73(0.00)	-3.64	-2.95	-2.61	-6.89(0.00)	-3.64	-2.95	-2.61

Tablo 47. Kütüphane –Müze Faaliyetleri KPSS Birim Kök Testi Sonuçları

Değişken	KPSS Testi	Kritik Değerler		
		%1	%5	%10
LNKBG	0.07	0.22	0.15	0.12
LNKÜO	0.18	0.22	0.15	0.12
LNMÖO	0.09	0.22	0.15	0.12
LNKBG	0.07	0.22	0.15	0.12
ΔLNKÜO	0.52	0.74	0.46	0.35
ΔLNMÖO	0.26	0.74	0.46	0.35

Bu sonuçlar bize göstermektedir ki; hem ADF testine göre hem de PP testine göre bütün değişkenler için seriler düzeyde durağan değildir. Tablo değerleri incelendiğinde tablo değeri kritik değerlerden, prob değeri de 0.05 anlamlılık düzeyinden büyüktür.

Üç birim kök testinin ikisinde de böyle bir sonuç çıkmasıyla KPSS testi sonuçları önemi yitirmiştir. Çünkü durağanlık için birinci dereceden fark alınmalıdır. Fark alındıktan sonra PP ve KPSS sonuçları durağan hale gelmiş olup nedensellik analizine geçilebilir.

Granger Nedensellik Analizi

Model 6, birinci dereceden fark alınarak durağan hale getirilen serilerden oluşan bir denklemdir.

$$\text{Model 6: } \Delta \text{LNKBG}_t = \alpha_0 + \alpha_1 \Delta \text{LNKÜO}_t + \alpha_2 \Delta \text{LNMÖO}_t + u_t$$

Burada kişi başı gelirle kütüphane sayısı oranı ve kişi başı gelirle müze-ören sayısı oranı arasındaki ilişkilerin var olup olmadığını anlamak için iki tane nedensellik analizi yapılmıştır. Ama ilk olarak gecikme uzunluklarına bakılmıştır (Tablo 48)

Tablo 48. Kütüphane-Müze Faaliyetleri Gecikme Uzunluğu Tespiti

Değişkenler	Gecikme Uzunluğu
ΔLNKKBG_t ve $\Delta\text{LNKÜO}_t$	2
ΔLNKKBG_t ve $\Delta\text{LNMÜO}_t$	2

Bu sonuçlara göre kişi başı gelire kütüphane oranı arasında uygun gecikme uzunluğu 2'dir.

Tablo 49. Kütüphane-Müze Faaliyetleri (Kütüphane Sayısı) Granger Nedensellik Analizi

	F İstatistik	Prob	Karar
$\Delta\text{LNKKBG} \rightarrow \Delta\text{LNKÜO}?$	0.76	0.47	YOK
$\Delta\text{LNKÜO} \rightarrow \Delta\text{LNKKBG}?$	0.76	0.47	YOK
Joint Test=35.91(0.89)		LM Test=8.93(0.06)	

Tablo 49'daki sonuçlar kişi başı kütüphane sayısı ile kişi başı gelir arasında ilişki olmadığını göstermektedir. Doğrulama testleri de nedensellik ilişkisinin var olmadığını açıklamıştır

Kişi başı müze ören sayısı ile kişi başı gelir arasındaki ilişkinin test edildiği Tablo 50 iki yönden de ilişki olmadığını göstermektedir.

Tablo 50. Kütüphane Müze Faaliyetleri (Müze Ören Sayısı) Granger Nedensellik Analizi

	F İstatistik	Prob	Karar
$\Delta\text{LNKKBG} \rightarrow \Delta\text{LNMÜO}?$	1.51	0.24	YOK
$\Delta\text{LNMÜO} \rightarrow \Delta\text{LNKKBG}?$	1.50	0.23	YOK
Joint Test=27.85(0.95)		LM Test=8.62(0.07)	

Bu sonuçlarla beraber kütüphane müze faaliyetlerinin de kişi başı geliri etkilemediği anlaşılmış ve diğer aşamalar olan eşbütünleşme, uzun ve kısa dönem analizlerinin yapılmamasına karar verilmiştir.

6. SONUÇ VE ÖNERİLER

Ekonomik büyüme tartışmasız olarak ülkeler için vazgeçilmez bir olgudur. Her ülke GSYİH'sını büyütme ister ve politikalarını bu yönde geliştirir. Tarih boyunca ekonomik büyümeyle ilgili olarak birçok teori oluşturulmuştur. Çalışmamızda bu teorilerden Klasik İktisat Okulu öncesi Merkantilizm ve Fizyokrasi üzerinde durulmuş daha sonra Klasik büyüme teorilerinden Adam Smith, David Ricardo ve Thomas Malthus'un büyüme teorileri incelenmiştir. Daha sonra da sırasıyla Marksist büyüme modeli, Harrod-Domar büyüme modeli ve Solow modeli açıklanmıştır. Son olarak da tezimizle yakından ilişkili olan İçsel Büyüme modelleri açıklanmıştır. İçsel Büyüme modellerinden AR-GE'ye dayalı modeller, AK modeli, Arrow-Romer, Barro ve Lucas'ın modelleri incelenmiştir. Kişilerin kültürel birikimi bir anlamda beşeri sermayeye yatırım olarak kabul edilebileceğinden ve ampirik kısımda veriler kişi başı ele alındığından Lucas'ın beşeri sermaye teorisine daha uyumlu kabul edilmiştir. Dolayısıyla kültür ekonomisi, ekonomik büyümeyle beşeri sermaye üzerinden bağdaştırılmıştır.

Kültür bir toplumun maddi ve manevi mirasıdır. Son dönemde gelişen üretim-dağıtım ve satış ağıyla bir piyasa haline gelmiş ve "kültür ekonomisi" olarak anılmaktadır. Kültürün ekonomik etkilerinin keşfedilmesiyle bu piyasa giderek büyümüş ve bu kapsamda değerlendirilebilecek çok fazla alt sektör olduğu için uluslar arası anlamda çeşitli sınıflandırmalara gidilmiştir. Çalışmamızda bu sınıflandırmalara yer verilmiş, bu sınıflandırmaların ne amaçla yapıldığı ve hangi sektörlerden oluştuğu şekillerle açıklanmıştır. Dünya kültür ekonomisi ise hem ülkeler bazında hem de genel bazda 2011'den 2014'e kadar her yıl düzenli olarak büyümüş ve ekonomik büyümeyle doğru orantılı bir seyir izlemiştir. Ayrıca kültür ekonomisinde yapılan istihdam her yıl %3 oranında artmıştır. Bu sonuçlar bu piyasanın büyüdüğüne dair ipuçları vermekte ve ekonomik büyümeyle etkileyeceğine dair kanıtlar sunmaktadır.

Türkiye kültür ekonomisi de dünyada olduğu gibi gelişen ve büyüyen bir piyasadır. 2007'den 2015'e kadar yaklaşık 2 katına çıkmış ve bu yıllar arasında devamlı artış seyri göstermiştir. Ayrıca GSYİH içindeki payı da %7.1'e yükselmiş ve bu durum kültür ekonomisinin ekonomik büyüme kapsamında değerlendirme yapılmasını sağlamıştır. Türkiye kültür ekonomisinin incelenebilmesi için (TÜİK'e uyum sağlaması bakımından) EUROSTAT'ın yöntemi tercih edilmiştir. Çalışmamızda TÜİK Kültür İstatistikleri veri tabanında yer alan yayıncılık faaliyetleri, gösteri sanatları faaliyetleri, sinema faaliyetleri ve kütüphane-müze faaliyetleri kullanılmıştır.

Yayıncılık sektörü açısından gazete ve dergilerde ulusal basının tirajlardaki etkisi %70-80 civarındadır. Ayrıca son 5 yıldaki tirajlarda %40-50 oranında azalma meydana gelmiş bu durum internet yayıncılığının gelişmesine bağlanmıştır.

Sinema sektörü ise 2006-2015 arasındaki 10 yıllık süreçte sürekli büyüyen en istikrarlı piyasadır. Bu dönemde film sayıları 2 kat, film seyirci sayılar ise yaklaşık 3 kat artmıştır.

Gösteri sanatlarında opera-bale seyirci sayısı 2007 yılındaki en yüksek seviyesine (451271 seyirci) ulaşmış, bu yıldan sonraki düşüşten sonra 2014'e kadar 32000-40000 seyirci civarında kalmıştır. Opera-bale eser oranı 2007'de en düşük seviyesine (84 eser) ulaşmasından sonra 2010'dan itibaren 200-250 civarında eser verilmiştir. Tiyatro eser sayısında da her yıl 200-250 eser verilmiştir. Kısacası gösteri sanatlarında önemli bir gelişim olmamıştır.

Kütüphanecilik alanında özellikle üniversite kütüphanelerinin artması dikkat çekmektedir. Üniversite kütüphaneleri 2007-2016 döneminde 320'den 552'ye çıkmış halk kütüphanelerinin sayısına yaklaşmıştır. Kitap sayıları da aynı şekilde 2 kat artmıştır. Fakat halk kütüphaneleri sayısının bazı yıllarda (çok az da olsa) azalması ülkemiz için olumsuz bir durumdur. Buna rağmen kitap sayılarının artış göstermesi ümit verici kabul edilmektedir.

Türkiye'deki müze sayısı 175-200 civarında olup zaman zaman sayıları azalmış, zaman zaman artmıştır. Fakat Müzekart gibi uygulamalarla birlikte müze ziyaretçi sayıları 2006'dan 2014'e 2 kat artarak yaklaşık 3000000 kişiye yaklaşmıştır.

Çalışmamızda kullanılan kültür ekonomisinin alt sektörleri incelendikten sonra ampirik analize geçilmiştir. Kültür ekonomisiyle ekonomik büyüme arasındaki ilişkinin araştırıldığı bu çalışmada yapılan ekonometrik analiz iki kısımdan oluşmaktadır:

Birinci kısımda GSYİH harcama yöntemi ile GSYİH harcama kalemlerinden olan kültür, sanat ve eğlence verileri kullanılmıştır. 1998-2016 arasındaki dönemi çeyreklik olarak ele alınmış ve logaritmaya çevrilmiştir. Yapılan Granger Nedensellik analizi sonucunda çift yönlü bir nedensellik bulunmuştur. Serilerin uzun dönemde aynı yönde ilerleyip ilerlemediğini anlamak için Eş bütünleşme Analizi yapılmış ve bu iki değişken arasında eş bütünleşme ilişkisi tespit edilmiştir.

Uzun ve kısa dönem ilişkileri incelemek için FMOLS analizi kullanılmıştır. Kuvvetli bir tahminci olan FMOLS doğrulama testlerine gerek duyulmadığı için tercih edilmiştir. Yapılan uzun dönem sonuçlarına göre kültür ekonomisindeki %1'lik bir artış ekonomik büyümeyi % 0.96 oranında arttırmıştır. Ayrıca ekonomik büyümedeki %1'lik artış kültür ekonomisini %1.03 oranında arttırmıştır. Bu durumda anlaşılması gereken şudur; ekonomik büyüme- kültür ekonomisi ilişkisinde etkisi daha yüksek olan ekonomik büyümedir. Ki bu sonuç da şaşırtıcı sayılmamalıdır. Bir ülkede ekonomik büyüme arttıkça hem kültür sektörlerine yapılan yatırımlar hem de bireylerin kültür sektörlerine olan harcamaları da artacaktır. Dolayısıyla kültür ekonomisi de büyüyecektir. Zaten bu durum kısır döngü şeklinde ilerleyecektir. Ekonomik büyüme gelişecek sonra kültür ekonomisi gelişecek sonra tekrar ekonomik büyüme artacak. Ancak tam tersi bir durum da yanlış sayılmamalıdır. Önce kültür ekonomisi artarsa yani daha çok kültür ürünü üretilirse hem bu alanda çalışan kişi sayısı artacak hem de kültür ürünlerinin satışı sonrası ülkenin cebine daha çok para girecektir. Dolayısıyla ekonomik büyüme olumlu etkilenecektir, ekonomik büyüme de tekrar kültür ekonomisini arttıracaktır.

Yapılan analiz sonucunda kısa dönemde ise kültür ekonomisi % 1 arttığında ekonomik büyüme de %0.58 artacağı tespit edilmiştir. Bununla birlikte ECT katsayısından elde edilen sonuçlara göre kısa dönemdeki sapmalar 8 dönem (2 yıl) sonra uzun dönem değerine yakınsayacaktır. Ancak kısa dönemde

ekonomik büyüme, kültür ekonomisini anlamlı düzeyde etkileyememektedir. Bunun anlamı; kısa dönemde kültür ekonomisi arttırılabilir fakat uzun dönemde kültür ekonomisini arttırmak daha mantıklı olacaktır.

Analizin ikinci kısmında ise kültür ekonomisi faaliyetlerinin hangilerinin kişi başı gelir üzerinde etkili olacağı araştırılmıştır. Uzun yıllık veri sağlayan faaliyetlerin analize dâhil edildiği bu bölümde yayımcılık, gösteri sanatları, sinema ve kütüphane-müze faaliyetleri nüfus etkisinden arındırabilmek için nüfusa oranlanmıştır. 1981-2016 dönemi yıllık olarak ele alındığı analiz sonuçlarına göre;

Yayımcılık faaliyetleri: Kişi başına düşen kitap sayısından ekonomik büyümeye doğru ve kişi başına düşen gazete-dergisi sayısından kişi başı gelire doğru nedensellik tespit edilmiştir. Bunun üzerine bağımlı değişkenin kişi başı gelir, bağımsız değişkenin kişi başı kitap sayısı oranı olduğu modelde eşbütünleşme ilişkisi bulunurken, kişi başı gelire gazete dergi oranı arasında eşbütünleşme ilişkisi bulunamamıştır. Uzun dönemde kişi başına düşen kitap oranı %1 arttığında kişi başı gelir oranını %3.59 oranında arttırdığı görülmektedir. Kitap oranıyla kişi başı gelir arasında kısa dönemde ilişki bulunamamıştır. Demek ki gazete, dergi ve kitaplar basıldıkça insanlar bunları satın aldıkça, bu sektörle ilgili gazeteciler, yazarlar vb. meslek dallarından insanlar istihdam edildikçe, daha fazla yayınevi kurulup gazete ve dergiler çıkarıldıkça dolayısıyla yayımcılık faaliyetleri hareketlendikçe ekonomik büyüme dolayısıyla kişi başına geliri artacaktır. Çıkan bu sonuç da literatüre uygundur.

Gösteri sanatları faaliyetleri: Kişi başına düşen opera-bale eser sayısından, kişi başı gelire doğru nedensellik ilişkisi vardır. Kişi başı gelirin bağımlı değişken, kişi başı opera-bale eser oranının bağımsız değişken olduğu bir model kurulmuş ve aralarında eşbütünleşme ilişkisi bulunmuştur. Kişi başı gelirden tiyatro eser oranına doğru nedensellik söz konusudur. Tiyatro eser oranının bağımsız değişken, kişi başı gelirin bağımlı değişken olarak kurulduğu modelde eşbütünleşme ilişkisi bulunmuştur. Uzun dönemde opera-bale eser oranındaki %1'lik bir artış kişi başı geliri %1.76, kişi başı gelirdeki %1'lik artış tiyatro eser oranını %0.52 arttırmaktadır. Bu demek oluyor ki ne kadar çok opera-bale eseri yazılırsa, bu konuyla ilgili sanatçılar yetişirse, sahne sanatlarında çalışan kişiler

istihdam edilirse, opera-bale salonları inşa edilirse ve insanlar izlemeye gelirse kısacası bu piyasa ne kadar büyürse kişi başına düşen gelir de o ölçüde artacaktır. Çıkan bu sonuç da opera-baleye giden bohem sınıfın ekonomik büyümeyi arttırdığı yönündeki literatürle doğru orantılıdır. Kısa dönemde ise gösteri sanatlarıyla kişi başı gelir arasında anlamlı bir ilişki söz konusu değildir.

Sinema faaliyetleri: Kişi başına düşen film sayısı, film seyirci oranı ve kişi başı sinema salonu sayısı değişkenlerinin kişi başı gelire nedensellik ilişkisi bulunamamış dolayısıyla diğer analizlere geçilmemiştir. Sinema faaliyetleri 3. Bölümde incelediğimiz faaliyetler içerisinde en çok büyüyen ve en istikrarlı piyasadır. Hem çekilen film sayıları, hem de seyirci sayılarının kriz olduğu dönemlerde dahi artış göstermesi bu piyasanın direkt olarak ekonomik büyümeyle bağlantılı olmadığını zaten göstermektedir. Şüphesiz ki ekonomik büyüme her piyasa gibi sinema sektörünü de olumlu etkileyecektir. Fakat ekonomik büyümede azalma bile meydana gelse; bireyler sinema alışkanlıklarından vazgeçmeyecekler, reklam ve tanıtımın etkisiyle yeni çıkan filmlere gitmeyi sürdürecekler, yeni teknolojilerle daha iyi filmler çekilecek haliyle bu sektör büyümeye devam edecektir.

Kütüphane-müze faaliyetleri: Kişi başına düşen kütüphane sayısı ile kişi başına düşen müze eser sayısı ile kişi başına gelir arasında herhangi bir nedensellik bulunamamıştır.

Her ne kadar teknoloji gelişse ve tarihi eserlerin bulunması kolaylaşsa da müzeciliğin üretime dayanmayan statik bir sektör olduğunu söyleyebiliriz. Bununla birlikte insanların müze gibi kültürel faaliyetlere vakit ve para ayırmadıkları da aşikârdır. Son dönemde müzecilikle ilgili olumlu gelişmeler neticesinde müze seyircilerinin sayısı artsa da, ücretsiz müzelerin varlığı ve yukarıda bahsedilen sebeplerden dolayı müzecilik kişi başı geliri arttırmamıştır.

Öneriler

Bütün bu çıkarımlara göre çalışmamızın temel sorusu cevaplandırılmış olacaktır. Hem ekonomik büyüme kültür ekonomisini hem de kültür ekonomisini olumlu yönde etkilemektedir. Kültür sektörlerinden yayımcılık faaliyetleri ve gösteri sanatları kişi başı geliri arttırmaktadır. Özellikle bu sektörlerle ilgili politikalar geliştirilmelidir. Kanımızca yapılması gerekenler şöyledir:

- Bireylerin kültüre önem vermesi küçük yaşta başlamalıdır. Bu yüzden okullarda bu konularda özel olarak kültür eğitimi verilmelidir ve kültür gezilerine daha çok ağırlık verilmelidir. Böylelikle küçük yaşta sevdirmiş olup gerekli bilinci kazanan çocuklar kültürlerine sahip çıkmış olacak ve ilerleyen yıllarda kültür birikimleri için çabalayacaklardır.
- Son dönemde devletin kültürel değerlere yapmış olduğu yatırımların giderek artması umut verici bir durumdur. Bu yatırımların devam etmesi ve toplumun ihtiyaçlarına yönelik, beşeri sermayeyi arttıran yatırımlar olması son derece önemli bir konudur. Bu çalışmalarda yerel yönetimlerin ve STK'ların aktif yer alması geniş halk kitlelerinin harekete geçirilmesi anlamında önemlidir. Kültür ekonomisi içinde yer alan sinema vb. katma değer yaratan sektörlerin AB ülkelerinde olduğu gibi desteklenmesi önemlidir
- Türkiye'de çalışma saatlerinin uzun olması insanların kültür vb. etkinliklere katılım göstermemesine neden olmaktadır. Ayrıca maddi imkânların da yetersiz olması kültür faaliyetlerine yönelim olmamasına sebeptir. Bu konuda da cüzi miktarda da olsa zaman ve para ayrılması devlet ve bireylerin kişisel duyarlılıklarıyla çözümlenebilecektir.
- Özellikle yayıncılık sektöründeki yapısal değişimlerden kaynaklanan sorunların (internetin yaygınlaşmasıyla birlikte basılı medyaya duyulan ihtiyacın azalması ve birçok basın mensubunun işsiz kalması gibi) düzeltilmesi gerekmektedir.
- Yetenekli bireylerin sanata yönlendirilmesi son derece önem taşımaktadır. Eğitim sistemlerimizin buna göre hareket etmesi ve ailelerin de çocuklarına destek vermesi gerekmektedir. Sanatçı para kazanamaz imajı ancak devletin sanatçıya verdiği değer artarsa silinebilecektir.

Unutulmamalıdır bir ülkede kültürel değerlere verilen önem ne kadar çok geliştirse o ülkenin beşeri sermaye ve kalkınması da o kadar güçlü olacaktır.

KAYNAKÇA

- AKBAY, Oktay Salih.(2006). **Gelişmekte Olan Ülkelerde Yabancı Sermaye ve Ekonomik Büyüme**. Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- AKÇAY, S. (2013). **Türkiye’de Borsa ve Ekonomik Büyüme: Nedensellik Analizi**. Yüksek Lisans Tezi, Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Trabzon.
- AKDEMİR, B. (2010). **Türkiye’de Finansal Gelişme ve Ekonomik Büyüme İlişkisi**. Yüksek Lisans Tezi, Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Trabzon.
- AKHUNDLU, G.(2014). **Gazete ve Dergi İllustrasyonlarının Üretim Sürecinin İncelenmesi**. Yüksek Lisans Tezi, Yaşar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- AKPOLAT, A. G. (2012). **Büyüme Teorileri Çerçevesinde Sağlık ve Sağlık Göstergeleri İle Ekonomik Büyüme İlişkileri**. Yüksek Lisans Tezi, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, .
- AL, U. ve SOYDAL, İ. (2009). *Kütüphan-e Türkiye Projesi Halk Kütüphanesi Kullanım Araştırması*. Türk Kütüphaneciliği Dergisi. 28(3),288-307.
- ALTINTAŞ, H. ve ÇETİNTAŞ H. (2011). *Türkiye’de Ekonomik Büyüme, Beşeri Sermaye ve İhracat Arasındaki İlişkilerin Ekonometrik Analizi*: Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi. Ağustos-Aralık,36, 33-56.
- APAYDIN, F. (2013). **Büyümenin Ekonomi Politikası: Türkiye Örneği**. Yüksek Lisans Tezi, Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Antalya.
- ARSLANOĞLU, İ.(2001). *Kültür ve Medeniyet*. Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi. 15,243-255.

- ASLAN, B. (2013). **Dolaysız Yabancı Sermaye Yatırımlarının Ekonomik Büyüme Üzerindeki Etkileri: Türkiye-Hindistan Örneği**. Yüksek Lisans Tezi, Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bilecik.
- ASLAN, S. A. (2009). *2023 Türkiye Vizyonu, Halk Kütüphanesi Politikaları ve Çemişgezek: Batı Ülkeleri ve Türk Halk Kütüphanelerinin İşlevsel Açından Bir Karşılaştırması*. Türk Kütüphaneciliği Dergisi. 23(1),169-200.
- AŞKAR, F. (2011). *Sanatsal İletişim Modeli: Sahne (Performans Sanatları Üzerine Bir İnceleme*. Akademik Bakış Dergisi, (25), 1-23.
- ATA-AÖF Türk Dili 1 Dil-Kültür , Atatürk Üniversitesi.
<http://atauzem.atauni.edu.tr/dosya/ortak/materyal/T%C3%BCrk%20Dili%20I-%C3%9Cnite%202.pdf>
- ATAMTÜRK, B. (2007). *Büyüme Teorileri ve IMF Politikaları*. Marmara Üniversitesi İ. İ. B.F. Dergisi. 22(1),89-103.
- ATEŞ, S.(1998). **Yeni İçsel Büyüme Teorileri ve Türkiye Ekonomisinin Büyüme Dinamiklerinin Analizi**. Doktora Tezi, Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Adana.
- AY, A. ve YARDIMCI, P. (Temmuz 2008). *Türkiye’de Beşeri Sermaye Birikimine Dayalı Ak Tipi İçsel Ekonomik Büyümenin Var Modeli İle Analizi (1950-2000)* . Maliye Dergisi. (155),39-54.
- AYAN, M. (2009). **İzmir Devlet Opera ve Balesi’nin Opera Uygulamalarında Mekan Sorunu ve Çözümleme Modelleri**. Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü, İzmir.
- AYDIN, N. (2008). **Türkiye’de Ekonomik Büyüme(1968-2005): Solow Büyüme Muhasebesi ve Regresyon**. Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- AYDOĞAN, D. (2014). **Türk Romanında Dijitalleşme; E-Kitap**. Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Kültür Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- AYVAZOĞLU, S.(2015).*Türkiye’de Bale Sanatçılarının Aktif Dans Yaşamı Sonrası Sorunlarının Eğitim Süreciyle İlişkisi*. Boğaziçi Üniversitesi Eğitim Dergisi, 29(2), 75-92.

- AZCAN, G. (2013). **Kültür Turizmi Açısından Köylere Hizmet Götürme Faaliyetleri: Safranbolu Örneği**. Yüksek Lisans Tezi, Karabük Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Karabük.
- BALABAN, Y. (2007). **Orman Ürünleri Sanayi ve Ekonomik Büyüme**. Yüksek Lisans Tezi, Karadeniz Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Trabzon.
- BALTACIOĞLU, İ.(1941). *Tiyatro Problemi*. Atatürk Üniversitesi Dil Tarih Coğrafya Fakültesi Dergisi,2, 13-18.
- BAŞAK, T.(2013). **Geçmişten Günümüze Kitap Olgusu**. Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Arel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- BAYRAKTAR, K. Y. (2009). **İçsel Büyüme Teorisi Açısından İnsan Sermayesinin Büyüme Üzerindeki Etkisinin Analizi: Türkiye Örneği**. Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.
- BECEL, S.(2013). **Popüler Kültürün Sanatsal Seramik Formlarına Etkileri**. Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- BEKTAŞ, E. (2012). **Kültür Endüstrisinin Alt Gelir Grubu Üzerindeki Dönüştürücü Etkisi**. Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.
- BERBER, M. (2011). *İktisadi Büyüme ve Kalkınma*. Derya Kitabevi. Trabzon.
- BİLGİ, D.(2009). **Türkiye’de Kısa Vadeli Sermaye Hareketleri ve Ekonomik Büyüme Üzerine Etkisi**. Yüksek Lisans Tezi, Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Antalya.
- BİLGİN, D.(2012). **İçsel Büyüme Modelleri ve 1980 Sonrası Türkiye’de Kalkınma Politikaları**. Yüksek Lisans Tezi, Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Uşak.
- BİRİNCİ, E.(2015). **AR-GE Harcamalarının Ekonomik Büyüme Üzerine Etkisi: İçsel Büyüme Modeli Zaman Serisi Analizi**. Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

- BOLCAN, A. Z. (2011). **Talep Yönlü Büyüme Teorileri Çerçevesinde Ödemeler Dengesi Kısıtı Altında İktisadi Büyüme**. Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- BOYRAZ, B.(2009). **Müzecilerde Sergileme Yöntemleri Bağlamında Teknoloji Kullanımı**. Yüksek Lisans Tezi, Yıldız Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- CURRID, E. (2006). *New York as a Global Creative Hub: A Competitive Analysis of Four Theories on World Cities*, Economic Development Quarterly, 20(4), 330-350.
- ÇAKIR, H. (2007). *Geleneksel Gazetecilik Karşısında İnternet Gazeteciliği*. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi. 1(22), 123-149.
- ÇANKAYA, E.(2009). **Türkiye’de Beşeri Sermaye ve Ekonomik Büyümeye Etkileri**. Yüksek Lisans Tezi, Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Muğla.
- ÇELİK, İ. B.(2013). **Türkiye’de Gazete Sayfa Tasarımının 80’li Yıllardaki Teknolojik Dönüşümü ve Cafer Yarkent’in Bu Süreçteki Rolü**. Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Arel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- ÇELİK, Ş.(2012). **Türkiye’de Özel Müzecilik ve Baksı Müzesi**. Yüksek Lisans Tezi, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum.
- ÇINAR, N.(2016). **Türkiye’de Müzecilik Belleğinde Somut Olmayan Kültürel Mirasın Araştırılması**. Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- ÇINAR, Y. K.(2009). **Müzecilik Eğitiminde Yeni Eğilimler Türkiye’de Müzecilik ve Mesleki Eğitim**. Yüksek Lisans Tezi, Yıldız Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- ÇİÇEK, H., GÖZEGİR, S. ve ÇEVİK, E. (2010). *Bir Maliye Politikası Aracı Olarak Borçlanma ve Ekonomik Büyüme İlişkisi*. C. Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi. 11(1), 141-156.
- ÇINKILINÇ, R.(2016). **Mülkiyet Hakları ve Ekonomik Büyümeye Etkileri: Seçilmiş OECD Ülkeleri Üzerine Bir Uygulama**. Yüksek Lisans Tezi, Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Gaziantep.

- ÇOBAN, S.(2010). **İçsel Büyüme Teorileri Kapsamında Firmaların Büyüme Dinamiklerinin Analizi: Türk Sanayi Sektörü Üzerine Bir Uygulama**, Doktora Tezi, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri.
- ÇÖĞÜRCÜ, İclal.(2011).**Dış Borçların Ekonomik Büyüme Üzerine Etkisi: Türkiye Üzerinde Ekonometrik Bir İnceleme**. Doktora Tezi, Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Karaman.
- ÇÖĞÜRCÜ, İ. ve ÇOBAN O. (2011).*Dış Borç Ekonomik Büyüme İlişkisi*. KMÜ Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi.13(21),133-49.
- DALMAN, D.(2009). **Kitap Tasarımı ve Tipografi’de Okunaklılık**. Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü, İstanbul.
- DEMİRCİOĞLU, Ö.(2007). **Türkiye’de Halk Kütüphanesi Hizmetlerinin Yerel Yönetimlere Devri Konusunda Kütüphane Yöneticileri ve Kütüphanecilerin Yaklaşımları**. Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Devlet Tiyatroları Genel Müdürlüğü.(2014). Devlet Tiyatroları Genel Müdürlüğü Faaliyet Raporu 2014. İstanbul, Devlet Tiyatroları Genel Müdürlüğü.
- Devlet Tiyatroları Genel Müdürlüğü.(2015). Devlet Tiyatroları Genel Müdürlüğü Faaliyet Raporu 2015. İstanbul, Devlet Tiyatroları Genel Müdürlüğü.
- DİLEK, H.(1991). **Kütüphanecilik Biliminin Kapsamı ve Türkiye’de Durum**. Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- DİRİ, M.(2014). **Sıra Dışı Sanatsal Yaratıcılık ile Sıra Dışı Bilimsel Yaratıcılık Üzerine Bir Araştırma: Birgül Başarır ve Vahit Bademci Durum(Örnek Olay) Çalışmaları**. Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- DİRİM, C. S.(2010). **Müzecilerin Kurumsal İtibar Yönetimine Katkısı**. Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- DOĞAN, G.(2006).**Yakınsama Teorileri: Türkiye ve Avrupa Birliği Bölgeleri Örneği**. Yüksek Lisans Tezi, Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Adana.

- DUMAN H. ve CİCİ E. (2011).*Türk Halkının Sanata Bakışının ve Sanata Olan İlgi Düzeyinin Tiyatro Sanatı Bağlamında Çeşitli Sosyolojik Değişkenler Açısından İncelenmesi: Eskişehir Örneği*, Türkiye Bilimsel ve Teknolojik Araştırma Kurumu. Bursa.
- DURGUN, B.(2013). **Elektrik Tüketimi ile Büyüme Arasında Nedensellik İlişkisi: Türkiye Örneği**. Yüksek Lisans Tezi, Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Muğla.
- DÜNDAR, B.(2011). **Grafik Tasarım Bağlamında Kitap Nesnesi ve Nesne Olarak Kitap**. Sanatta Yeterlilik Tezi, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- EĞİLMEZ, M. ve KUMCU, E. (2004). *Ekonomi Politikası*. Remzi Kitabevi. İstanbul.
- EKİNCEK, Sema. (Temmuz 2015). *Müzekart Kullanıcılarının Yarar Algıları Üzerine Bir Araştırma: Ayasofya ve Topkapı Müzeleri Örneği*. Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi. (45),10-23.
- ERATAŞ,F., ALPTEKİN,V., ve UYSAL,D. (2013).*Türkiye’de Kültür Ekonomisinin Gelişimine Yerel Bir Bakış*. Anemon Muş Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi.1(2),25-47.
- ERBAŞ, Z. (2013). **Ülkemizde Çok Satan Kitapların Kapak Tasarımlarında Kullanılan Renklerin Grafik Tasarım Açısından Analizi**. Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Arel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- ERDOĞAN, İ. *Dünya Film Pazarı*:Egemen Yapı, İlişki, Fiyat Politikası ve Profesyonelİdeoloji.1(2),25-47.<http://www.irfanerdogan.com/makaleler1/filmpazr.pdf>
- ERDOĞAN, İ.(2007). *Türkiye’de Gazetecilik ve Bilim İletişimi Yapısal Özellikler Sorunlar ve Çözüm Önerileri*. Gazi Üniversitesi İletişim Fakültesi. Ankara.
- ERDOĞAN, S. (2016). **Kurumsal Yapı ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: Gelişmiş ve Gelişmekte Olan Ülkeler İçin Karşılaştırmalı Bir Analiz**. Yüksek Lisans Tezi, Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Hatay.

- ERGÜN, H.(2010). **Hizmet Ticareti ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: Bir Panel Veri Analizi**. Yüksek Lisans Tezi, Zonguldak Karaelmas Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Zonguldak.
- ERTEKİN, S. (2007).**Türk Operası'nın Gelişim Süreci**. Yüksek Lisans Tezi, Başkent Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- ESER, B. (2012).**Ekonomik Büyüme ve İstihdam İlişkisi: Türkiye Uygulaması**. Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- ESER, K. ve GÖKMEN, Ç. E. (2009). *Beşeri Sermayenin Ekonomik Gelişme Üzerindeki Etkileri: Dünya Deneyimi ve Türkiye Üzerine Gözlemler*. Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi. 1(2),41-56.
- Eskişehir Kültür Envanteri.Kültür Aktörleri, Web: www.eskisehirkulturenvanteri.gov.tr adresinden 15 Mart 2017'de alınmıştır.
- EUROSTAT. (2016). Culture Statistic 2016. Belgium, EUROSTAT.
- FAYDALIGÜL, Ö. D. ve YILMAZ, B. (2009). *Türkiye'de Halk Kütüphanesi Hizmetlerinin Yerel Yönetimlere Devri Konusunda Kütüphane Yöneticilerinin ve Kütüphanecilerin Yaklaşımları*. Türk Kütüphaneciliği Dergisi. 21(4),414-439.
- FLORİDA, R. (2002). *The Rise of the Creative Class: and How It's Transforming Work Leisure, Community and Everyday Life*. Basic Books, New York.
- GÖÇER, A. (2012). *Dil-Kültür İlişkisi ve Etkileşimi Üzerine*. Dil ve Edebiyat Dergisi. 3(729),50-57.
- GÖÇER, İ. (Nisan 2015). *Bankacılık Sektörü Kredi Hacmi Genişlemesinin İşsizlik Üzerindeki Etkileri: Çoklu Yapısal Kırılmalı Eştleştirme Analizi*. İş, Güç Endüstri İlişkileri ve İnsan Kaynakları Dergisi. 17(2),109-129.
- GÖÇER, İ., Bulut,Ş. ve Dam, M. M. (2012). *Doğrudan Yabancı Yatırımların Türkiye'nin İhracat Performansına Etkileri: Ekonometrik Bir Analiz*. Business and Economics Research Journal. 3(2),21-40.
- GÖNENÇ, A. Y. (2007). *Türkiye'de Dergiciliğin Tarihsel Gelişimi*. İletişim Fakültesi Dergisi. 29,63-78.

- GÜMÜŞTEKİN, N.(Ekim 2009). Tarihsel Süreçte Sanatın Nesnesi Olarak Kadın İmgesine Bir Bakış. Dokuz Eylül Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Uluslararası Multidisipliner Kadın Kongresi, İzmir.
- GÜDER, F.(2013). **Üçüz Açık Sorunu ve Üçüz Açık Bileşenlerinin Ekonomik Büyüme Üzerine Etkisi: Türkiye Örneği**. Yüksek Lisans Tezi, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Çanakkale.
- GÜLLÜ, M. (2010). **Karbon Emisyonu ve Enerji Tüketiminin Büyüme Üzerindeki Etkileri: MIST Ülkeleri Karşılaştırması**. Yüksek Lisans Tezi, Çankırı Karatekin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Çankırı.
- GÜLMEZ, A. ve AKPOLAT, A.G.(2014). *AR-GE&İnovasyon ve Ekonomik Büyüme: Türkiye ve AB Örneği İçin Dinamik Panel Veri Analizi*. AİBÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi,2(14),1-17.
- GÜLTEKİN, H. (2015).**Türkiye’de Enerji İthalat Giderlerinin Ekonomik Büyümeye Etkisi**. Yüksek Lisans Tezi, Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Edirne.
- GÜNAL, D.(2006). **Beşeri Sermayenin Türkiye’de Bölgeler Arası Ekonomik Kalkınma Açısından Önemi: Mankiw-Romer-Weil Modeli Üzerine Ampirik Bir Çalışma**. Yüksek Lisans Tezi, Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Muğla.
- GÜREL, Aygül. (2016). **Sahne ve Gösteri Sanatlarında Tehlikelerin Tespiti, İş Sağlığı ve Güvenliği Uzmanlık Tezi**, Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı İş Sağlığı ve Güvenliği Genel Müdürlüğü, Ankara.
- HIZARCI, Ç. (2015).**Türkiye’nin Güncel Kültür-Sanat Politikası ve Opera Sanatı**. Yüksek Lisans Tezi, Maltepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- İLDAŞ, G. (2013). **Çok Satan Kitapların Uluslararası İletişim Yönetimi**. Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- İNCE, Ö. (2006).**Yeni Büyüme Teorileri: Türkiye İçin Bir Uygulama**. Yüksek Lisans Tezi, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.

İNÇİ, A. G. (2009).**İçsel Büyüme Modeli Çerçevesinde Türkiye’de Beşeri Sermayenin Ekonomik Büyümeyle İlişkisi**. Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

İstanbul Kültür Sanat Vakfı.(2016).Yerel Yönetimler İçin Kültürel Planlama. İstanbul, İstanbul Kültür Sanat Vakfı.

İTO.(Ağustos 2010). *Kültür Ekonomisi, Kültür Envanteri*, Çerçeve Dergisi, Yıl:18,(54).

İzmir Kalkınma Ajansı ve Dokuz Eylül Mimarlık Fakültesi.(2013). İzmir Kültür Ekonomisi ve Kültür Altyapısı Envanteri ve İzmir Kültür Ekonomisi Gelişme Stratejisi Projesi. İzmir, İzmir Kalkınma Ajansı ve Dokuz Eylül Mimarlık Fakültesi.

KASAPOĞLU, K. (1998). **Kitap Yayıncılığı ve TÜYAP Kitap Fuarı**. Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

KAPAR, C. (2009).**Ekonomik Büyüme ve İnsani Gelişme İlişkisine Demografik Yapının Etkisi**. Yüksek Lisans Tezi, Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Aydın.

KARABIYIK, A.(2007). **Çağdaş Sanat Müzeciliği Kapsamında Türkiye’deki Müzecilik Hareketlerine Bir Bakış**. Yüksek Lisans Tezi, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum.

KIRAÇLAR, F. K. (2005). **Ekonomik Büyüme Modellerinde Beşeri Sermaye: İçsel Büyüme Modelinin Analizi**. Yüksek Lisans Tezi, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri.

KIZILKAYA, O. İktisadi Büyüme Bölüm 3 Geleneksel Büyüme Modelleri, Web: <https://www.google.com.tr/url?sa=t&source=web&rct=j&url=https://akademik.ahievran.edu.tr/kullanicidosyalar/files/b%25C3%25B61%25C3%25BCm%25203%2520geleneksel%2520b%25C3%25BCy%25C3%25BCme%2520modelleri%2520I-l-sosyalist,schumpeter,keynes.pptx&ved=2ahUKEwjSql-B0JTcAhVDU1AKHeMmCAYQFjABegQIBRAB&usg=AOvVawlowSo0ucrLlbqvnfYqQsmF> adresinden 18 Mayıs 2018’de alınmıştır.

KORKMAZ, M. (2012). **Türkiye’de Vergi Yükünün Ekonomik Büyüme Üzerine Etkisi (1988-2010)**. Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.

- KOYUNCU, F. T.(June 2011). Doğrudan Yabancı Yatırımların İktisadi Büyüme Etkisi. Econ Anadolu 2011: Anadolu International Conference in Economics II, Eskişehir.
- KÖSEOĞLU, Ş.(2013). **Kültür, Mekân ve Sinema: Yeşim Ustaoglu Filmleri**. Yüksek Lisans Tezi, Karadeniz Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Trabzon.
- KUMRAL, N. ve GÜÇLÜ, M. (2013).*Kültür Ekonomisi ve Bölgesel Politika*. İktisat ve Toplum Dergisi. Working Paper No:13/05.
- LAZZERETTİ, L., CAPONE, F. ve SEÇİLMİŞ,E. (2014a). *Türkiye’de Yaratıcı ve Kültürel Sektörlerin Yapısı*. Maliye Dergisi. Ocak-Haziran (166),195-220.
- LAZZERETTİ, L., CAPONE, F. ve SEÇİLMİŞ,E. (June 2014b). Cultural and Creative Industries in Turkey A Benchmarking with Italy and Spain. Regional Studies Association European Conference 2014. İzmir.
- MANİDAL, J. H. (2004). *Cultural Impact on National Economic Growth*. The Journal of Socio-Economics. (47),136-146.
- MARİNİ, M. (2004). *Cultural Evolution and Economic Growth: A Theoretical Hypothesis with Some Empirical Evidence*. The Journal of Socio-Economics. (33),765-784.
- MEGEP.(2008). Türk Basınının Doğuşu ve Gelişimi Gazetecilik. Ankara, MEGEP.
- MEMMİ, M. A.(2017). Siyasi Bir Alan Olarak Türkiye’de Yayıncılık. *Siyaset, Ekonomi ve Araştırmaları Vakfı Dergisi*,(192).
- MURTEZA, G. (2012).**Adam Smith’te İktisat ve Ahlak Sorunları**. Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- ÖNAL, H. (2009). **Ekonomik Büyümenin Belirleyicileri ve Sanayileşme Stratejileri**. Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- ÖNAL, İ (2008). *Türkiye’de Gazetecilerin Bilgi Gereksinimlerinin ve Arama Davranışlarının Değerlendirilmesi*. Bilgi Dünyası Dergisi. 9(2),286-314.

- ÖNDER, I. (2010). **Elektronik Kitap Olgusu ve Türkiye’de Durum**. Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- ÖZDEMİR, S. (2005). **Din-Ahlak-Ekonomi İlişkisinin Sosyolojik Analiz ve Kapitalist Zihniyetinde Değerlendirilmesi (Adam Smith ve İbrahim Hakkı Örneği)**. Doktora Tezi, Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bursa.
- ÖZEL, H. A. (Bahar 2012). *Ekonomik Büyümenin Teorik Temelleri*. Çankırı Karatekin Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi. 2(1), 63-72.
- ÖZKASIM, H. ve Ögel, S. (2005). *Türkiye’de Müzeciliğin Gelişimi* . İTÜ Sosyal Bilimler Dergisi (b). 2(1), 96-102.
- ÖZSAĞIR, A.(Haziran 2008). *Dünden Bugüne Büyümenin Dinamiği*. Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Dergisi. Yıl:10,(14), Karaman.
- ÖZSOY, C.(2009 Spring).*Türkiye’de Eğitim ve İktisadi Büyüme Arasındaki İlişkinin VAR Modeliyle Analizi*, The Journal of Knowledge Economy&Knowledge Management 2009, 4(1). 71-83.
- ÖZUYSAL, H.(2011). **Türkiye’de Sağlık Harcamaları: Ekonometrik Bir Uygulama**. Master Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- PARASIZ, İlker. (1997). *Modern Büyüme Teorileri*. Ezgi Kitabevi. Bursa.
- PEHLİVAN, G. G.(2006). **Türkiye’nin Tüketim Fonksiyonu: Ekonometrik Bir Uygulama**. Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.
- POTTS, J. ve CUNNINGHAM, S. (2008). *Four Models of the Creative Industries*. International Journal of Cultural Policy. 14(3), 233-247.
- SALUR, S. (2006). **Kütüphanelerden Ödünç Alınan Kitapların Talep Fonksiyonunun İncelenmesi**. Yüksek Lisans Tezi, Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Aydın.

- SANUL, R. G. (2012). **Kentsel Ekonomik Kalkınma Aracı Olarak Yaratıcı Endüstriler: İzmir Analizi ve Öneriler**. Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Bilgi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- SARI, R. ve SOYTAŞ, U. (2006). Income and Education in Turkey: A Multivariate Analysis, *Education Economics*, 14 (2),181-196
- SAVRUL, M.(2014).**İnovasyon ve Teknoloji Taşmalarına Dayalı Ekonomik Büyüme**. Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- SAĞLAM, T.(2008). **Bilgi Ekonomisi ve Ekonomik Büyüme: Türkiye Üzerine Ekonometrik Bir Analiz (1980-2006)**. Yüksek Lisans Tezi, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- SEVGİNER, P.(2012). **Medya ve Siyaset İlişkisi İçerisinde Türkiye’de Gazetecilik ve Sansür**. Yüksek Lisans Tezi, Kadir Has Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- SEVİMLİ, A. D.(2015). **Yaratıcılık ve Sanat Bağlamında Sinema Bir Örnek: Akira Kurosawa**. Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- SİNAY, M. (2010). **Dış Ticaret ve Ekonomik Büyüme İlişkisinin Bilgi Transferleri Yönünden İncelenmesi: Türkiye Örneği**. Yüksek Lisans Tezi, Zonguldak Karaelmas Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Zonguldak.
- ŞEN, F. (2007). **İçsel Büyüme ve Türkiye’de Yatırım Harcamaları**. Yüksek Lisans Tezi, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.
- ŞENOCAK, A. (2014). **Dergi Tasarımında Tasarım Sorunları ve Tasarımda Doğruluk İlkeleri**. Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Arel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- TAŞAR, İ.(2015).**İçsel Büyüme Modelleri Çerçevesinde Türkiye’de Ekonomik Büyümenin Yapısal Dönüşümü**. Doktora Tezi, İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Malatya.

- TATLI, H. ve GÖÇER, İ. (2015). *Türkiye’de Sosyal Güvenlik Politikalarının Sürdürülebilirliği: Çoklu Yapısal Kırılmalı Eşbütünleşme Analizi*. Business and Economics Research Journal. 3(2),21-40.
- T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı.(2013).Ankara Kültür Ekonomisi Sektörel Büyüklüklerin Değerlendirilmesi. Ankara, T.C Kültür ve Turizm Bakanlığı.
- TELATAR O. M. ve TERZİ H. (2010). *Nüfus ve Eğitimin Ekonomik Büyümeye Etkisi: Türkiye Üzerine Bir İnceleme*. Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi. 24(2),197-214.
- TOSUN, Bengü.(2016).**Ekonomik Büyüme ve Gelir Dağılımı İlişkisi: Kuznets Hipotezi**. Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- TONTA, Y. ve AL, U. (2007). *Türkiye’nin Bilimsel Yayın Haritası: Türkiye’de Dergi Yayıncılığı Üzerine Bibliyometrik Bir Araştırma*. Hacettepe Bilgi ve Belge Yönetimi Bölümü. Ankara.
- TÖRE, E. Ö. (2010). *İstanbul’da Kültür Ekonomisini Döndüren Çarklardan Biri: Film Endüstrisi* . Kültür ve Turizm Bakanlığı ve TÜBA. İstanbul.
- TÜİK. (2014). İstatistik Göstergeler 1923-2013. Ankara, TÜİK.
- TÜİK. (2015). NACE Rev. 2- Altılı Ekonomik Faaliyet Sınıflaması,2015. Ankara, TÜİK.
- TÜİK.(2016).Kültür Ekonomisi 2015.Türkiye İstatistik Kurumu Haber Bülteni, 21549. <http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=21549>
- TÜRKER, O.(2009). **Serbest Ticaretin Ekonomik Büyüme Üzerindeki Etkileri**. Doktora Tezi, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri.
- Türkiye Üçüncü Sektör Vakfı.(2013).Kültür Politikaları Ekseninde Kamu-STK İlişkileri Vaka Analizi. Türkiye Üçüncü Sektör Vakfı.
- Türkiye Avrupa Eğitim ve Bilimsel Araştırmalar Vakfı.(2016). Türkiye’de Kültür (Kreatif) Ekonomisinin Boyutları. İstanbul, Türkiye Avrupa Eğitim ve Bilimsel Araştırmalar Vakfı.

UÇAL, H.(2014). **Türkiye’de Faiz Dışı Fazlanın Önemi ve Ekonomik Büyümeye Etkisi**. Yüksek Lisans Tezi, Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Aydın.

UNCTAD.(2010). Creative Economy Report 2010. UNCTAD.

UNESCO. (2009). The 2009 UNESCO Framework for Cultural Statistic (FCS). Canada, UNESCO.

UNESCO.Cultural Cycle,Web: <http://www.unesco.org/new/en/culture/themes/cultural-diversity/cultural-expressions/programmes/global-alliance-for-cultural-diversity/culture-cycle/> adresinden 17 Mart 2017’de alınmıştır.

UYGUN, S.(2007). **Reklam Fotoğrafçılığı ve Yaratıcılık**. Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

ÜNSAL, E. M. (2007). *İktisadi Büyüme*. İmaj Kitabevi. Ankara.

YAKIŞIK, H. ve ÇETİN, A.(2014). *Eğitim, Sağlık ve Teknoloji Düzeyinin Ekonomik Büyüme Üzerindeki Etkisi*. Sosyoekonomi Dergisi Cilt:1 Ocak-Haziran Sayısı,169-186.

YAVUZ, R. A.(2016).**Coğrafya ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: Panel Veri Analizi**. Doktora Tezi, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Çanakkale.

YAPAR, A. (1999). **Fransa ve Türkiye’de Dergicilik Olgusu ve Kadın Dergilerinin Karşılaştırılması**. Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

YARDIMCI, P.(2006). **İçsel Büyüme ve Türkiye’de İçsel Büyüme Etkileyen Faktörlerin Ampirik Analizi**. Doktora Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.

YAVUZ, S.(2011). **Türkiye’de Kredi Kartı Harcamalarının Ekonomik Büyüme Üzerindeki Etkilerinin Ekonometrik İncelenmesi**. Yüksek Lisans Tezi, Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Trabzon.

YEDİPARMAK, G.(2014). **Türkiye’de Cari İşlemler Dengesi ve Ekonomik Büyüme İlişkisi (2003-2012)**. Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.

YILDIRIM, K., KARAMAN D. ve TAŞDEMİR M. *Makro Ekonomi*. Seçkin Kitapevi. Ankara

YILMAZ, Ö. G. (2005). *Türkiye Ekonomisinde Büyüme İle İşsizlik Oranları Arasındaki Nedensellik İlişkisi*. İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Ekonometri ve İstatistik Dergisi.11-29 (2) ,63-76.

YUSUF, S. ve NABESHİMA, K. (2005). *Creative Industries in East Asia*. Cities. 22(2), 109-122.

ZENGİN,E. ve ÖZTAŞ,C.(2008). Yerel Yönetimler ve Kültür Hizmetleri. İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Sosyal Siyaset Konferansları, İzmir. 155-180.

www.databank.worldbank.org/

www.evds.tcmb.gov.tr

https://ec.europa.eu/info/statistics_en

www.tuik.gov.tr

EKLER

EK 1:Türkiye Kültür İstatistikleri

Yıllar	Gazete Dergi Sayısı	Kütüphane Sayısı	Kitap Sayısı	Opera Bale Eser Sayısı	Opera Bale Seyirci Sayısı
1981	2298	537	4917954	32	184224
1982	2535	568	5375035	29	158297
1983	2487	623	5962955	49	180314
1984	2635	632	6167775	62	166220
1985	2568	664	6422463	66	241722
1986	2670	694	6636285	57	238707
1987	2856	725	6878325	53	218458
1988	2873	756	7154311	46	143393
1989	2787	771	7477177	54	160569
1990	2614	810	7931561	63	162602
1991	3033	853	8550321	78	207042
1992	2910	910	9041799	61	259862
1993	2734	1004	9718725	84	320198
1994	2763	1059	10203057	51	295201
1995	2594	1086	10687293	63	279389
1996	2405	1123	10992459	77	254158
1997	2499	1158	11377134	55	225603
1998	2515	1259	12147779	89	220069
1999	2235	1292	12488172	80	248413
2000	2357	1340	12809225	94	258547
2001	2594	1350	12398913	95	207360
2002	3428	1275	12433310	98	165154
2003	4200	1350	12684084	135	273271
2004	4900	1367	12984801	144	457717
2005	4208	1144	12948460	199	252076
2006	4643	1178	12958376	189	245448
2007	5674	1162	13198814	84	451271
2008	5665	1156	13662483	203	325364
2009	6073	1149	14093896	143	181605
2010	6459	1136	14528550	251	324007
2011	6778	1118	15621478	208	310623
2012	7109	1112	15785280	228	333707
2013	7158	1118	16099993	234	375223
2014	7120	1121	17111825	188	400420
2015	6802	1130	18097101	190	337007
2016	6265	1137	18097101	170	272578

Yıllar	Tiyatro Eser Sayısı	Müze Ören Sayısı	Sinema Salon Sayısı	Film Sayısı	Film Seyirci Sayısı
1981	44	6332158	991	110347	76152554
1982	52	7126897	1014	110273	68337589
1983	42	7142300	975	107638	80969576
1984	47	7186210	854	89282	59151227
1985	61	9853233	767	81411	42670605
1986	61	8910833	675	72865	40202751
1987	62	12006553	460	52754	24832171
1988	76	13652581	424	51534	20289867
1989	87	13897100	383	42162	21047859
1990	81	14576376	354	38326	19233976
1991	77	9649574	341	35130	16543693
1992	88	14634657	312	29520	13241399
1993	90	13663469	281	25590	12520594
1994	94	14910563	292	22131	10467464
1995	180	14846993	301	21755	9305694
1996	166	17828175	300	27076	9454596
1997	163	17658680	344	19712	11344427
1998	202	17300724	358	18184	15750946
1999	158	10877754	516	21575	15329132
2000	210	13458575	606	24096	17086152
2001	198	17971247	580	25608	16905737
2002	192	17269739	532	22529	15406597
2003	202	15765033	826	21254	14503052
2004	221	16464956	822	26398	18670834
2005	154	19663014	987	25076	18001466
2006	188	16086050	1045	25297	23512599
2007	264	18023618	1140	28733	20659569
2008	169	22736238	1514	32003	31132231
2009	231	23000957	1647	34947	31334447
2010	260	25107203	1834	35999	35787380
2011	199	28459311	1917	37892	37439786
2012	251	28781308	1998	37546	39002190
2013	229	29481005	2102	40406	45077509
2014	360	29774390	2170	41517	55378716
2015	337	28454284	2356	49151	57148011
2016	293	17247440	2483	53443	55260600